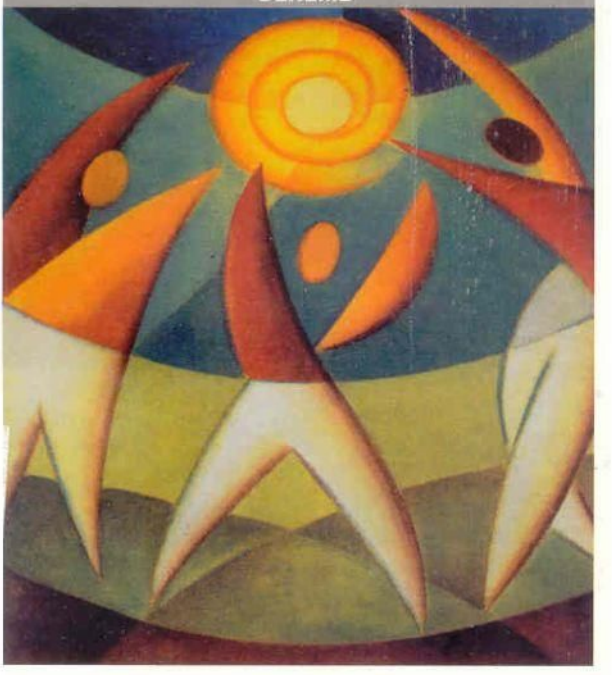
TAHSİN YÜCEL

DİL DEVRİMİ VE SONUÇLARI

CAN

DENEME

Tahsin Yücel

DİL DEVRİMİ VE SONUÇLARI

CAN

Can Yayınları: 1619
Düşünce: 52

© Tahsin Yücel, 2007
© Can Sanat Yayınları Ltd. Şti., 2007

Dil Devrimi ve Sonuçları

1. basım: Varlık Yayınları, 1968
4. basım: Can Yayınları, Nisan 2007

Türkçenin Kurtuluş Savaşı

1. basım: Cumhuriyet Yayınları, 2000
2. basım: Can Yayınları, Nisan 2007

Yayına Hazırlayan: Faruk Duman

Kapak Tasarımı: Erkal Yavi
Kapak Düzeni: Semih Özcan
Dizgi: Hayriye Kaymaz
Düzelti: Fulya Tükel

Kapak Baskı: Çetin Ofset
İç Baskı ve Cilt: Özal Basımevi

ISBN 978-975-07-0757-5

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM. DAĞITIM. TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33
http://www.canyayinlari.com
e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

Tahsin Yücel

DİL DEVRİMİ VE SONUÇLARI

DENEME

CAN YAYINLARI

TAHSİN YÜCEL'İN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
ÖTEKİ KİTAPLARI

AYNA / *öykü*
YAPISALCILIK / *deneme*
YAZIN, GENE YAZIN / *deneme*
KUMRU İLE KUMRU / *roman*
MUTFAK ÇIKMAZI / *roman*
YALAN / *roman*
KOMŞULAR / *öykü*
VATANDAŞ / *roman*
PEYGAMBERİN SON BEŞ GÜNÜ / *roman*
BIYIK SÖYLENCESİ / *roman*
BEN VE ÖTEKİ / *öykü*
AYKIRI ÖYKÜLER / *öykü*
GÖSTERGELER / *deneme*
HANEY YAŞAMALI / *öykü*
GÖKDELEN / *roman*

Tahsin Yücel, 1933 yılında Elbistan'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Aynı bölümde uzun yıllar öğretim üyeliği yaptıktan sonra, 2000 yılında emekli oldu. Çok çeşitli alanlarda ürünler vererek yazınımıza katkıda bulundu. Yazın araştırmalarına 1969'da yayınladığı *L'Imaginaire de Bernanos* ile başladı. Bunu 1973 yılında yayınlanan *Figures et Messages dans la Comédie Humaine* izledi. Ardından 1979'da *Anlatı Yerlemleri*'ni, 1982'de *Dil Devrimi ve Sonuçları* ve *Yapısalcılık*'ı yayınladı. Tahsin Yücel'in deneme ve eleştirileri de büyük yankılar uyandırdı. 1976'da *Yazın ve Yaşam*, 1982'de *Yazının Sınırları*, 1991'de *Eleştirinin Abecesi*, 1993'te *Tartışmalar*, 1995'te *Yazın, Gene Yazın*, 1997'de *Alıntılar*, 1998'de *Söylemlerin İçinden* (1999 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü), 2000'de *Salaklık Üstüne Deneme*, 2003'te *Yüz ve Söz*'le deneme ve eleştirilerini okurla buluşturan Yücel, roman ve öyküleriyle de edebiyatımızda kendine kalıcı bir yer edindi. Yücel, ilk romanı *Mutfak Çıkmazı*'nı 1960 yılında yayınladı. Bunu 1975'te *Vatandaş*, 1992'de *Peygamberin Son Beş Günü* (Orhan Kemal Roman Ödülü), 1995'te *Bıyık Söylencesi*, 2002' de *Yalan* (2003 Yunus Nadi Roman Ödülü ve 2003 Ömer Asım Aksoy Roman Ödülü) ve *Kumru ile Kumru* (2005) ve *Gökdelen* (2006) izledi. Öykü kitaplarından, Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazanan *Haney Yaşamalı* 1955 yılında, *Düşlerin Ölümü* 1958'de (1959 Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü), *Ben ve Öteki* 1983'te, *Aykırı Öyküler* 1989'da ve *Komşular* 1999'da (Dünya Kitap 1999 Yılın Kitabı Ödülü) yayınlandı. Pek çok çeviriye imza atan Tahsin Yücel'e 1984'te Azra Erhat Çeviri Yazını Üstün Hizmet Ödülü verildi. Yücel'in 1957 yılında yayınladığı *Anadolu Masalları* başlıklı bir de masal kitabı var.

İÇİNDEKİLER

I
DİL DEVRİMİ VE SONUÇLARI

Sunuş..... 11
Öndeyi..... 15
I. Olgular ve Tutumlar..... 19
II. Eleştiriler ve Gerçekler 49
III. Verimler ve Yorumlar 115
Sonuç..... 151

II
TÜRKÇENİN KURTULUŞ SAVAŞI

Öndeyi..... 173
Giriş Yerine..... 175
Osmanlı ve Osmanlıca..... 178
Osmanlıca ve Türkçe..... 181
Dil Devrimi..... 184
Türkçenin Dünü ve Bugünü..... 188
Sonuç Yerine..... 192
Al Gözüm Seyreyle..... 193
Güncel Dilin Çevreni..... 209

Dil ve Yetenek 215
Dil ve Ekin 225
Dilleri Var Dilimize Benzemez 233
Kaynakça 239
Ad ve Kavram Dizini 243

I
DİL DEVRİMİ VE SONUÇLARI

Sunuş

Dil devrimi ve sonuçları'nın 1982 basımına yazdığım "Öndeyi"de, bu kitabın bir daha basılmasına gerek kalmamasını dilediğimi belirtmiştim. Daha o dönemde bile, hem de ülkenin yönetimini ellerinde tutanlardan gelen nice baskılara karşın, dilimizi arılaştırma ve geliştirme çabaları sonuçlarını veriyor, yıllar yılı bu çabaları engellemeye çalışmış olanlarsa, ekin evrenimizin genel eğilimine ayak uydurmaktan, yazılarında, konuşmalarında, dil devriminin getirdiği yeni sözcükleri kullanmaktan kendilerini alamıyorlardı. Bu koşullar içinde, elden geldiğince nesnel bir inceleme olmaya yönelmekle birlikte, tartışma niteliğini de gizlemeyen bu kitabın bir daha basılmamasını dilemek çok doğaldı.

O günden bu güne, dil devriminin kurucu ve itici gücü Türk Dil Kurumu, cumhuriyetimizin büyük kurucusunun özlük hakları çiğnenmek pahasına, kapatıldı, değişik devlet kurumlarında belirli sözcüklerin kullanımı yasaklandı; gene de, çoğu karşıtlarınca bir baskının sonucu olduğu söylenen devrim eskisinden de büyük bir hız ve yaygınlık kazanarak siyasal ya da toplumsal olmaktan çok "dilsel" bir olgu olarak çıktı ortaya, arada bir eski temelsiz tartış-

maları yeniden canlandırmaya çalışanlar çıkmakla birlikte, en tutucu yazarlar ve politikacılar bile daha dün yasaklanan ya da gündelik dile katılmalarının olanaksız olduğu söylenen yeni sözcükleri kullanıyorlar. Gerçekte, hemen herkesin bir yanda vazgeçemediği, öbür yanda katlanamadığı yüz, iki yüz tartışmalı süzcüğü var, hemen herkes berikileri kullanmaya, ötekileri kullanmamaya özen gösteriyor, ama nerdeyse hepsi bu. Bunun dışında, herkes aynı günlük dili konuşmakta, aynı ekin diliyle yazmakta.

Bu ulama girmeyenler de yok mu? Var kuşkusuz. Kimileri, "eskiye" ve/ya da "yabancıya" düşünsel ve sanatsal bir değer yüklediklerinden olacak, konuşmalarını ve yazılarını Doğu ve Batı kökenli, "türkçeleşmemiş" sözcüklerle dolduruyorlar. Ama bu tür kişilere bizim yaşadığımız dilsel sorunları yaşamamış toplumlarda da rastlanıyor. Kurumlarma, ürünlerine, vb. yabancı (özellikle de ingilizce) adlar koyanlar da aynı ulamdan olan kişiler: anadilin bağlayıcı bütünlüğünü hiç duymamış, hiç yaşamamışlar. Bu kişilerin aykırı tutumlarının sonuçlarını "dil kirlenmesi" diye adlandıranlar çıkıyor. Doğru, bu da bir kirlenme; ama, bana sorarsanız, dilimizin kirlenmesi değil, sizin, benim dilimizin, türkçenin kirlenmesi değil, onların kendi kirliliği, kendi söylemlerinin kirliliği. Kötü romancının yapıtındaki dil yanlışları nasıl türkçenin kusuru gibi gösterilemezse, yabancı dil tutkunlarının karma dilleri de türkçenin kiri olarak değerlendirilemez.

Öyleyse, 1982'de bunu hiç dilememiş olmama karşın, *Dil devrimi ve sonuçları*'nı bugün neden yeniden yayımlıyorum? Birincisi, artık güncel bir tartışmadan çok, bir inceleme, daha da iyisi bir belge, ekin tarihimizin önemli bir olayını yansıtan bir bel-

ge olarak algılanacağını umduğumdan. İkincisi, Atatürk devrimlerinin çok tartışıldığı, tartışılmaktan da öte hoyratça çiğnenmeye çalışıldığı şu 1996 yılında, devrimin öteki kazanımlarma yöneltilen saldırıların da aynı biçimde temelsiz olduğunu görmemize yardımcı olabilir, dil devriminin görkemli başarısı öteki devrimlerin yazgısı konusunda bir umut ışığı oluşturabilir diye düşündüğümden.

Bir de, hangi gerekçeyle olursa olsun, özenerek yazdığım bir kitabın yaşamını kısıtlamaya gönlüm elvermediği için.[1]

Tahsin Yücel, 1996

1 *Dil Devrimi ve Sonuçları*'nın bu yeni baskısına 2000 yılında *Cumhuriyet* gazetesince yayınlanan *Türkçenin Kurtuluş Savaşı* adlı küçük kitabı da ekledik.

Öndeyi

Hiçbir yazar yapıtının güncelliğini yitirmesini, unutulup gitmesini istemez; tam tersine, unutulmasın, ilk yayımlanışında yarattığı küçük ya da büyük ilgi aylası her geçen gün biraz daha genişlesin ister. Çabasının değerine inanmış bir yazarın başka türlü düşünmesi de beklenemez. Benim duygularımı sorarsanız, şu sırada bunun tam tersi: bu küçük denemeyi, büyük ölçüde değiştirilmiş ve geliştirilmiş bir biçimde de olsa, on üç yıldan sonra yeniden yaymlamak, böylece, hiç değilse ele aldığı konu bakımından, güncelliğini koruduğunu varsaymış olmak, anlatılması zor bir hüzün uyandırıyor içimde. Ne yalan söylemeli, büyük Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yılında, bu gençlik çalışması çoktan unutulup gitmiş, güncelliği savunduğu doğruların tartışılmaz kesinliğinde bir toz gibi erimiş olsun isterdim. Ama, söylediğim gibi, hiç değilse ele aldığı konular bakımından, güncelliğini koruduğu da bir gerçek. Savunduğu doğrular ve saptadığı olgular kuşkulu olduğu için mi? Hayır. Bu doğruları, bu olguları bir türlü göremeyen ya da göz göre göre yadsıyan çevreler bulunduğu için.

Bu denemenin 1968 yılında, *Dil devrimi* adıyla

yayımlanan ilk biçiminin önsözünde, o dönemde nerdeyse tüm Atatürk devrimleri gibi dil devriminin de durmamacasına belirli çevrelerin saldırısına uğradığını, dilimizin özleşmesini engellemek amacıyla genelgeler yayımlandığını, yasa taslakları hazırlandığını söylüyordum. Bu çabaların hiçbir sonuç vermemesine karşılık, dilimiz daha da özleşip gelişti, gücünü ve geçerliliğini daha etkin bir biçimde kanıtladı. Ama dil devrimine karşı çıkanların tutumu bugün de değişmiş değil: gene aynı amaçla sürekli biçimde yayınlar yapılıyor, gösterişli toplantılar düzenleniyor, Atatürk'ün kendi eliyle kurduğu Türk Dil Kurumu'nun varlığına son vermek gerektiğini söyleyenler bile çıkıyor. Bu arada, davranışlar güncel koşullara uydurularak, kimilerinin öteden beri yineleyegeldikleri, ama geçersizliği tarihsel olgularca kanıtlanmış bir sava: Atatürk'ün dil devriminden vazgeçmiş olduğu savına ağırlık veriliyor. Biliyoruz, dil devrimini ve Türk Dil Kurumu'nu eleştirenlerin büyük çoğunluğu, ortamı uygun buldukça, örneğin laiklik, devletçilik, halkçılık ilkelerini de kıyasıya eleştirmiş kişilerden oluşuyor. Neden eleştirip durmuşlardır bu ilkeleri? Laikliği, devletçiliği neden kuşa çevirmek istemişlerdir? Atatürk bu ilkelerden de mi vazgeçmiş? Hayır. Bölünmez bir bütün oluşturan Atatürk ilkelerini bir türlü benimseyemedikleri, benimsemek istemedikleri için eleştirmişlerdir. Durup durup dil devrimine saldırmalarının temel nedeni de Atatürk devrimlerinde bir gedik açmak, en azından Atatürk devrimlerine saldırılabileceğini kanıtlamak. Ne var ki, uslarından çok, tutkularına kulak verdiklerinden olacak, bir kısır döngüyü aşamıyorlar: türkçe gelişirken, Türkiye gelişirken, Türkiye'de, her alanda olduğu gibi, dilbilim alanında

da, gerçek bilim adamlarının sayısı hızla artarken, Atatürk öncesinin savlarını, Atatürk öncesinin gerekçelerini yineleyip duruyorlar.

Denememin güncelliğini yitirmemiş olmasının ya da yitirmemiş görünmesinin bana hüzün vermesinin nedeni de bu işte: bir yanda büyük ölçüde başarılıp tüm ulusa mal olmuş, gencinden yaşlısına, yandaşından karşıtına herkesin benliğine sinmiş bir devrim, öbür yandaysa, ussal ve bilimsel gerçekleri hiçe sayarak, sonuçlarından kendilerinin de yararlandıkları bu devrimi baltalayabilmek için, en yenisi yarım yüzyıl önce ortaya atılmış, geçersizlikleri her gün biraz daha kesinleşmiş bir dizi savı gittikçe daha arı bir türkçeyle yenilemekten başka bir şey yapmayan coşkun bir tutucu topluluğu. Bu çalışmanın ilk basımını, daha doğrusu ilk biçimini hazırlarken, bütün bu savları inceden inceye gözden geçirmiş, elden geldiğince nesnel kalabilmek için, onları savunucularının bile hiçbir zaman gerçekleştiremedikleri bir bütünlük ve tutarlılık içinde sunmaya çalışmıştım. Aynı çalışmayı on üç yıl sonra yeni bir biçimde sunmam gerekince, o günden bu güne söylenenleri de değerlendirmek istedim, ama yeni bir sav bulamadım. Yeni gibi görünen bir iki gerekçe varsa, onlar da "ilerici" olduklarını söyleyen Genç Osmanlılar'dan geliyordu.

Karşı savlara hemen hiçbir şey eklenmediğini düşündüğüme, savunduğum doğruları, saptadığım olguları da "kuşkulu" bulmadığıma göre, bu denemeyi ilk biçimiyle sunmak varken, ne diye yeniden yazdığım sorulabilir. Söyleyeyim. Bir kez, şimdi olduğu gibi o günlerde de yazılarımı oldukça arı bir türkçeyle yazmama karşın, on üç yıl önceki dilim bayağı eskimiş göründü bana. Hiç kuşkum yok, on

üç yıl daha yaşarsam, o zaman bugünkü yazılarım karşısındaki izlenimim aynı olmayacak, ama, dilimiz öylesine özleşip gelişti ki, bugünden geçmişe bakılınca, on üç yıl çok uzun bir süre gibi görünmekte. İkincisi, dil devrimi ve verimleri bu süre içinde öylesine benimsenip kökleşti ki, on üç yıl önce yazılmış bir yapıt bugünün havasını yansıtamazdı. Üçüncüsü, bu denemenin en belirgin özelliklerinden biri, özleştirme sorununa ilk kez çağdaş dilbilim açısından yaklaşan bir çalışma olmasıydı. Aradan geçen sürede, benim etkimle değil, bir birikimin sonucu olarak, konuya aynı açıdan bakanlar sevindirici bir biçimde arttı. Böylece, özellikle üçüncü bölümdeki kimi uzun açıklamalara gerek kalmadı. Bu da, söylemek bile fazla, çalışmamın güncelliğini yitirmeye başladığı konusunda bir kanıt, gönendirici bir belirti.

Dileğim bu belirtilerin daha da artması ve *Dil devrimi ve sonuçları*'nın bir daha basılmaması.

I. Olgular ve Tutumlar

Yapıtlarıyla çığır açmış büyük sanatçılardan söz edilirken, bulundukları evrende yeterince rahat olmadıkları, bu evrene yeterince ısınamadıkları, yeterince katılamadıkları vurgulanır genellikle, yapıtlarının özgünlüğü de bununla açıklanır. Doğru ama beylik bir açıklamadır bu. Öyle ya, tüm gerçek sanatçılar için geçerli olması bir yana, yalnızca onları kapsamakla kalmaz. Aynı şeyleri gerçek bilim adamı için de söyleyebiliriz. Bilim adamı yeni bir kuram, yeni bir dizge, yeni bir açıklama arıyorsa, çalıştığı alanda kendisine sunulmuş olanla yetinemiyor, onu tümüyle benimseyemiyor, ona güvenemiyor, kısacası onunla gerçek arasında bir uzaklık, bir uymazlık görüyor demektir. Sınırları ve olanakları iyiden iyiye belirlenmiş bir evrende yaşadığı kanısında olsa, bunca arayışı gereksiz bulurdu kuşkusuz. Tam tersine, bir bulanıklık ya da bir eksiklik duygusunun itkisiyle, daha güvenilir bir evren, daha sağlam bir dizge aramaya yönelir. Küçük bir örnek vermek gerekirse, yıllar boyu Newton'ın açıkladığı evrende Newton'ın açıkladığından ötesini aramak gereksinimini duymamış olanlar bu evreni hiç değilse belirli bir açıdan kusursuz saymış kişilerdir, Einstein'sa

Newton'ın açıkladığı evreni bulanık bulmuş bir rahatsız, bir güvensiz kişi.

Ama bunca uzaklara gitmeye ne gerek var? Toplum düzeninde herhangi bir değişiklik yapma gereksinimini duyan, örneğin krallık yönetimini yıkarak halk yönetimini getirmek isteyen kişiler de yaşadıkları ülkede egemen olan yurttaşlık koşullarını yeterli ve güvenilir bulmadıkları için tehlikeye atmazlar mı canlarını? İnsanın, özellikle de çağımız insanının gelenekler, görenekler, yerleşmiş değerler karşısında en geleneksel tutumudur bu, "olan"ın yerine "olması gereken"i getirebilmek için çabalar durur. Hiç kuşkusuz, "olması gereken"le "olan" arasında kesin bir seçim yapmak kolay değildir her zaman. "Olması gereken"in hep "olması gerektiği gibi" olamaması bir yana, her "olması gereken"in "olan"dan daha iyi olmayacağı da düşünülebilir. Hangisini yeğlemek gerektiğini söyleyebilmek için, somut koşulların ayrıntılarına inmek gerekir. Ne var ki, "olan"ı "olması gereken"e dönüştürme çabası yüzlerce, binlerce yıldan beri insanların ve toplumların yaşamına yön ve anlam vermiş, insanlığın tüm ileri adımlarına kaynaklık etmiş olan çabadır, bu nedenle de yadsınması, yerilmesi değil, saygıyla karşılanması gerekir.

Tüm Atatürk devrimleri gibi onların ayrılmaz bir parçası olan dil devrimine de önce bu açıdan bakmak gerekir. Bu açıdan bakılınca, dil devrimi yalnızca toplumsal düzlemde değil, bireysel düzlemde de haklı bir çaba olarak belirir. Kişi, bilinçli olarak, dilinde birtakım değişiklikler yapmak istiyorsa, kendisine sunulmuş olan bu dil onun aradığı iletişim olanaklarını gerektiği gibi sağlayamadığı, ona aradığı güveni, aradığı rahatlığı veremediği içindir.

Dil bu durumuyla "olan" durumuna gelmedikçe de kişinin dille didişmesi sürüp gider.

Şaşılacak bir yanı da yok bunun. Dil, bize sunulduğu durumuyla, "olan" üzerine kurulu görünür, "olan"ı karşılar. Bu nedenle çoğumuzun çevremizde konuşulup yazılan dille hiçbir uzlaşmazlığı bulunmamasına karşın, düşünür ya da araştırmacı sık sık yetersiz bulur onu. Düşünürün sezinlediği yeni bir kavram, araştırmacının bulduğu yeni bir aygıt varsa, "olan" üzerine kurulu bulunan dilin bunları kendiliğinden karşılaması beklenemez. Bu kavram ya da bu aygıt daha önce "olması gereken"di, adı da ister istemez "olması gereken" bir ad olacak, başka bir deyişle, tıpkı bu kavram, tıpkı bu aygıt gibi o da bulunacak ya da yaratılacak, böylece "olması gereken" olmaktan çıkıp "olan"lar arasına katılacaktır. Düşün, bilim ve uygulayım alanlarında başdöndürücü gelişimler olurken, sözlüğün olduğu gibi kalması beklenemez. Ayrıca, yeni kavramlar, yeni aygıtlar getirmeden de "olan" üzerine kurulu dili yetersiz bulabilir, onun işleyişinde, sözdiziminde, adlandırma ve niteleme düzeninde "olması gereken"i arayabiliriz. Rabelais'nin yapıtı böyle bir arayışın en göz kamaştırıcı örneklerindendir, Raymond Queneau da, Yaşar Kemal de, hatta bir ölçüde Albert Camus de böyle bir arayışı sürdürmüşlerdir. "Uğraş dillerinde olduğu gibi, kavramların hızla çoğalması gerçeğin özelliklerine gösterilen daha özenli bir dikkatin, bu gerçeğe getirilebilecek ayrımlar konusunda daha uyanık bir ilginin sonucudur[1]". İzlediğimiz düşüncenin ışığında, bütün bu arayışlar haklı ve verimli arayışlardır. Hiç değilse bireylerin kendi açılarından.

Söylemek bile fazla, bu haklılık olumsuz değer

[1] Cl. Lévi-Strauss, *La Pensée sauvage*, s. 5.

yargılarını da, karşıt çabaları da önlemez. Kişi krallık yönetiminin yerine halk yönetimini getirmek isterken, kendi açısından haklı olabilir, ama yönetim yalnız kendisini kapsamadığı gibi onu değiştirmek de yalnız kendi istemine bağlı değildir. Bu konuda kendisini destekleyenler de, türlü nedenlerle karşısına dikilenler de çıkabilir. Dil konusunda da böyle. Dilde şu ya da bu yönde birtakım değişiklikler yapmaya kalkmak toplumun en köklü, en vazgeçilmez kurumlarından birine el atmak olduğuna göre, böyle bir girişimin karşısına çıkanlar bulunması doğaldır. Üstelik, dil toplumu oluşturan kişilerin yaşamında, çevreyle ilişkilerinde, belki yönetim düzeninden de önemli bir yer tuttuğu için, onda yapılacak köklü değişikliklerin toplumsal ve bireysel yaşamı derinden derine sarsacağı, nerdeyse hiç mi hiç işlemez duruma getireceği ileri sürülebilir. Sürenler de yok değil. Ama, hemen belirtmek gerekir ki, deneyimlerimize ters düşen, abartmalı bir görüştür bu.

Öyle ya, bir yönetim düzeni yıkılarak yerine başka bir düzen getirildiği zaman, bireyler bu yeni düzen içinde isteyerek ya da istemeden, güç ya da kolay, iyi ya da kötü, ama ne olursa olsun yaşayabilirler; buna karşılık, bir birey, bir küçük topluluk ya da bir kurumun dil düzleminde yapacağı değişiklikler aynı biçimde, aynı kolaylıkla toplumsallaştırılamaz. Kurum, topluluk ya da birey dilediği gibi yapar değişikliği, ama iki adım ötede, başkaları eski biçimleri gene eskisi gibi kullanabilirler. Hiç kuşkusuz, iş yıldırıya dökülecek olursa, türlü zorlamalara gidilebilir, ama istenen sonucu sağlayabilmek için, her yerde bulunabilmek gerekir. Öyleyse hiçbir değişiklik salt değişiklik olamaz bu alanda; hiç değilse başlangıçta, yalnızca dili değiştirmek isteyenlerin kendi açılarından geçerli

bir değişikliktir bu, birey düzleminde kalır, toplum açısındansa, fazla fazla bir değişiklik olanağıdır.

İlk bakışta oldukça doğal görünmekle birlikte, dili başka toplum kurumlarıyla karşılaştırdığımız zaman nerdeyse çelişkin bir nitelik kazanan bu durum neden ileri geliyor? Başka bir deyişle, kimi toplum kurumları zor da olsa köklü bir biçimde değiştirilebilirken, dil düzleminde değiştirme çabaları neden sonuçsuz kalabiliyor? Dilin öbür toplum kurumlarından ayrı bir nitelik taşımasından, yalnızca toplumsal bir kurum olarak kalmamasından.

Hiç kuşkusuz Benveniste'in söylediği gibi, "toplumu dilden, dili toplumdan ayrı olarak düşünemeyiz", daha da önemlisi, "toplum ancak dille var olur"; ama, gene Benveniste'in söylediği gibi, "birey de dille var olur ancak. Çocukta bilincin uyanışı dilin öğrenilmesiyle aynı zamana rastlar, çocuğu birey olarak yavaş yavaş dil katar topluma[1]." Dilin bireysel düzlemdeki işlevi bununla da kalmaz. Yaşamımız süresince edindiğimiz bilgilerin, kazandığımız deneyimlerin ancak çok küçük bir bölümünü dolaysız deneyler sağlar bize, üst yanını hep dille birlikte ve dil aracılığıyla özümler, sürdürür, geliştiririz; dille birlikte ve dil aracılığıyla kendi zamansal ve uzamsal çevremizin çok ötelerine açılır, dolaysız biçimde görüp işitebildiklerimizin çok ötelerine uzanırız. Bu içli-dışlılık sonucu, hayvanın kendini doğadan ayıramaması gibi, biz de kendimizi dilden ayıramayız çoğu kez, sözcükleri nesnelerle, tümceleri dile getirdikleri gerçeklerle özdeşleştirmeye yöneliriz. Kısacası, kendi konuştuğumuz dil bir tür doğadır bizim için. Bu nedenle, dilin toplumsal boyutu yanında bireysel boyutunu da göz önünde bulundurmak gerekir.

[1] E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale, I*, ss. 25-29.

Bir bakıma, toplumun tüm bireylerince paylaşılmış bir "gömü"dür dil, çağdaş dilbilimin büyük öncüsü Ferdinand de Saussure'ün ünlü benzetmesi uyarınca, toplumun her üyesinde ötekilerle özdeş bir sayısı bulunan bir sözlük gibidir. Her birimiz kendi eğilimlerimize, kendi gereksinimlerimize göre yararlanırız bu sözlükten. Öyleyse, bu sayı bizim olduğuna göre, bir sözcüğün üzerini çizerek onun yerine başka bir sözcük koymak da, aralara yeni sözcükler eklemek de elimizdedir. Hiç kuşkusuz sözlüğü değiştirmiş oluruz böylece, ama yalnız kendi sözlüğümüzü. Bu benzetme, yurdumuzda yıllardır dil konusunda, dil devrimi konusunda ileri geri düşünce yürütüp "şaşmaz" sonuçlar çıkaranların hemen hiç göz önüne almadıkları bir gerçeğe, *Saussure*'den bu yana tüm dilbilimcilerce benimsenen bir temel karşıtlığa getirir bizi, *dil / söz* karşıtlığına.

Dil, Saussure'ün tanımına uygun olarak, aynı topluluktan olan bireylerin benliğinde yer etmiş bir "gömü", her beyinde gerektikçe gerçekleşen bir gücül dizgedir. Ne var ki bireylerin hiçbirinde eksiksiz biçimde bulunmaz bu dizge, ancak tüm toplum düzeyinde eksiksiz olduğu söylenebilir. Bu nedenle, dilin öncelikle toplumsal bir dizge olduğunu kesinlemek gerekir. Ama bu gücül dizgenin bir olgu olarak belirlenmesini ancak birey sağlayabildiğine göre, bu olguyu dille özdeşleştiremeyiz. Dilden ayrı bir şeydir bu, konuşanın istemine bağlı bir bireysel bir eylemdir. Bu eyleme *söz* diyoruz. Sürece de, uzamca da sınırlıdır söz, ama, bireysel istem ürünü olması nedeniyle, gene de özgürdür (sözlüğün herkesçe aynı biçimde kullanılıp aynı biçimde yorumlanmasını bekleyemeyiz)[1]. Bunun sonucu olarak en beylik ger-

[1] F. de Saussure, *Genel dilbilim dersleri*, I, s. 34.

çekleşmelerinde bile, kendisini gerçekleştiren bireyin bilgisinin, deneyiminin, düşünsel ve duygusal evreninin damgasını taşır söz, yeri doldurulmaz bir gerçekleşim, özgün bir seçme edimi olarak tanımlanır. Henri Delacroix'nın her sözcüğün her söylenişinde yeniden yaratıldığını ileri sürmesi, Emile Benveniste'in, konuşan kişinin kendini *ben* diye belirtmekle, bütün dili *kendine mal ettiğini* söylemesi bundandır[1].

Söz bireysel bir seçme edimi olarak tanımlandığına göre, istersem, konuşmalarım ya da yazılarımla toplumumun dili arasındaki karşıtlığı daha da derinleştirebilirim. Benim kendi istemime bağlı bir tutumdur bu. Nasıl olsa, dilsel, yani toplumsal düzlemde değil, sözsel, yani bireysel düzlemde yer alan bir değişikliktir yaptığım, kendi söylemimin, kendime *mal ettiğim* dilin sınırları içinde kalır. İsterlerse, başkaları da yapabilirler aynı şeyi. Benim gibi ya da başka türlü. Dili değiştirmeye gelince, böyle bir amacımız bulunsa bile, buna kolay kolay gücümüz yetmez. Kısacası, öyle yurt yönetimini değiştirmek gibi sert ve kesin, öyle toplumsal bir eylem değildir yaptığımız. Toplumsal olmadığı için de kimsenin engelleyemeyeceği, engelleme hakkını taşımadığı bir özgürlük olarak kalır. Ancak kendimiz için yadsıyabiliriz böyle bir özgürlüğü, başkaları için değil. Yazılarında alışılmamış sözcükler kullanan, yeni biçimler deneyen yazarlara karşı çıkanların sert tutumunu yermek için, "Bir kişinin bir sözü kendi bildiği, kendi dilediği gibi yazmasını hani nerdeyse bir başkaldırma, yurda karşı bir suç sayacaklar da işleyenin susturulmasını, kısığa atılmasını, belki de ipe çekilmesini isteyecekler," derken, Ataç da bu özgür-

[1] E. Benveniste, *S.g.y.*, *I*. s. 262

lüğün doğal bir özgürlük olduğunu vurgular.

Ama nereye dek götürülebilir bu özgürlük? Belli bir sınırı aştıktan sonra, birtakım sakıncalar getirmez mi? Getirir kuşkusuz. Baş sakınca, sözün, içinde gerçekleştiği dilden kopması, bunun sonucu olarak da bu dili kullananlar için anlaşılmaz bir duruma düşmesidir. Kendi tarihimizden bir örnek vermek gerekirse, osmanlıca dediğimiz melez ve yapay dizge söz konusu özgürlüğün nerelere dek götürülebileceğini de, böyle bir yönelimin sonuçlarını da somut bir biçimde gösterir bize. Değişik dönemlerde gösterilen güçlü tepkilere karşın, IX. yüzyıl sonlarından XV. yüzyıla değin arapça ve farsçadan sözcük, sözcük öbekleri, sözdizim kalıpları alınarak oluşturulan, XV. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına değin de belli bir çevrede varlığını sürdüregelen bu kurmaca yazın, bilim ve yönetim dilinin hangi sınırları zorladığını yeterince biliyoruz: "Balâyı kûh-sâr-ı serinde âşiyan-saz olan zâg-ı cîfe-hâ-ı cân-ı habîsi şigâf-ı târekinden nişiîp gâh-ı dûzaha pervaz eyledi"[1] ya da "Bilâ kusûr hâliyâ hamr ki ümmü'l-habâis ve ba'is-i zuhûr-ı fiten ve havadisdür cedd-i a'lâm Sultan Süleyman Han merhûm zemânında ref' olunduğu gibi şimdi dahi ref' olunmak ve anun sebebi ile vâki' olan fısk u fücûr ve fesâd ve şürûr cümleten def' olunmak aksâ-yı murâdum olmışdur hamr mukata'asınun menâfi'inden geçdüm bu husûs ber vech-i teşdîd tenbîh ve tekîd olunsun hamr emini kalkup meyhâneler yıkılsun"[2] türünden tümcelerin yalnızca günümüzde değil, yazıldıkları dönemlerde de geniş kitlelerce anlaşılması söz konusu olmadığına göre, osmanlıcanın türkçenin değişik

[1] Nergisi'den anan E. Ozdemir, *Dil devrimimiz*, s. 18.
[2] C. Orhonlu, *Telhisler*, s. 27.

bir biçimi değil, türkçeden ayrı bir dil olduğunu kesinlemek gerekir. Böyle bir dil oluşturmanın sakıncasına gelince, bir an için bu etkinliği bir tek kişinin yürüttüğünü varsayar da etkinliğin yürütüldüğü evrede geçerli olan doğal dili konuşanların sayısını "*n*" olarak gösterirsek, söz konusu etkinliği son sınırlarına götüren kişinin toplumca anlaşılma olanaksızlığı "*n*-1"i bulacaktır. Etkinliğin dar ya da geniş bir toplulukça sürdürüldüğünü varsayar da bu topluluğu oluşturan bireylerin sayısını "x" olarak belirlersek, geliştirilen dilin anlaşılma olanaksızlığı "n-x" olarak belirir. Zamanla "x" azalıp çoğalabilir. Ama, hiç değilse ilk zamanlarda, bu türden bir "söz"ün geniş kitlece anlaşılmaz kalacağı açıktır. Osmanlıca yüzyıllar boyunca geniş kitleler için bir yabancı dil olarak kalmıştır. Ne var ki, "x"le yetindiğimiz sürece, bu durum bile böyle bir etkinliği önlemez.

Kişilerin böyle bir tutumda direnmelerini önleyecek herhangi bir güç yok mudur toplumun elinde? Osmanlıca örneği önümüzde durduğuna göre, bu soruya olumlu bir yanıt vermek oldukça zor. Hiç kuşkusuz, geniş kitlenin böyle bir tutumu yadsıyarak ya da bilmezlikten gelerek kendi diline bağlı kalması etkin bir direnme biçimi olmuştur, halk yalnız dilini değil, ekinini de korumuştur böylece, ama osmanlıca serüveninin yüzyıllarca sürmesini önleyememiştir. Doğrusunu söylemek gerekirse, dilin temel özelliklerinden biri de bu türlü etkinliklerin dizginlenmesini bir ölçüde güçleştirir. Bu özellik, dilsel göstergenin *saymaca* ya da, başka bir deyişle, *nedensiz* bir nitelik sunmasıdır.

Saussure'le başlayan çağdaş dilbilimin temel verilerinden biridir bu: "Aynı gerçek karşısında tüm

adlandırmalar eşit değerdedir; bu adlandırmaların varlığı, hiçbirinin kendi başına saltık adlandırma olamayacağının kanıtıdır[1]." Aynı hayvanı adlandırmak için, kimi yerlerde *at*, kimi yerlerde *cheval*, kimi yerlerde *horse*, kimi yerlerde *pferd* sözcüğü kullanılabiliyorsa, dil saymaca ya da nedensiz bir gösterge dizgesi olduğu, ad ile adlandırılan nesne ya da kavram arasında doğal bir bağıntı bulunmadığı içindir. Dilde ancak ikincil bir nedenlilikten, yani bu adların, bu nedensiz göstergelerin birbirleri ve oluşturucu öğeleri arasında kurulan bir nedenlilikten söz edilebilir. *Koşmak* ile *koşul*, *yeşil* ile *yeşillik* arasındaki nedenlilik gibi. Öyleyse dil, ne olduğu, nerden kaynaklandığı bir türlü anlaşılamayan bir "bilim" adına yazılar yazanların ileri sürdükleri gibi "*tanrısal bir düzen*" olamaz. Öyleyse hem *ak*, hem *beyaz*, hem *white*, hem *blanc* sözcükleriyle anlatılabilen bir kavramı belirtmek için, bunlardan birini kullanabileceğimiz gibi, bunlar dışında bir sözcük de seçebiliriz belki, daha da ileri giderek "uydurabiliriz". Hiç değilse kuramsal açıdan böyle bir özgürlüğümüz bulunduğunu ileri sürebiliriz. Osmanlıca bu özgürlüğün en son sınırlarına dek götürülmesinden başka bir şey değildir. Çünkü, kimilerinin ileri sürdüğünün tersine, olumlu bir gelişim süreci içinde, türkçede karşılığı bulunmayan kavramları belirtmek için, yabancı dillerden sözcükler almak, böylece her dilde gözlemlenebilen bir eğilime uymak değildir osmanlıca akımının yaptığı, türkçede karşılığı bulunan kavramları da yabancı sözcüklerle adlandırarak *ivedi* varken, *müstacel*, *ölüm* varken *irtihal*, *karanlık* varken *zulmet*, *sonra* varken *badehu* demiş, "saymaca"yı en aşırı çizgisine götürmüştür. Hiç kuşku-

[1] E. Benveniste, *S.g.y.*, s. 51.

suz, ikincil olarak niteledigimiz nedenlilik kavramıyla bağdaştırılmasına olanak bulunmayan, üstelik dil / söz karşıtlığını fazlasıyla aşan bir yönelimdir bu, çünkü, Benveniste'in söylediği gibi, "toplumsal etkinlik, gereksinim ve kavramların sürekli biçimde artan çeşitlenimi durmamacasına yeni adlandırmalar gerektirir, ama dengeyi sağlayacak bir birleştirici gücün de bulunması gerekir[1]", birleştirici güçse, olsa olsa dilin kendisi, kendi öz dizgesi, öz yapısı olabilir. Osmanlıca, yalnızca yabancı kökenli sözcükler almakla yetinmeyip türkçenin yapısına uymayan "dilbilgisi kuralları" da alarak birlik ve denge kurallarını yoksaymış, daha doğrusu türkçenin kendi öz yapısı dışında bir birlik ve denge aramaya yönelmiş, bunun için de sonunda türkçeden ayrı bir dil olup çıkmıştır. Gerçekten, yukarıya aldığımız iki tümcenin de açıkça gösterdiği gibi, türkçe ile osmanlıca arasındaki uzaklık, fransızca ile ingilizce arasındaki uzaklıktan daha az değildir. Bununla birlikte, osmanlıca örneği dil / söz karşıtlığının nerelere götürülebileceği konusunda verilebilecek örneklerin en çarpıcısıdır.

Söylemek bile fazla, dil ile söz arasındaki karşıtlık olağan koşullarda hiçbir zaman bu oranlara varmaz, hiçbir zaman yapısal bir karşıtlık düzeyine ulaşmaz, çünkü, gene Benveniste'in söylediği gibi, "dilde değişen, insanların dilde değiştirebildikleri yalnızca adlandırmalardır, bunlar çoğalır, birbirinin yerini alır, her zaman da bilinçli olarak yapılır, ama dilin temel dizgesi hiçbir zaman değişmez[2]". Bu nedenle, dil ile söz arasındaki karşıtlık görece bir karşıtlık olarak kalır ister istemez, sözün yapısı dilin ya-

[1] *A.y. II*, s. 94.
[2] *A.y. II*, s. 94.

pısını yansıtır, ona ulaşmamızı, onu kavrayıp betimlememizi sağlar. Öte yandan, sözlüksel düzlemde kalmak koşuluyla, tarih açısından söz her zaman dilden önce geldiğine[1], dilsel olgular her zaman sözsel olguları izlediğine, dili her zaman söz geliştirdiğine göre[2], başlangıçta söz düzleminde yer alan değişim ve yaratımların sonunda dilsel bir nitelik kazanmalarını olağan saymak gerekir. Yeni adlandırmaların "her zaman bilinçli" bir nitelik taşıması da başlangıçta söz düzleminde yer alan bu değişim ve yaratımların dilsel düzleme ulaşmalarını hızlandırmaya çalışmanın aykırı bir yanı olmadığını gösterir. Hiç kuşkusuz, bireylerin ve kurumların istemine bağlı bir şey değildir bu, onları fazlasıyla aşar, osmanlıcanın adlandırmalarının pek azının türkçeye yerleşebilmiş olması da bu gerçeği kanıtlar; bununla birlikte, böyle bir çabaya sık sık girişildiğini ve, osmanlıca örneğinin tersine, genellikle başarıya ulaşıldığını biliyoruz. Ülkemizde yüz yılı aşkın bir süreden beri izlenen özleştirme çabası da hiç kuşkusuz bu türden bir çaba, öncelikle toplumsal gereksinimlerden kaynaklanan bir "arılaştırma" ve "geliştirme" çabası.

Bu açıdan bakılınca, Karamanoğlu Mehmet Bey'den bu yana, dar bir aydın ve yönetici kitlesinin dili olan osmanlıca karşısında süregelen tepkilerin hep sonuçsuz kalmasından sonra, yurdumuzda ilk gazetelerin yayımlandığı dönemde birdenbire etkili olmaya başlaması ilgi çekicidir. Bu döneme değin bir üstünlük, bir ustalık belirtisidir osmanlıca, bir ayrıcalık koşulu, bir sömürü aracı biçiminde kullanıldığı da çok olur. Bu nedenle, sınıfının üstünlüklerini korumak isteyenler gibi, sınıf değiştirmek isteyenler

[1] F. de Saussure, *Course de linguistique générale*, s. 37.
[2] R. Barthes, "Eléments de sémiologie", *Communications*, 4, s. 94.

de dört elle sarılır ona. Ama, Tanzimat'tan sonra, anlamadığı bir dille yazılmış "ferman"larla yönetilip anlamadığı bir dille yazılmış yasalara göre yargılanagelmiş bir halkın çağın eğitim ve öğretim olanaklarından elden geldiğince geniş bir biçimde yararlandırılması söz konusu olunca, ulusal "yazı dili" niteliği pek tartışılmayan osmanlıca nerdeyse aşılmaz bir engel olarak belirir. Bu nedenle, Türkiye'nin ilk gazetesi *Takvimi Vakayi*'nin çıkmasına öncülük eden II. Mahmut, "Umuma neşrolunacak şeylerde yazılacak elfaz herkesin anlayabileceği surette olmak lazımdır"[1] diyecek, kimilerince Türk gazeteciliğinin gerçek başlatıcısı sayılan Şinasi de *Takvimi Vakayi*'den yirmi dokuz yıl sonra, 1860 ekiminde yayın yaşamına başlayan *Terceman-ı Ahval*'in ilk sayısında, "Giderek, umum halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede işbu gazeteyi kaleme almak mültezem olduğu dahi, makam münasebetiyle şimdiden ihtar olunur,"[2] demek gereksinimini duyacaktır. Kısacası, osmanlıcanın yaygın bir iletişim aracı olmadığı, olamayacağı daha ilk deneyimde saptanıvermiştir, başka bir yol tutmak *n*'yi elden geldiğince indirgerken *x*'i artırmaya çalışmak gerekmektedir.

Öte yandan, gazeteciliği yurda sokan akım başka şeyleri de birlikte getirmiş, kimi Batılı ulusların bilimsel, uygulayımsal ve sanatsal verimlerine gittikçe artan bir ilgi başlamıştır. Bunların anlaşılıp özümlenmesi hem birtakım araçlar, hem de belirli bir zaman istemektedir kişiden. Bu zaman, genellikle bir ikinci dil olarak öğrenilen osmanlıcaya ayrılan zamandan alınacağı için, onun zararınadır, giderek bütün bütün bırakılmasına yol açacaktır. Böylece,

[1] H. Topuz, *Türk basın tarihi*, s. 7.
[2] Şinasi'den anan A.S. Levend, *Türk dilinde gelişme ve sadeleşme evreleri*, s. 83.

söz konusu döneme değin sürdürülegelen eğitim ve öğretim, bilim ve sanat anlayışlarıyla birlikte, onların hem aracı, hem de simgesi durumunda olan osmanlıca da çekiciliğini yitirir. Bu yapay dil gittikçe artan bir ilgi uyandıran çağdaş bilgileri özümleyebilme yolunda zorunlu bir araç olsa, gene öğrenilirdi kuşkusuz, onu gereğince kullanabilmek için arapça ve farsça öğrenmek gibi çetin ve dolambaçlı yollara da başvurulabilirdi. Ama değildir, yeni duruma ayak uydurabilmesi için, en azından geliştirilmesi gerekir[1]. Bu da işi büsbütün güç, büsbütün karmaşık bir duruma sokar.

Bütün bu güçlükler karşısında, türkçenin, yani Türk halkının yüzyıllardır konuşup geliştirdiği, köklü ve zengin bir ekinin anlatım aracı durumuna getirdiği zengin dilin varlığından habersiz görünenler, "Yazdığımız ve hattâ söylediğimiz lisanda dahi edevat-ı rabtiyyeden ve 'gel, git' gibi zarurî ba'zı kelimelerden başka Türkçe nemiz vardır?" dedikten sonra, "Mübteda, haber, fail, mef'ul, mazi, muzari, zarb, taksim gibi ıstılâhatın Türkçeleri var mıdır ki tıb gibi bir fenn-i âlînin ıstılâhatının dahi kaba Türkçe olmasını isteyelim," diye kesip atarken[2], dönemin ilerici aydınları, kesin bir seçim yaparak türkçeyi ya da osmanlıcayı yeğlemek yerine, bir ara yola yönelerek Osmanlı yazı dilinde türkçe sözcük oranını artırmaya, başka bir deyişle, iki dilin öğelerini birbirine karıştırarak okur kitlesinin işini kolaylaştırmaya çalı-

[1] Bunu deneyenler de vardır. Örneğin bir hekimlik sözlüğü konusunda, *Hadika* gazetesinde 1873 yılında şunlar yazılır: "Nasıl ki Cem'iyyet-i Tıbbıyye-i Osmaniyye'nin tercemesine muvaffak olduğu 'Lûgaat-ı Tıbbıyye' lisanımıza yeniden yirmi binden ziyade kelimeyi ilâve eyledi ki hemen cümlesi Arabîdir. Kezalik ilerde her fennin mahsus lûgaatı tanzim olundukta anların dahi her biri lisanımıza şimdi gayr-ı müsta'mel pek çok Arabi kelimeleri ilâve edecektir." (Bkz. A.S. Levend, *S.g.y.*, s. 110)

[2] Bkz. A.S. Levend, *S.g.y.*, ss. 110, 111.

şırlar. Kısacası, daha geniş bir bilişim olanağı sağlamaktır bütün düşündükleri. Ne var ki, amaçlanan bilişimi hiçbir zaman gereğince gerçekleştiremedikleri gibi, gerçekleşmesini sağlayacak köklü girişimleri de zorlaştırırlar, çünkü, bu yarı-bilinçli çabaların yarım başarıları sonunda, dilimize hiçbir zaman girmemiş, girememiş olan bir yığın sözcük ve deyim halkın günlük konuşmalarına dek girmiş öğeler gibi görünür zamanla, ya da öyle gösterilir. Bugün kimi yazarların, kimi bilim adamlarının "türkçeleşmiştir, türkçedir" diye savundukları sözcük ve terimler arasında bu türden olanlar az değildir. Üstelik, aynı dönemde, Osmanlı yazı dilinin yeni yönelimlere ayak uydurmasını, yeni kavramları karşılamasını sağlamak için başdöndürücü bir hızla üretilen, daha doğrusu "uydurulan" arapça kökenli bir sürü terim de ister istemez bunlar arasına katılır. Örneğin, 1873 yılında *Hadika* gazetesinde yayımlanan bir yazıda muştulandığı gibi, *Cem'iyyet-i Tıbbıyye-i Osmaniyye*'nin *"tercemesine muvaffak olduğu" Lûgaat-ı Tıbbıyye*'nin "lisanımıza yeniden yirmi binden ziyade kelimeyi ilâve eyledi"ği ve bunların "hemen cümlesi(nin) Arabî" olduğu doğruysa, bu büyük çabanın sonuçları kolaylıkla kestirilebilir.

Görüldüğü gibi, bu dönemin en ilerici aydınları bile, kendilerinden en az beş yüz yıl önce yaşamış olan Dante'nin ulaştığı çizginin çok gerilerinde kalırlar. Ne gerçek bir "ulusal dil"e ulaşmışlardır, ne de dilin aynı zamanda bir düşünme, bir çözümleme aracı olduğu, her dilin içinde yaşadığımız evrenin "özel bir çözümlemesini" içerdiği gerçeğini değerlendirebilirler[1], biraz daha geniş, biraz daha etkin bir dilsel bilişim sağlamaktır temel sorunları, bu so-

[1] A Martiner, "Une langue et le monde", *Dilbilim, V.* s. 3.

runun çevresinde dönüp dururlar. Çağına göre halkçı bir düşünür olan Ziya Gökalp'in bugün bile kimilerince tartışılmaz ve aşılmaz sayılan yorumları da fazla uzaklara götürmez bizi bu konuda; tam tersine, yarı yolda yaya bırakır.

Hiç kuşkusuz, Tanzimat aydınlarından daha ileridedir Ziya Gökalp, "Osmanlı lisanını hiç yokmuş gibi bir tarafa atmak" ve yazı dilimizi konuşma dilimize dayandırmak gerektiğini söylediği zaman, doğru yolu bulmuş bir yazar izlenimi uyandırır, ama, ayrıntılara girince, çoğu kez dilbilimsel verilerle bağdaştırılmasına olanak bulunmayan bir yığın yanlış, tutarsız, yüzeysel görüşü birer kesinlik gibi savunduğu görülür. Gerçekten de, kötü bir benzetme olmaktan öte hiçbir geçerliliği bulunmayan bir düşünceyi, dilin canlı bir varlık olduğu düşüncesini benimseyerek "Bir milletin lisanı, kendisinin cansız cezirlerinden değil, canlı tasarruflarından terekküp eden canlı bir uzviyettir," dedikten sonra, ölüye de, diriye de yapamayacağımız bir dizi budama ve aşılama işleminden geçirmek ister onu. Örneğin, "payitahtta" konuşulan dil olması dışında hiçbir geçerli neden göstermeden, "Türkiye'nin millî lisanı İstanbul Türkçesidir; buna şüphe yok," diye kesip attıktan, gene hiçbir nedeni göstermeden, ama sınırlamayı daha da ileri götürerek, "bilhassa İstanbul hanımlarının konuştukları gibi yazmak" zorunluluğunu vurguladıktan ve bir başka düzlemde, bir başka sınırlama daha getirerek, "Halk lisanında Türkçe müteradifi bulunan Arabî ve Farisî kelimeleri atmak" gerektiğini kesinledikten sonra, az önce kapadığı kapıları kendi eliyle açarak, "Bizzarure Arapça ve Acemceye müracaat ederek onlardan yeni kelimeler alırız," diyebilir, *aristokrat, diplomat, tiyatro,*

şimendöfer, vb. türünden "bazı ecnebî kelimeleri aynen kabul etmemiz de lâzımdır," diyebilir. Aynı biçimde, "Bir lisan başka lisanların yalnız sıygalarını değil, edatlarını da alamaz," dedikten sonra, örneğin *patlıcanî, portakalî, Türkî* sözcüklerinde görülen yabancı kökenli "î" ekinin (kendi deyimiyle "edat"ının) "Türkçe bir edat hükmüne" geçtiğini ileri sürebilir, "'yat' edatıyla bütün yeni ilimlere kolayca isim takabiliriz", deyip *Asuriyat, Mısıriyat, Cümudiyat* türünden, dilimizin ses uyumu kuralını yoksayan parlak örnekler sıralayabilir. Bütün bunların yanında, "Herhangi bir lisanın mükemmeliyeti de her kelimesinin yalnız bir mânaya ve her mânasının da yalnız bir kelimeye malik olmasıyla vücuda gelir. O halde, yeni Türkçeyi her kelimesi yalnız bir mânaya delâlet edecek ve her mânası da yalnız bir tek kelimeye malik olacak hale sokmalıyız," gibi dilbilimsel verilere ters düşen, dolayısıyla kesin birer bilgi yanlışı niteliği taşıyan tanımlar, hiçbir zaman, hiçbir doğal dilde gerçekleşmemiş olan, gerçekleşmesine de olanak bulunmayan öneriler getirerek büsbütün çıkmaza saplanır Ziya Gökalp. Böylece, hep bir "evet, ama"lar dizisi biçiminde geliştirir göründüğü düşünceler, sonunda biricik erdemleri uzlaştırmacılık olan orta boylu düşünürlerin geleneksel tutumunda demirler: herkese mavi boncuk dağıtır.

Hep yanlış görüşleri mi savunur Ziya Gökalp? Hayır kuşkusuz. Örneğin, osmanlıcada, "mânalı ve vuzuhlu olarak felsefî bir makale yazılamaması"nı, "edebiyatta da muhallidelerden hiçbirinin vâzıh ve doğru tercümesinin yapılamaması"nı bu yapay dilin birçok eksiklerinden yalnızca biri olarak nitelerken de, sözcüklerin "mânaların tarifleri değil, işaretleri" olduğunu, kullanımları ve değerlendirilmeleri ko-

nusunda "âlimler"in değil, "halk"ın tutumunu benimsemek gerektiğini vurgularken de gerçeği dile getirir. Ne var ki, bu doğrular yanlışlarla, çelişkilerle iç içedir genellikle, temel yanılgısı da dili daha çok bir araç olarak görmesinden, her dilin kendine özgü bir mantığı, kendine özgü bir çözümleme biçimi bulunduğunu bilmemesinden, sezememesinden kaynaklanır. Her kavrama bir sözcük, her sözcüğe bir kavram; kavramlar her dilde birbirinin aynı, sözcükler değişik; ama gerekirse onlar da aynı olabilir, yeter ki "terkip halinde" alınmasınlar. Her şey bu denli basittir. Bu nedenle, hiç duralamadan, "İngiliz, Alman, Rus, İtalyan, ilh... lisanlarının her kelimesi Fransızcanın bir tek kelimesine tekabül edercesine, bu lisanlar arasında bir tenazur husule gelmiştir," diye kesinler[1], çoğunlukla birbirine komşu olan ülkelerde konuşulan bu dillerin renkleri bile değişik biçimlerde bölümleyebileceklerini usuna getirmez. Uzlaştırmacı tutumunun kaçınılmaz sonucu olarak, soruna aynı zamanda hem *ulusçuluk*, hem *ümmetçilik* açısından bakması da bir başka çelişki etkeni olur. Böylece, Agâh Sırrı Levend'in söylediği gibi[2], "Arapçaya meyletme / İran'a da hiç gitme" ya da "Uydurma söz yapmayız, / Yapma yola sapmayız" dizelerini yazan kendisi değilmişçesine, *mefkûre, şe'niyet, selikıyyat* gibi bir yığın yabancı kökenli sözcük "uydurmak"ta herhangi bir sakınca görmez. Bu arada, kendi garip yaratılarının dilimize yerleşmesini beklerken, *tanık* ve *sayrı* gibi türkçe sözcüklerin hiçbir zaman yeniden canlandırılamayacaklarını, *günaydın* gibi bir türkçe sözcüğün tutunmasına olanak bulunmadığını kesinler.

1. Z. Gökalp'ten anılan sözler için Bkz. *Türkçülüğün esasları*. ss. 119-146.
2. A.S. Levend. *S.g.y.*. s. 333.

Hiç kuşkusuz, Ziya Gökalp için de, çoğu izleyicileri için de gittikçe daha türkçe bir yazı dili oluşturmak, bu yazı dilinde halkın konuştuğu türkçeye gittikçe daha çok yer vermek söz konusudur. Ne var ki, "İstanbul konuşması / En sâf, en ince bize" gibi, sorunu öncelikle beğeni açısından ele alan, dolayısıyla bilimsellikle fazla bir ilgisi bulunmayan bir görünüşten yola çıkılınca, bir yandan *halk* kavramı iyice bulanıp daralarak *İstanbul halkı* anlamına gelmeye başlar, bir yandan da elden geldiğince yalın, elden geldiğince açık bir yazı dili oluşturmak isteyenler, bırakmak istedikleri yapay yazı dilinden en çok etkilenmiş olan çevrenin konuşma dilini ölçüt olarak benimsemek gibi çelişkin bir duruma düşerler. Örneğin, başlattıkları *"yeni lisan"* akımı tutucu çevrelerin sert ve sürekli tepkilerine yol açan *Genç Kalemler* yazarları bile, "İstanbul Türkçesi(ni) en tabiî bir lisan" olarak niteledikten sonra, kendi araladıkları kapıyı kendi elleriyle kapatırcasına, "Yeni lisan ilim lisanına da te'sir edeceği içün artık ıstılâhlar ve umumiyetle yeni ta'birler ve Arabcanın, Acemcenin basit lâfızlarından, yahud Türkçe terkiblerden teşkil olunacaktır," demekte hiçbir sakınca görmezler[1]. Meşrutiyet döneminin bu genç yazarlarının ulusçuluk bilincinden kuşku duymak haksızlık olur, ama yeni terim üretiminde türkçeye arapça ile acemceden sonra üçüncü sırayı verdiklerine göre, ulusal dil bilinçlerinin yeterince geliştiğini söylemeye olanak yoktur. Onlara göre, *hikmet-i bedâyi* yerine *bedâat* denilmeye başlanırsa, sorun kendiliğinden çözümlenmiş olacaktır. *Bedâat* türünden bir sözcüğün o dönemin "İstanbul efendisi"nin ağzına yakışmayacağını savunmak da zordur doğrusu.

[1] *A.g.*, ss. 314, 315.

Söylemek bile fazla, amaç kesinlikle belirlendikten sonra, değişik bölge ağızları arasından İstanbul ağzının seçilmesinde bir sakınca yoktur, İstanbul'un ekinsel etkinliklerin odağı durumunda bulunduğu göz önüne alınınca, böyle bir yeğlemenin doğal olduğu da kesinlenebilir. Ne var ki, "ulusal dil" kavramı yeterince belirlenmediği sürece "ulus" kavramı da soyut düzlemde kalır, "en saf, en ince" İstanbul ağzı karıştırıcı bir etken durumuna gelir, sözcüklerin yalnızca söylenişleri değil, kendileri de onun ölçütlerine göre değerlendirilir. Hiç kuşkusuz, nice direnmelere karşın, Namık Kemal'ler, Ziya Paşa'lar, Ahmet Mithat Efendi'ler, Ali Suavi'ler, Şemsettin Sami'ler, Necip Asım'lar, Ömer Seyfettin'ler, Ziya Gökalp'ler hep yazı dilini yalınlaştırma yönünde savaşım vermişler, bu yolda önemli gelişmeler de sağlamışlardır. Ama hep gerçek amacın berisinde kalırlar. Örneğin dönemin en aşırı yalınlaştırma yanlılarından sayılan Celâl Sahir, "Biz bugün Türkler'in pek çoğu tarafından kullanılan konuşma dili ile yazı dili arasındaki büyük ayrılığı azaltarak ikisini birbirine yaklaştırmaya, böylelikle edebiyatımızın, her türlü yazılarımızın yalnız birkaç bin kişinin halledebileceği bir bilmece olmasından kurtulmasına uğraşacağız. Benim istediğim yalnız budur," der[1]. *Genç Kalemler* yazarları da amaçlarının "yazı lisanı ile konuşma lisanını" birleştirmek olduğunu söylerler. Görüldüğü gibi, karşılıklı ödünlerle, türkçeyi belli bir yerde Osmanlı yazı diliyle buluşturmaktır gerçek amaç. Açıkça söylenmese bile, yalnızca osmanlıcadan değil, türkçeden de ödün istenmektedir. Üstelik, türkçenin çıkış noktası "İstanbul konuşması" olarak belirlendiği için, bu yolda onun verece-

[1] C. Sahir'den anan A.S. Levend, *S.g.y.*, s. 302.

ği ödünün osmanlıcadan istenenden daha büyük olacağı düşünülebilir. Bundan beklenen sonuçsa, daha başlangıçta belirttiğimiz gibi, biraz daha kapsamlı bir bilişim olabilir ancak, bilmeceyi çözebilenlerin sayısını "birkaç bin"den birkaç yüz bine çıkarmak olabilir. O günlerde, hiç de öyle eveleyip gevelemeden, "avam"ın yazın ve ekin ürünlerini anlamasını beklemenin boş bir düş olduğunu savunan yazarlar bulunduğu, Tevfik Fikret'in bile, yazarlık yaşamının bir evresinde, "Ümmîler içün yazı yazan muharrir yoktur. A'malar içün resim yapan musavvir olmadığı gibi," diyebildiği göz önüne alınırsa, bu dönemin aydınları için bilişimin sınırlı kalmasının fazla bir sakıncası da yoktur[1].

Durum bu olunca, "güzel İstanbul türkçesi" her açıdan üstün tutulacak, Anadolu'nun değişik bölgelerinde her gün, herkesin kullandığı türkçe sözcükler bile İstanbul'da kullanılmadıkları için yoksayılacaklar, yoksayılmasalar da tuhaf, gülünç ya da "*kaba*" bulunacaklardır. Böylece, Mehmet Emin Yurdakul'un gerçekten arı bir türkçeyle yazdığı dizeler birçok İstanbul aydınını sinirlendirecek, İstanbullunun tarımla başlıca ilişkisi tüketiciliği olduğu için, İstanbul aydını bizim tarımımızın bile "*dilsiz*" olduğunu söyleyebilecek[2], daha nice yurt ve ulus sorunu gibi bu sorunun da tutarlı ve kapsamlı bir biçimde ele alınması ve "türkçeleşmiş"ten önce "türkçe"nin değerlendirilmesi için, Ankara'yı başkent yapan anlayışın egemen olmasını beklemek gerekecektir.

Bugün bile, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1910'larda kullandığı yarı kızgın, yarı alaylı dile başvurarak, "İstiyorlar ki biz Çağatay olalım ve Çağa-

1. Fikret'ten anan A.S. Levend, *S.g.y.*, s. 269.
2. Örneğin Z.F. Fındıkoğlu (*Türk dili için*, IV, s. 25).

tayca söyleyelim. Hayır, bu kabil olmayacaktır," türünden çıkışlarla sorunu saptıranlar da vardır[1], bugün bile, "*İvedi* için neler söylemediniz! Onu bilenler de çoktur bu ülkede, yurttaşların en aşağı dörtte üçü bilir de kullanır o sözü. Beğenmezsiniz siz onu, *yitirmek* sözünü de beğenmezsiniz, *sene* yerine *yıl* da diyemezsiniz. Biz hele bir *bezek* diyelim, tüyleriniz ürperiyor. Neden? O sözleri kimse bilmiyor da ondan mı? Çoğunluk, kamu kullanmıyor o sözleri de onun için mi? Savunduğunuz sözler içinde bir de Türkçesi bulunsun, ne olur?" türünden seslenişler kimi bilinçlerde hiçbir yankı, hiçbir kuşku uyandırmamaktadır[2]. Ama, genellikle halka yabancı kalmış, kapalı ve biçimci bir ekinin etkisinden sıyrılarak soruna özgür ve gerçekçi bir gözle bakanlar için, yalnızlığı, bırakılmışlığı, ezilmişliği içinde olgun ve uygar bir ulus bulunduğu gibi, onun tüm anlatım gereksinimlerini karşılayan, gelişmiş bir dil de vardı Türkiye'de. Gerek halk yazınımız, gerek atasözlerimiz, deyimlerimiz, gerekse Anadolu halkının değişik uğraş dallarını kapsayan, zengin sözcük kümelerimiz bu gerçeği yeterince kanıtlıyordu. "Dil insan topluluğunun içinde doğup geliştiğine, toplumun oluşumunu yönlendiren süreç uyarınca, yaşama olanaklarını yaratma, doğayı dönüştürme ve araçları çoğaltma çabalarıyla oluştuğuna" göre[3], türkçe belirli düşün ve bilim alanlarının sözcük ve terimlerinden yoksunsa, yetersiz bir dil olduğu için değil, Türk toplumunun söz konusu alanlarda etkinlik göstermesine olanak sağlanmadığı için yoksundu. Cumhuriyetten önce, Türkiye'de okuryazarlığın bile

[1] Y.K. Karaosmanoğlu'ndan anan A.S. Levend, *S.g.y.*, s. 322.
[2] Ataç, *Ataç*, s. 248
[3] E. Benveniste, *S.g.y.*, II, s. 95.

herkesin erişemediği bir ayrıcalık olarak kaldığı, yurt çapında bir ulusal eğitimin varlığından söz etmenin güç olduğu göz önüne alınınca, örneğin *üçgen, dörtgen, açı* gibi terimlerin eski karşılıklarının ne türkçeliklerinden söz edilebilirdi, ne de türkçeleşmişliklerinden, "Bunların hiçbir karşılığı yoktu," demek daha doğru olurdu. Ama türkçe de tüm diller gibi sonsuz sayıda bildiri üretmeye elverişli bir dizge olduğuna göre, yeni gereksinimleri kendi olanaklarıyla, kendi kaynaklarından sağlamasından daha doğal bir şey olamazdı. Bunun için, büyük Atatürk'ün söylediği gibi, onu "bilinçle işlemek" yeter, bilinçle işlenebilmesi için de genellikle yazıyı sözden üstün tutma alışkanlığında olan aydınların onu bir yazı dili olarak somut bir biçimde algılayabilmelerini sağlamak gerekirdi.

Bu açıdan bakılınca, yazı devriminin dil devriminden önce başlatılmasının gerçekten derin bir sezginin, gerçekten derin bir dil duygusunun belirtisi olduğu görülür. Atatürk "Bizim uyumlu, zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir," derken, öncelikle dilsel bir gereksinimi vurgular, ulusumuzun "güzel ve soylu diline kolay uyan" bu aracın bizi "az emekle, kısa yoldan" kurtaracağını söylediği "bilisizlik" de aynı zamanda dilsel bir bilisizliktir[1]. Hiç kuşkusuz, başka yararları da vardır yazı devriminin, okuyup yazmayı alabildiğine kolaylaştırır. Mustafa Canpolat'ın belirttiği gibi, Arap yazısı her zaman zor ve karmaşık bir yazı olarak kalmıştır bizim için: "Bu yazıyla yazılan bir sözcük 5-10 biçimde okunabilir. Kimi kez aynı yazımla verilen bir sözcük Arapça okunuşla başka türlü, Farsça okunuşla başka türlü, Türkçe okunuşla başka türlü olur.

[1] Bkz. *Dil devrimi üzerine*, s. 40 ve *Yazı devrimi*, s. 12.

Tümcenin gelişine göre değerlendirmek söz konusudur. Türkçe *kut* sözcüğü ile Arapça *kuvvet* sözcüğü aynı biçimde yazılır. Yine Arapça *'gıda, azık'* anlamına gelen *kût* sözcüğünün yazımı da aynıdır. Tümcenin gelişine göre hangisi uygun ise ona göre okumamız gerekir[1]." Bu nedenle Arap yazısının "*bir iki ay içinde*", yani bugünkü yazımızdan daha kolay "sökülebileceğini" savunan, iki yazı dizgesi arasında bir seçime gitmenin yersizliğini yalnızca yazı devrimimizin üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına dayandıran[2], yani bu önemli devrimi bir "oldu bitti" olarak açıklayan yetkili uzmanlardan birçokları, eski yazın ürünlerini günümüz yazısına aktarırken dizi dizi yanlışlar yapmaktan bir türlü kurtulamazlar. Ama yalnızca okuyup yazmayı kolaylaştırmak değildir yazı devriminin amacı, Atatürk'ün sözlerinin açıkça gösterdiği gibi, türkçe sözün türkçeliğini, yabancı sözün yabancılığını daha bir belli ederek özleştirme akımını da elden geldiğince hızlandırmaktır.

Gerçekten, yeni abecenin benimsenmesinin salt bir yazı değişimi olarak kalmayacağını o dönemin devrimcileri de, tutucuları da seziyorlardı. Falih Rıfkı Atay, yeni abecenin hazırlanışı sırasında çıkan tartışmalardan söz ederken, açıkça ortaya koyar bunu: "Yeni yazı komisyonunda biz Türkçüler kazandık. Sağcılar Arap ve Farsça sözlerini bütün değerleri ile belirtecek harfler aramışlardır. Arapçada üç noktalı 'se' başka, dişli 'sin' başkadır: 'Süreyya' ve 'selim' aynı söylenmez. Biz buna karşı koyduk. Çünkü Türk ağzında bu söyleniş farkı kalmamıştır. Asıl kavga 'q' harfinden koptu: 'K' harfli Türkçe kelime-

[1] M. Canpolat, "Türkiye'de yazı devrimi girişimleri", *Yazı devrimi*, s. 23
[2] Doç. Dr. İ. Metin Kunt, "Liselerde Osmanlıca", *Politika*, 27.5.1976

leri ince seslilerle 'Ke', kalınlarla 'Ka' okuruz. Biz Türkçe alfabe için 'K' harfinin yeter olduğunu, 'q' harfine lüzum olmadığını ileri sürdük. Yabancı kelimeler ya ayıklanıp gidecek, yahut Türk ağzına uyacaktı," der, sonra da, devrimin gelişini yakından izlemiş bir yazar olarak, kesin gözlemini ekler: "Yeni yazı Türkçeleşme hareketine büyük hız vermiştir. Bu yazı ile Osmanlıcanın devam etmesine imkân yoktu."[1] Gerçekten de, eğitimin yaygınlaşmaya, okuyanların sayısının hızla çoğalmaya başladığı bir dönemde, Osmanlı yazı dilinin öğelerinin dilimize eskiden olduğundan da fazla karışması işten bile değilken, yeni yazı buna olanak vermedi. Tam tersine, Velidedeoğlu'nun söylediği gibi, "harf devrimi kesinlikle dil devrimini, yani karma bir dil olan Osmanlıcadan ulusal bir dil olan Türkçeye geçişi getirecekti ve nitekim getirdi[2]."

Görüldüğü gibi, yazı devrimi türkçeyi bilinçle işlemenin ön koşulu ve ilk evresidir. 12 Temmuz 1932'de, Atatürk'ün öncülüğünde, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasından, 26 Eylül 1932'de Birinci Türk Dil Kurultayı'nın toplanmasından sonra, bu eğilim dizgesel bir çabaya dönüşür, 1936 yılında, Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda, Türk Dili Tetkik Cemiyeti adının Türk Dil Kurumu'na dönüştürülmesiyle, bu çabaların kısa sürede sağladığı büyük başarıya tanıklık eder. Burada rastlantıdan söz edilebilirse, ilginç bir rastlantıyla, "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" adının "Türk Dil Kurumu"na dönüştürüldüğü yıl, kimilerinin sık sık öne sürdükleri bir görüşe göre, Atatürk'ün böyle bir girişimin çıkar yol olmadığını, yani *yanıldığını* anlayarak özleştirme et-

[1] F. R. Atay, "Dil", *Dil devrimi üzerine*, ss. 212, 213.
[2] H.V. Velidedeoğlu, "Yazı devriminden dil devrimine", *Yazı devrimi*, s. 15.

kinliklerini durdurttuğu yıldır. Atatürk'ün Türk Dil Kurumu çalışmalarıyla yaşamının sonuna değin çok yakından ilgilendiği, daha da önemlisi, bu çalışmaları kendi görüşleri doğrultusunda yönlendirdiği göz önüne alınacak olursa, kesinlikle özleştirme doğrultusunda olan bu ad değiştirmenin onun bilgisi dışında yapılmış olmasına olanak bulunmadığını, onun bilgisi dışında yapılmış olmasına olanak bulunmadığı için de, böyle bir değişikliğe izin vermekle Atatürk'ün çelişkiye düştüğünü kesinlemek gerekir. Ama, hemen belirtmek gerekir ki, ulusumuzun Atatürk'e verdiği değer düşünülünce, üstü kapalı bir biçimde bile olsa, öyle uluorta öne sürülebilecek bir sav değildir bu. Değil Atatürk'ün çelişkiye düştüğünü, herhangi bir kararından geri döndüğünü öne sürebilmek için bile yüzde yüz sağlam kanıtlara dayanmak gerekir. Oysa bu aykırı görüşün savunucuları, hiçbir zaman Atatürk'ün bu konuda verilmiş bir söylevini, yayımlanmış bir bildirisini gösterememiş, bir kesinlik gibi sunmaya çalıştıkları, tutarsız varsayımlarını Atatürk'ün bir ara yakından ilgilendiği "Güneş-Dil Kuramı"na dayandırmak istemişlerdir. Ne var ki, söz konusu kuramın özleştirme çabalarını durdurma amacıyla ortaya atıldığı savını kuramcının kendi ağzıyla yalanlamış olması bir yana[1], bu dönemde dil devrimi etkinlikleri durdurulmuş ya da yavaşlatılmış da değildir. Olsa olsa bir yöntem değişikliğinden sözedilebilir.

Dil devrimimizin tarihinde, Atatürk dönemi bir "coşku" dönemidir. Atatürk'ün kendisi de bu coşku-

[1] "Yine bu Kurultayda, Dil Kurumu'nun genel yazmanı İbrahim Necmi bir konuşma yaparak, Güneş-Dil Teorisini, dilimizdeki bütün yabancı sözcükleri Türkçe diye korumak için ileri sürülmüş sananların 'büyük bir gaflet ve yanlışlık içine düşmüş olduklarını' belirtmişti." (Ö.A. Aksoy, "Atatürk'ün dilimize kazandırdığı güç", *Türk dili*, Mayıs 1981, s. 670)

nun odağındadır, bu coşkuyu herkesten çok o sürdürür, bir başka örneğini belki ancak Ataç'ta bulabileceğimiz, köktenci bir tutumla, yalnızca türkçe kökenli sözcüklerden oluşan bir dile ulaşmak ister, Çankaya'da, İsveç veliahtı onuruna verilen akşam yemeğinde yaptığı konuşma gibi, bir kez olsun "ve" sözcüğünü bile kullanmadan, baştan sona, "Avrupa'nın iki bitim ucunda yerlerini berkiten uluslarımız, ataç özlüklerinin tüm ıssıları olarak baysak, önürme, uygunluk kıldacıları olmuş bulunuyorlar; onlar, bugün, en güzel utkuyu kazanmaya anıklanıyorlar; baysal utkuyu" türünden tümceler içeren konuşmalar yaptığı olur[1]. Ama, Ataç'ın yazarlık yaşamında da izlediğimiz gibi, birer örnek, birer denemedir bunlar, bu nedenle de süreklilik göstermezler. Üçüncü Türk Dil Kurultayı'ndan sonra böyle bir örneğe rastlamıyorsak, dil devriminden sapıldığı için değil, denemeler bekleneni sağladığı ve çabalar yabancı sözcüklerin dilimize sızmasını önleme bakımından daha ivedi, daha yöntemli ve daha kapsamlı bir biçimde ele alınması gereken bir alanda, "terimler" alanında yoğunlaştırıldığı için rastlamıyoruz. Gerçekten de, özleştirme çalışmalarının durdurulduğu söylenen dönemde, yani "ölümünden bir buçuk yıl kadar önce, III. Türk Dil Kurultayı'ndan hemen sonra 1936-1937 yılı kış aylarında kendi eliyle" ünlü *Geometri* kitabını yazar büyük Atatürk, büyük çoğunluğu bugün de kullanılmakta olan *"boyut, uzay, yüzey, düzey, çap, yarıçap, kesek, kesit, yay, çember, teğet, açı, açıortay, içters açı, dışters açı, taban, eğik, kırık, çekül, yatay, düşey, dikey, yöndeş, konum, üçgen, dörtgen, beşgen, köşegen, eşkenar, ikizkenar, paralelkenar, yanal, yamuk, artı, eksi,*

[1] Bkz. A.S. Levend, *S.g.y.*, ss. 424, 425.

çarpı, bölü, eşit, toplam, oran, orantı, türev, alan, varsayı, gerekçe" terimlerini de kendisi türetir[1]. Dahası, ölümünden on gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış töreninde okunan söylevinde bile, Türk Dil Kurumu'nda sürdürülen özleştirme çabalarından övgüyle sözetmeyi unutmaz: "Türk Dil Kurumu, en güzel ve verimli bir iş olarak, türlü bilimlerle ilgili Türkçe terimleri bulmuş, böylece dilimiz, yabancı dillerin etkisinden kurtulma yolunda büyük adımını atmıştır. Bu yıl okullarımızda öğretimin Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olması, kültür yaşamımız için önemli bir olaydır[2]."

Türk Dil Kurumu Atatürk döneminde, Atatürk'ün buyruğuyla değil de daha sonra, örneğin 1940'larda ya da 1960'larda kurulmuş olsaydı, gene aynı devrimci ve tutarlı yolu izledikten sonra, etkinlikleri geçerli olmaktan çıkmazdı, ama, tarihsel olguların da açıkça gösterdiği gibi, büyük Atatürk ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, laiklik ilkelerinden nasıl ödün vermemişse, özleştirmecilik ilkesinden de hiçbir zaman ödün vermemiştir. Dil devriminin karşısında olanların bir bölümü, her zaman açık bir biçimde olmasa bile, başta devletçilik, laiklik, halkçılık ilkeleri olmak üzere, başka Atatürk ilkelerini de sık sık yermişlerdir. Eleştiri hakları dürüstçe kullanıldığı sürece, bizim için benimsenir yanı bulunsun, bulunmasın, her görüş saygıya değer. Ama devletçiliği, laikliği, halkçılığı yadsımak gibi dil devrimini yadsımanın da bölünmez bir bütün oluşturan Atatürk ilkelerinin köşe taşlarından birini yadsımak olduğunu bilmek gerekir.

Atatürk döneminde durmadığı gibi, daha sonra-

[1] A. Dilâçar, "Önsöz", *Geometri*, ss. III. IV.
[2] E. Özdemir, "Atatürk'ün dil savaşı", *Türk dili*, Mayıs 1981, s. 696.

ki dönemlerde de hiçbir zaman durmamıştır dil devrimi. 1945 yılında Anayasa dilinin türkçeleştirilmiş olması bu konuya verilen önemi yeterince kanıtlar. Buna karşılık, 1952 yılında, yeni yönetimin Anayasa dilini eski biçimine getirerek adını "Teşkilât-ı Esasiye Kanunu"na dönüştürmesi, dil devriminin gerilediğini ya da durakladığını değil, gelişimini tüm engellere, tüm baskılara karşın sürdürebilecek oranda güçlü olduğunu kanıtlaması bakımından önem taşır. Bu geri dönüş girişimiyle, *toplanır* yerine *temerküz eder, eliyle* yerine *marifetiyle, katılmak* yerine *iltihak etmek, yanında* yerine *nezdinde, bunun dışında* yerine *müstesna olmak üzere,* vb. türünden sözler getirilir[1], yani Türk Anayasa'sından en yaygın türkçe sözcükler bile atılarak yerlerine yabancıları yerleştirilir. Ne var ki, kâğıt üzerinde, *söz* düzleminde kalmaya adanmış değişikliklerdir bunlar, *dil* düzlemine ulaşamazlar hiçbir zaman; hem yönetimin, hem de onun buyruğu altında bulunan bunca yayın aracının sürekli zorlamalarına karşın, kimse *bakan* yerine *vekil, genelkurmay başkanı* yerine *erkân-ı harbiyeyi umûmiye reisi* demez kolay kolay, daha doğrusu diyemez. Ayrıca, bir yandan bağımsız basının bilinçli yazarları, bir yandan genç kuşağın nerdeyse tüm yazarları dilimizi *"bilinçle işleyerek"* özleşmeye katkıda bulunurlar. Bu sessiz çabaların sonucu olarak 27 Mayıs 1960 nerdeyse yepyeni bir yazı diliyle birlikte gelir. Özleştirme etkinlikleri hem görülmedik bir hızla, hem de her alana yayılır bundan sonra. Böylece, yaşadığımız günlere yaklaşıldığı zaman, bir yöneticinin *dinlence* ya da *seçenek* sözcüğünü kitle önünde bir kez kullanması bile bu sözcüklerin hemen benimsenivermeleri için yeterli

[1] Bkz. A.S. Levend, *S.g.y.*, s. 465.

olur. Özenti, öykünme ya da baskı nedeniyle mi? Herhangi bir çıkar kaygısıyla mı? Hayır, elden geldiğince arı bir türkçe konuşup elden geldiğince arı bir türkçeyle yazmak Türk yurttaşında bir içgüdü olup çıktığı için. Dil devrimine var güçleriyle karşı çıkan kişiler bile, dil devrimine gönülden inananların diliyle konuşup yazmaktan kendilerini alamadıkları için. Kısacası, özleştirme birey düzeyini aşarak toplumsal bir süreç niteliği kazandığı için.

Bu açıdan bakılınca, daha 1945 yılında, "Dili değiştirmeğe kalkan biz değiliz ki! Bu dil, en aşağı yüz yıldan beri boyuna değişiyor. Niçin değişiyor? Bir kişi öyle dilemiş de buyurmuş, onun için mi değişiyor? Olur mu öyle şey? Yüz yıldan beri boyuna değişiyorsa demek ki bir sıkıntısı var, kendi kendine yetmiyor, kendini beğenmiyor; sınırları dar geliyor da onları genişletmek istiyor," derken,[1] Ataç'ın yüzde yüz haklı olduğunu kesinlemek gerekir. Tarihsel bir gelişimin, uluslaşma sürecinin kaçınılmaz bir sonucudur bu. Birçok Batı toplumu da bizden önce aynı süreçten geçmiş, üç aşağı, beş yukarı aynı sonuca ulaşmıştır[2]. Dil devriminin bugün ulaştığı düzey, sağladığı yadsınmaz başarı, yalnızca bu yolda harcanan "bilinçli" çabaların değil, benliğini yeniden bulan bir ulusun böyle bir çabaya duyduğu derin gereksinimin de sonucudur.

[1] Ataç, *Ataç*, s. 113.

[2] Doç. Dr. Türker Alkan uluslaşma sürecinin dil alanındaki sonuçlarını şöyle açıklar: "Yerel diller ve lehçeler hızla ortadan kalktı, ulusal bir dil doğdu. Soyluların, yöneticilerin ve bilim adamlarının dili olan yabancı diller (en yaygın uygulama Latince'nin kullanılması idi) kullanılmaz oldu. Bu diller yerini ulusal dile bıraktı. Ulusal dillerin bir bilim, kültür, yönetim dili durumuna getirilmesi için yoğun çabalar ortaya kondu." ("Siyasal toplumsallaşma ve dil", *Atatürk'ün yolunda Türk dil devrimi*, s. 52)

II. Eleştiriler ve Gerçekler

Buraya değin yapmaya çalıştığımız düşünsel ve tarihsel saptamalar, dil devriminin birtakım haklı gerekçelere dayandırılmak istendiğini, bu yolda harcanan çabaların belirli bir başarı da sağladığını gösteriyor, ama, izlenen yöntemin doğruluğu, ulaşılan sonuçların olumluluğu ya da olumsuzluğu konusunda daha kesin bir yargıya varabilmek, söz konusu devrimin kaçınılmaz bir devrim olduğu konusunda hiç durulamadan "Evet" diyebilmek için, bu genel saptamalarla yetinmeyerek kuramların ve uygulamaların ayrıntılarına girmek, her şeyden önce de bu devrime "Hayır" diyenlerin düşünsel dayanaklarını öğrenmeye, anlamaya çalışmak gerekir.

Daha önce de gördüğümüz gibi, dil devrimine "Hayır" diyenler her zaman olmuştur. Bizim aydın çevremizin sınırlı, herkesi kapsamayan, ama oldukça köklü bir geleneğine uygun olarak önce "Evet", sonra "Hayır" diyenler de, önce "Hayır", sonra "Evet", sonra gene "Hayır" diyenler de az değildir. Ne olursa olsun, dün olduğu gibi bugün de özleştirme etkinliklerini eleştirmek, elden gelirse zor yoluyla engellemek, bunun en kestirme yolu olarak da Türk Dil Kurumu'nun varlığına son vermek için görkemli top-

lantılar düzenlendiğine, irili ufaklı kitaplar, sayısız yazılar yayımlandığına, yasalar önerildiğine, üstelik bu karşısavaşımı sürdürenler arasında konuyu çok iyi bilmesi gereken bilim adamlarının sayısı küçümsenmeyecek bir toplama ulaştığına göre, tüm eleştirileri gözden geçirerek bir bir değerlendirmeye çalışmak en azından bir nesnellik gereğidir.

Kimi yazarlara bakılırsa, tutarlı nedenlere dayanmak şöyle dursun, hem saçma, hem de yüzde yüz zararlı bir girişimdir dil devrimi, "hiçbir mes'uliyeti olmayan ve sırf Allah'a, vatana, mantığa, akla, vicdana karşı hiç mes'uliyet taşımamanın imtiyazı ile" söz uyduran kişilerin oyunudur[1]. Bu gülünç, bu yüz kızartıcı oyunla, "Türk aydınının zihnindeki kelimelerin, *striptiz* yapar gibi, her an bir kısmı koparılıp atılmaktadır. Yetişmekte olan nesiller, on yıl sonra, dil bakımından *monokini* ile çıkacaklardır ortaya. Çünkü Türkçeyi kırpan, Türkçeyi budayan kırılası eller bir değil, yazık ki binlercedir."[2] En iyisi, "budanan her sözcüğe karşı bir kelle!" deyip elde satır, köklü bir temizlik işlemine girişmektir ya, şimdilik bu korkunç yıkımı durdurulabildiği yerde durdurmakla yetinilebilir. Örneğin Ziya Gökalp'in geldiği noktada durdurulabilirdi bu kötü gidiş, o da olmadıysa, Yakup Kadri'nin, o da olmadıysa, Orhan Veli'lerin, Sait Faik'lerin geldikleri aşamada durmak, yani en azından otuz yıl geriye giderek orada kalmak gerekir. Doğrusunu söylemek gerekirse, büyük bir ödündür bu. İkinci bir ödün de, pek gerekli olmamakla birlikte, konunun bir kez daha gözden geçirilmesi olabilir. Ama yapılacak incelemeler bu işi bugün de sürdürmek gerektiğini gösterirse, o za-

[1] E. Göze, *Türk dili için, IV*, ss. 148, 149.
[2] Yeni Gazete, *A.y., I*, s. 158.

man, hiç değilse bu dağınıklığa, bu başıbozukluğa bir son vermeli, bilimsel kurallara, bilimsel ölçütlere, bilimsel yöntemlere göre çalışmalıdır.

Bu da, söylemek bile fazla, her şeyden önce bir yetki işidir, gerçek uzmanlar gerektirir, uzmanlarsa, çok iyi bilindiği gibi, yalnızca üniversitelerden çıkar. Hem de nice çabalardan sonra! Öyle ya, "Üniversitede bir dil uzmanı çok zor yetişir: 4 yıl Türkoloji tahsil eder, doktora yapar, asistanlık, doçentlik imtihanları geçirir, profesör olur, araştırmalar yapar, eserler yayınlar, ona işte o zaman dilci denir. Dilimizi bilim metodlarıyla ancak bunlar inceleyebilir."[1] Dil devriminin yürütülüp yürütülmemesi, yürütülecekse nasıl yürütülmesi gerektiği konusunda son yargıyı işte böyle uzmanlar, *"araştırmalar yapmış, eserler yayınlamış"* Türk dili profesörleri vermelidir. "Almanca, Fransızca, İngilizce, Latince gibi Türkçe dışındaki kürsülere mensup bilim adamları dahi, ancak dil metoduna sahip olmaları bakımından 'dilci'lere yakın bir grup teşkil ederler, tek başlarına onlar da Türk dili alanındaki araştırmaları yürütmeye yetkili değildirler (...) Görülüyor ki, Türk dil devrimi ile ilgili meselelerin 'bilim' yönünü yürütecek kimselerin, her şeyden evvel, yukarıda özellikleri belirtilen 'dilciler' arasından seçilmesi gerekmektedir."[2] Öyleyse, bu nitelikleri taşımadan dilimize el sürmeye kalkanlar karşısında, haklı olarak, "Bugün kullandığı bir kelimenin yerine yarın tamamıyle gayrı menus ve uydurma bir kelime konulması selâhiyetini acaba Türk milleti kimlere vermiştir?" diyebilir[3], "Kimin ne hakkı var, benim anadilimi anlayamadı-

[1] Prof. Dr. A. Temir, *A.g.*, *I*, s. 158.
[2] Prof. Dr. A. Temir, *A.g.*, *I*, ss. 162, 163.
[3] Prof. H.A. Kuyucak, *A.g.*, *IV*, s. 49.

ğım hale sokmaya?" diye haykırabiliriz[1]. Bu çirkin, bu anlaşılmaz sözler, yukarıda nitelikleri belirtilen dilcilerce yapılmamış olmaları nedeniyle, geçersizdir, bilimsel yetki yasasına aykırıdır. Uydurmacıları bu aykırı davranışa iten bir eksiklik, bir rahatsızlık söz konusu olsa bile, şu gerçeği hiçbir zaman unutmamak gerekir: insanın hastasına hekim bakar, dilin hastasına da dilci.

Karşılaştırma yüzde yüz yerindedir, çünkü gerçek dil uzmanında bulunması gereken tüm nitelikleri taşıyan ünlü Prof. Dr. Muharrem Ergin'in kendine özgü yetkinlikle yaptığı tanımı göz önüne alırsak, "Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabiî bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir."[2] Öyleyse, dil "tabiî bir varlık olduğuna göre, onun da, diğer tabiî varlıklar gibi, kendi yaşama kanunları ve yaşama şartları vardır. Bu kanunların ve şartların neler olduğu önce inceden inceye araştırılmalı ve ancak ondan sonra, büyük bir vicdan ve millî mes'uliyet duygusu içinde dil meselelerinin halline yanaşmalıdır. Biz tabiî varlıklara, onların yaşama şartlarına uygun bazı müdahalelerde bulunabiliyoruz. Bir meyve, bir hububat ve bir koyun cinsini ıslâh etmek mümkündür. Fakat bunun bir hududu vardır. Bir elma ağacından istediğimiz meyveyi almak mümkün olmadığı gibi, bir hayvan cinsi de istediğimiz her cinse inkilâp edemez. Müdahale ancak bunların tabiî yaşama kanunlarına uygun oldu-

[1] B. Felek, *A.y., III*, s. 33
[2] M. Ergin, *Türk dili dersleri*.

ğu takdirde umulan neticeyi verebilir. Ciddî araştırmalar neticesinde dilin yaşama ve gelişme kanunları tesbit ve tâyin edildikten sonra, ona nasıl ve ne dereceye kadar müdahale edilebileceği kendiliğinden anlaşılır. Bu araştırma, elbette, bir iki günde yapılamaz. Bir yeni fabrika açmak istediğimiz zaman nasıl bu işe kabiliyetli gençleri seçerek, dünyanın bu işi en iyi yapan yerlerinde yetişmelerini temin ediyorsak, dil sahası için de büyük bir dikkat ve ihtimamla, seçkin gençlerimizi bu işin mütehassısı olarak yetiştirebiliriz. Bütün maddî ve manevî varlığımızın asıl temeli olan 'dil fabrikasını' ancak 'dil mühendislerinin' çalıştırabileceklerini son yılların tecrübeleri bize açık olarak göstermiş bulunmaktadır." Bunun için, her şeyden önce, dilimizin "şimdiye kadar hangi merhaleleri geçirmiş, kendi bünyesinden neleri atmış, neleri benimsemiş olduğunu tesbit etmemiz icabeder. Bir dilin temelini teşkil eden ses, ek, kök ve cümle bilgisi üzerinde kâfi derecede bilgiye sahip olmadan, dilin malzemesinde saklı bulunan tabiî servetine, gelişme imkânlarına ve bunu kullanış tarzına iyice vâkıf olmadan herhangi bir harekette bulunmak doğru değildir."[1] Bu da bize elimizin altında ayrıntılı bir dilbilgisiyle eksiksiz bir kökenbilimsel sözlük bulunmasının zorunlu olduğunu gösterir. Öyleyse, belirli aşamalardan geçmiş Türk dili uzmanları dışında hiç kimsenin dilimize dokunamayacağı bir kez daha kanıtlanmış olmaktadır; çünkü, bugüne değin, dilimiz konusunda bu işe uygun nitelikte bir dilbilgisi araştırması yayımlanmadığını da, "Türk dilinin bir 'etimoloji' sözlüğü bulunmadığını da unutmamak gerekir. Kelimelerin hangi dilden geldiğini, menşelerinin ne olduğunu küçük bir bil-

[1] Ord. Prof. Dr. R. Arat, *Türk dili için*, I, ss. 85, 86-89.

gin topluluğu dışında bilenler hemen hemen yoktur. Bazı kelimelerin menşei ise bilinmemektedir. Henüz bir etimolojik sözlüğe bile sahip değilken, şu kelime Türkçe, şu kelime değildir şeklinde davranmak ve bu arada cehalet sebebiyle Türkçe menşeli kelimeleri de dilden atmak son derece yanlış bir iştir. Esasen kelimeleri menşei etimolojisi meselesi, bilginlerin uğraşacağı bir konudur."[1]

Üstelik, bilgisiz kişilerin yalnızca "bilginleri" ilgilendiren bu alana el atmaları hekimin ya da baytarın işine karışmaya da benzemez, kutsala saygısızlıkta bulunmak anlamına gelir aynı zamanda. Çünkü dil, daha önce de belirtildiği gibi, "kendi kanunları içerisinde gelişen canlı (tabiî) bir varlıktır[2]", yani yaşam alanı doğadır, ama ünlü bir hekimin uzman dilcilerce de pek tutulan ve dil için "biyolojik insanî bir faaliyet, bir ruhî melekedir, tabiîdir; uydurulmamış, kendi kendine meydana gelmiştir" türünden bir tanım getiren sözleri, onun geri kalan tüm canlılardan ayrıldığını, kendi kendini yarattığına göre, hem doğal, hem de doğaüstü bir canlı olduğunu, yani aşkın bir nitelik taşıdığını gösterir. Dili "ortak millî ruhun, ortak millî dehânın yarattığı mükemmel ve ilâhî bir düzen" olarak gösteren tanımsa, canlılık savına küçük bir gölge düşürmekle birlikte, sözü geçen aşkınlığın kısaca tanrısallık olduğunu ortaya koyarak kuşkularımızı giderir.[3] Böylece, dil devriminin tanrısal düzeni insan eliyle değiştirmeye kalkmak gibi bir olanaksızlık ardından koşmak anlamına geldiği, yel değirmenlerine saldırmakla bir olduğu kendiliğinden anlaşılır. Tüm bunlara bir de

[1] Doç. Dr. F.K. Timurtaş, *A.y., III*, s. 78.
[2] Doç. Dr. F.K. Timurtaş, *A.y., III*, s. 78.
[3] Dr. N. Hacieminoğlu, *A.y., I*, s. 116.

dilin tarihsel yanı, yani "asırlar içinde ve nesillerin hâfızasında dövüle yoğrula gelişmiş bir mâna, his ve hayâl[1]" olduğu gerçeği eklenirse, adına dil devrimi denilen o sakat tutumun neden "Allah'a, vatana, mantığa, akla, vicdana karşı" bir saldırı olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Ama doğallık ve aşkınlık, canlılık ve cansızlık, tarihsellik ve tanrısallık gibi birbirine karşıt niteliklerin tek bir varlıkta bir araya gelmesi, bir çelişki belirtisi değil midir? Hayır. Söylenenlere bakılırsa, birbirlerini bütünleyen niteliklerdir bunlar. Bu nedenle, yeri geldikçe, durum gerektirdikçe, doğaüstü bir doğallık, gerçeküstü bir gerçeklik, aşkın bir tarihsellik söz konusu edilebilmektedir.

Dil devrimi her şeyden önce tarihe karşı bir saldırı olarak belirir. Nasıl mı yapar bu saldırıyı? Bilimsel gerçekleri bir yana iterek katıksız bir dil yaratmak istemekle. Hiç kuşkusuz, hem anlamsız, hem de olanaksız bir düştür bu. Öyle ya, bugün "dil ilmi (lenguistik), hiçbir dilin saf olmadığını; ses, şekil ve anlam değişikliğine uğrayarak dile girmiş ve benimsenmiş olan yabancı menşeli kelimelerin atılamayacağım çok kesin şekilde ortaya koymaktadır.[2]". Üstelik, büyük düşünürümüz Ziya Gökalp, "Türkçeleşmiş Türkçedir," demiştir. "Biliriz: Ateş, Türkçe değil Farsçadır. Ama İranlının 'ateş'inde, Türk'ün 'ateş'inde olmayan bir met, bir çekiş de vardır: Benim dilimdeki 'ateş'e, o 'âteş' der."[3] İki ateş arasında bunca fark varken, yeni bir ateş aramak saçmadır. Ayrıca, yukarıda da belirtildiği gibi, katışıklık yalnız bizim dilimize özgü bir durum değildir. Örneğin, "onbin-

[1] Prof. Dr. A.F. Başgil, *A.g., II*, s. 45.
[2] Doç. Dr. F.K. Timurtaş, *A.g., II*, s. 7.
[3] Y.Z. Ortaç, *A.g., II*, s. 55.

lerce kelimelik Fransızcada Frankların öz malı olan kelimelerin sayısı iki yüzü geçmez. Kalanının büyük bir kısmı Lâtin, bir kısmı da Grek menşelidir[1]". Buna karşılık, "bir Fransız, hiçbir vakit kökü Lâtince olan bir kelimeden rahatsızlık hissetmez ve her kelime onun için artık 'Fransız'dır[2]".

Öte yandan, dilimize yerleşmiş yabancı kökenli sözcüklerin bizim tarihimizde özel bir durumu bulunduğunu da hiçbir zaman unutmamak gerekir. Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti'nin kesinlikle bildirdiğine göre, atalarımız, savaşçı bir ulusun kahramanları olarak, tüm o yabancı sözcükleri fethetmişlerdir: "Türk dili, daha ilk çağlardan beri alelâde bir kavim ve kabile insanı, hattâ köşesinde kalmış, basit bir millet dili olarak değil, tam mânasıyle ülkelere ve medeniyetlere hâkim bir imparatorluk lisanı halinde kurulmuş ve öyle gelişmiştir. Milletimiz başka milletlere yalnız kılıç kuvvetiyle değil, dil, kültür ve kafa kuvvetiyle de hâkim olabilmek için fethettiği bu kelimeleri, kendi millî zevki, millî grameri, dil musikisi velhasıl millî uslûbiyle işleyerek hem ses hem mâna bakımından Türkçeleştirilmiş kelimeler halinde kullanılmıştır."[3] Daha açık bir deyişle, "Türk orduları bir elde kılıç, bir elde meş'ale, girdikleri yerlerden bunları iğreti veya ödünç almamışlardır ki... Bir çeşit 'Harb ganimeti' idi bunlar. Beğendiklerini alıp dillerine kattılar bir güzel prensesi haremlerine kattıkları gibi[4]".

Öyleyse, dört bir yanda kılıç salladığımız dönemlerde dilimize katılmış olan her yabancı sözcüğün aynı zamanda bir yeni yurt olduğunu söyleye-

[1] Doç. Dr. F. K. Timurtaş, *A.g., III*, s. 49.
[2] F. Baysal, *A.g., II*, s. 102.
[3] E. Bayrakdaroğlu, *A.g., IV*, ss. 10-11.
[4] H.N. Zorlutuna, *A.g., II*, s. 7.

biliriz. Ulusumuz için İstanbul, Bursa, Edirne kentleri ne ise, *inkıyâd, münezzeh, vâreste* sözcükleri de odur. "Türkçeyi, Türk vatanı gibi millîleştirilmiş kelimelerden öksüz bırakmak, düpedüz, vatandan birparça vermek kadar yanlıştır," diyenler işte bunu vurgulamaktadırlar[1]. Gerçekten, bunca şehidimizin kanı pahasına aldığı güzel İstanbul'u yabancılara bırakmak ne denli çılgınlık olursa, *münezzeh* sözcüğünden el çekmek de o denli çılgınlık olur. Böylesine bir çılgınlığın sonuçları da çok acı olur ister istemez. Yüzyıllardır bizim olan kentleri süsleyen anıtların atalarımızın uygarlığına, yüceliğine tanıklık ettikleri gibi, dilimizin de "her kelimesi ve tâbiri arkasında bir tarih yaşar".[2] Örneğin "hürriyet ve hür sözleri bizde yüz sene önce başlamış bir fikir hareketinin bayraktarlarıdırlar".[3] Kentlerin düşmesiyle birdir böyle sözcüklerin atılması, düşünce akımının ezilmesi, bayraktarın vurulması, tarihin tarihe karışması demektir. Nasıl mı? Açıklaması çok kolay: "Kelime ve tâbir, konuşmanın bir vasıtasıdır. Asıl konuşulan mâna ve maksattır, his ve hayaldir. Fakat kelime ile bu mâna, his ve hayal asırların sinesinde o derece birbiriyle kaynaşmıştır ki, kelimeyi atınca mâna ve maksat da, his ve hayal de beraber gider. Bundan da nesiller arasında anlaşmazlık doğar. Millet birliği parçalanır."[4] "Şu halde o güzelim ve kutsal 'millet' kelimesini 'ulus' gibi ne idiği belirsiz bir söz ile değiştirmek, yıkıcılıktan ve millete saygısızlıktan başka bir mâna taşımaz."[5]

[1] E. Bayrakdaroğlu, *A.y., III*, s. 93.
[2] Ord. Prof. Dr. A.F. Başgil, *A.y., II*, s. 45.
[3] O.S. Orhon, *A.y., II*, s. 138.
[4] Ord. Prof. Dr. A.F. Başgil, *A.y., II*, s. 45.
[5] A. Kabaklı, *A.y., II*, s. 110.

Bütün bu tanımlardan, yorumlardan, örneklerden anlaşıldığı gibi, ilk bakışta birbirleriyle uzlaşmaz görünen şeyler, sözcük ile nesne, geçmiş ile bugün, dil söz konusu olunca, birbirleriyle rahatlıkla özdeşleşebilmektedir. *Millet* sözcüğü yerine *ulus* sözcüğünü kullanmanın bir yıkıcılık olması bununla açıklanır. Aynı biçimde, "Adı özgürlük olunca hürriyet nasıl başıbozukluk halini aldıysa, kişilik kılığına girince şahsiyet de yok oldu," diyebiliriz[1]. Falih Rıfkı Atay'ın da inancı bu olacak ki, dil devriminin ilk günlerinde, bir toplantıda namus sözcüğünü yiğitçe savunduktan sonra, dışarıda, kendisine toplantıda neler olduğunu soran gazetecilere, "Namusumuz kurtuldu," yanıtını vermiştir.

Sözcükler kavram ve nesnelerle özdeş oldukları na, onlar gitti mi "mâna ve maksat da, his ve hayal de" birlikte gittiğine göre, sorumsuz kişilerce sürdürülen özleştirme etkinlikleri, Türk ulusunun varlığını, "Türk milletinin tarihini ancak elli yıl önceden başlatmak" ereğini güden, korkunç bir çaba, "hiçbir medenî ülkede görülmeyen yanlış, sakat, iptidaî ve son derece zararlı (...), millî kültürü yıkıcı, kökünden kurutucu" bir eylem olarak belirir.[2] Gerçekten, "dilde millî ve millîleştirilmiş, alışılmış kelimeler öldürülürse, milletler, bütün mazileri, bütün hâtıraları, bütün felsefe ve edebiyatlarıyla aralarını açarlarsa, ortada, her şeyden önce, o millet kalmaz. O zaman onları, o sürüleşmiş kalabalıkları her amele âlet etmek şiddetle kolaylaşır. Türkiye'de bugünkü öztürkçecilik sloganının hedefi budur" işte.[3] Yazık ki bu zararlı akım bir türlü önlenememekte, kötü sonuçları,

[1] M.F. Ozansoy, *A.g., III*, s. 71.
[2] Dr. N. Hacıeminoğlu, *A.g., III*, ss. 122, 124.
[3] E. Bayrakdaroğlu, *A.g., III*, s. 76.

zehirli meyveleri gittikçe olgunlaşmaktadır. Bir bakıma, yüz kızartıcı amaca ulaşıldığı bile söylenebilir: dil devrimi "geçmiş kültüre biçim veren Osmanlıcayı yok etmek suretiyle, eskiye ait her kültür ürününün *öz*'ünü yeni topluma *yabancı*'laştıracaktı. Elli yıl sonra Çin'ce, ya da Hint'çe bir metin ya da dünya görüşü Türkiye'nin modern kuşakları için ne denli uzak ve bilinmez ise, altı yüz yıllık Osmanlı birikiminin çoğu düşünce, sanat ve kültür yapıtları da şimdiden o ölçüde yabancıdırlar. Bir yerde, bu eylem, *dün*'ün, bir tür hiçliğe indirgenmesi işlemidir[1]".

Söylemek bile fazla, hiçbir uygar ulus istemez böyle korkunç bir şeyi, beş, on yılda bir dilini değiştirip de dünüyle bugünü arasında derin uçurumlar açmaz. "Fransa'da meşhur ediblerin veya roman yazarlarının 65-70, hatta 80 sene önce yazdıkları romanları ele alacak olursanız, bunlardaki Fransızcanın bugünkü Fransızca olduğu, onlarda dilin 70-80 seneden beri hemen hemen hiç değişmemiş olduğu görülecektir."[2] Geçmişle ilgimizin kesilmemesi bakımından, en iyi dil en az değişen dilse, değişme ölçüsü olarak yetmiş, seksen yıl, Fransız dili için çok azdır, küçültür bu dili. Yetmiş, seksen yılı üç yüz yıla da çıkarabiliriz: işte "Fransız Akademisi. Üç yüz senelik *Larousse*'un tek kelimesi değişmez. Yeni kelimeler ise binbir süzgeçten geçirilerek yeni baskılara konulur."[3] Her yeni sözcük de, hiç kuşkusuz, "zamanla, kendiğinden" doğar[4].

Tüm bu kanıtlardan sonra, bir kez daha, ama daha da sarsılmaz bir inançla, dil "bir milletin 'düşünce-

[1] A. Gevgilili'den anan S.N. Özerdim, "Yazı devrimini kavrayamayanlar", *Yazı devrimi*, s. 80.
[2] M. Yavuz, *Türk dili için*, *IV*, s. 151.
H.F. Ozansoy, *A.y.*, *IV*, s. 9.
[3] V. Menteş, *A.y.*, *II*, s. 94.

sinin evi'dir. Ortak millî ruhun, ortak millî dehânın yarattığı mükemmel ve ilâhî bir düzendir. Milletin kanından sıcaklık, gözünden ışık ve gönlünden canlılık alan millî dil, her şahsın ve zümrenin önündedir, üstündedir. Binlerce yıldan beri süzüle süzüle, insanla beraber gelişmiş, insanlıktan ve onun düşüncesinden ayrılamayan şahsiyetli, haysiyetli bir varlık olmuştur. Biz, daima ona tâbi olmak zorundayız. Güneşin doğup batışına, varlığın olup bitişine tâbi olduğumuz gibi", diyebiliriz[1]. Yazık ki gerçeklere kulak asılmadan sürdürülen sakat çabalar yüzünden, "bugünün gencinin 'izâle-i şuyû' tabirine dilini döndürmesi bile bir mesele" olmuştur artık; gene bugünün gençleri *"ilham, ilzam, vâreste, münezzeh, tahvil, dalâlet, delâlet, intibak, inkıyad, takarrür, temadî, tekerrür, terekküp, tedenni, teennî"* gibi sözcükleri kullanabilmek şöyle dursun, anlamlarını bile bilmiyor, karşılarına böylesine soylu ve görkemli sözcüklerle donanmış bir Türkçe, "bütün koyuluğu ve haşmetiyle" çıktığı zaman, şaşırıp kalıyorlar[2]. Buna karşılık, "on beş yirmi sene evvel liseden mezun olan bir genç, ne bugünkü yapmacık radyo dilini, ne de bazı yazarların mânaları hemen hiçbir yerde bulunmayan kelimelerle donattıkları yazılarını anlayacak durumda değildir".[3]

Neyi gösterir bu? Dil devrimi dedikleri *"sakat allâmeliğin"* bir yandan bugünün kuşaklarının geçmiş kuşaklardan kalmış bunca yapıtı anlamalarını engellerken, bir yandan da yaşayan kuşakların birbirleriyle anlaşma olanaklarını sıfıra indirdiğini. Hiç kuşkusuz, "bu, böyle giderse genç nesil, 20-25 yıl önce basılmış bir kitabı anlayamayacak. Babasıy-

[1] Dr. M.N. Hacıemınoğlu, *A.g., I*, s. 116.
[2] F. Fuad, *A.g., IV*, ss. 98, 99.
[3] Prof. H.A. Kuyucak, *A.g., IV*, s. 45

la konuşamayacak; kütüphanelerimizdeki 100 bin ciltten fazla kitabı anlayamayacaktır[1]". Çevremizde gördüğümüz de budur gerçekten: Türk gençleri babalarından aldıkları "bayram tebriklerini" bile anlayamayacak duruma gelmişlerdir. Daha da acıklı bir sonuç olarak, yeni yetişen çocuklarımız için bir küçücük "bayram tebriki" yazmanın bile başlı başına bir sorun olup çıktığı söylenebilir, çünkü "bugün Türkçe, değil ufak ifade farklarını, en büyük çizgisiyle bir fikir hareketini izah edemeyecek kadar fakir hale getirilmiştir ve getirilmeye çalışılmaktadır[2]". Başka bir deyişle, özleştirme adına, "zengin" bir dil bırakılmakta, "fethetmiş olduğumuz" güzel sözcükler dilimizden koparılıp atılmakta, sözcük ambarımız boşaldıkça boşalmaktadır.

Ama az sözcüklü bir dil ilkel bir oymağın dili olabilir ancak, büyük ve uygar bir ulusun değil. Örneğin gerçek dilcileri kendisine hayran bırakan hekim Songar'ın dediği gibi, "bir şahsın düşünce kabiliyeti onun bildiği ve ifade edip yerinde kullandığı kelimelerin sayısı ile belli olur. Milletlerin düşünce imkânı, tekâmülü o milletin kullandığı dilin kelime sayısı ile sınırlıdır. Meselâ Afrika'da yaşayan bir kavmin dili 900 kelimeden ibarettir. Buna karşılık İngilizcede 120.000 civarında kelime vardır. Dünyanın en büyük yazarı kabul edilen Shakespeare, eserinde en çok kelime kullanan yazardır. Shakespeare, birbirinden ayrı 30.000 kelime kullanmakla bu rekoru kırmıştır. Onu Victor Hugo, onu da Goethe takib eder."[3] Bu böyle olunca, belirli bir dilde sözcük sayısının düşük olması, o dili kullanan ulusun geri kal-

[1] B. Felek, *A.y.*, *II*, s. 58.
[2] B. Felek, *A.y.*, *II*, s. 159
[3] A. Songar'dan anan E. Bayrakdaroğlu, *A.y.*, *III*. s. 105.

mışlığının başlıca nedeni olarak gösterilebilir. Bizim ilerleme, batılılaşma çabalarımız işte bu gerçeğin yeterince bilinmemesi yüzünden hep başarısızlığa uğramaktadır. "Medeniyetlerine, kültür ve tefekkürlerine yetişmek istediğimiz milletlerin dilindeki umumî kelime sayısından 5 defa, 6 defa daha az kelime ile onlara yetişmeye çalışmak? Bu, beş beygir kuvvetinde bir motörle 25 beygir, 30 beygir kuvvetindeki motörlere yetişmeye mecbur olmak kadar hazin ve acıklı bir vak'adır. Bizim hâlâ Batı medeniyeti ve Batı kültürü arkasından, çok arkasından, dilimiz beş karış dışarıda koşmamız bundandır. İşte talihsizliğin matematik ifadesi önce, buradadır."[1]

Bu durumda, özleştirme yolunda atılan her adımın uygarlıktan biraz daha uzaklaşmak anlamına geldiği açıktır. Ulus için de, yurttaş için de böyledir bu. İş bununla kalsa, gene iyi. Dil devrimi son sınırına ulaştığı zaman, ortada türkçe diye bir dil kalmayacak, yurttaşların birbirleriyle anlaşma olanağı sıfıra inecek, böylece, uygarlık şöyle dursun, insanlıktan bile sözedilemeyecektir. Bu acıklı son iyiden iyiye yaklaşmış, kapının eşiğine gelmiştir artık. Evet, "az daha ileri gidilirse, Türkçe, değil ince mâna farklarını, basit mevzuları dahi ifade edemeyecek bir fukaralığa düşecek, böylece dilsiz olmamız mukadderiyle karşı karşıya kalacağız[2]". Öyleyse, dilimizdeki yabancı sözcükleri atmaya kalkan başıbozukların yakalarına yapışarak, "Lisandan yabancı asıllı olan bütün kelimeleri atmak ne demektir? Bunun yapıldığını farzedelim. O zaman ortada lisan diye bir şey kalır mı?" diye haykırabiliriz[3]. Ne denli haykırsak, ba-

[1] E. Bayrakdaroğlu, *A.y., III*, s. 94, 95.
[2] B. Felek, *A.y., II*, s. 57.
[3] B. Seyfi, *A.y., IV*, s. 94.

ğırıp çağırsak da yeridir, çünkü "biz tamir edecek yerde, kolaydır diye yıkıyoruz. Sanki yıkılanın yerine yenisini inşa edebilecek maddî ve manevî malzemeye sahipmişiz gibi"[1]. Ama nerde! Kesin hesaplara göre, yeniden yapılan ya da uydurulan sözcüklerin sayısı topu topu birkaç yüzdür. Üstelik, bu birkaç yüz sözcük ulusumuz için başka açılardan da bir yıkım olmuş, bu konuda her zaman en ilginç savları ileri süren bir savaşçımızın yaptığı ince bir hesaba göre, uydurma sözcüklerin her biri en azından yüz bin Türk lirasına patlamıştır. "Bir tek kelime için yüz bin lira harcamak ve bununla Türkçeyi ancak fakirleştirmiş olmak! İşte son 35 yıllık Türk dilinin macerası böyledir."[2]

Bunlar yalnız bir yanıdır yıkımın, nicelik yönünden yapılan yıkımlardır. Dil devrimi nitelik açısından da iyileştirilmesi olanaksız yaralar açmaktadır dilimizde. O uydurma sözcükler, "fethedilmiş" sözcüklerin tersine, dilimizin rengiyle de, kokusuyla da bağdaşmamaktadır. Hele güzelliği, sesi ve uyumuyla bağdaşmaktan daha da uzaktır. Özleştirmecilerin dilimizden atmaya çalıştıkları sözcükler, "bize dünyanın en zevkli insanları olan atalarımızın bıraktığı adlar, sözler ve miraslardır[3]". Dilimizdeki "kelimeleri meydana getiren harfler, yan yana öyle bir dizilişle dizilmişlerdir ki, bunda pertavsız altında her taşı cımbızla yerine koyan bir kuyumcu ustasının taşı çatlatan dehâ ve sabrını görmemek imkânsızdır[4]". Bu nedenle, "muhteşem" bir "âhengi" vardır dilimizin, "dinleyicileri esir eder, hayran kılar. Müzikaldir, ritmiktir. Mânalıdır ve ruhları, te-

[1] F. Fuad, *A.g., II*, s. 124.
[2] E. Bayrakdaroğlu, *A.g., III*, s. 96.
E. Bayrakdaroğlu, *A.g., III*, s. 53.
[3] F. Baysal, *A.g., II*, s. 114.

fekkür ve hayal alanlarını ısıtır[1]". Bunun sonucu olarak da bizde "hitabet, her şeyden önce bir 'ses'-tir, bir 'ahenk'tir, bir 'mûsiki'dir[2]". Yazık ki bağnaz özleştirmeciler, "Dilde kaba nedir? Yontulmuş nedir? Dil musikisi ne mene şeydir? Hattâ neden dilde ses güzelliği, hattâ kelime zenginliğinden çok daha kıymetlidir? Bilmezler[3]". Bilmedikleri için de "Türkçemizin güzel âhengini ceviz çuvalı boşaltırken çıkan takur-tukur seslere" boğmakta[4], örneğin "o cânım 'rüya'yı çüşten farkı olmayan düş, 'hâtıra'yı, anı" kılığına sokmakta[5], "midesi bulanmış insanların ağzından çıkar gibi bir sesle söylenen 'ödül' sözcüğü de dahil, bir dil çorbası" oluşturmaktadırlar[6]. Oysa, bizim alışkın olduğumuz sözcükler, "velevki yabancı dillerden aktarma edilmiş bile olsalar bu garçlı, gırçlı lâflara hem zevk hem âhenk bakımından yüz kere müreccahtır[7]".

Yeni sözcüklerin, korkunç çirkinlikleri bir yana, kimi yerlerde iyi kötü kullanılabilmelerine karşılık, kimi yerlerde hiç mi hiç kullanılamamaları da uydurma dilin bir başka yoksulluğunun belirtisidir. Örneğin, "eğitim iyi bir çevirme, diyelim. Ama terbiyesiz yerine eğitimsiz diyebilir miyiz? Kalb yürek demektir. Kalbsiz yüreksiz mi demektir[8]"? "Terbiyeli köfteye lokantacılar eğitimli köfte" mi diyecekler[9]? "Allah'ın Türkçesi 'Tanrı'. Bir piyeste şaşmayı anlatmak için: 'Allah Allah...' yerine 'Tanrı Tanrı...' diye seslenmenin güldürücü olacağını düşünmez

[1] B.S. Yalçın, *A.y., III*, s. 90.
[2] Dr. N. Hacıeminoğlu, *A.y., III*, s. 99.
[3] E. Bayrakdaroğlu, *A.y., III*, s. 52.
[4] A. Fenik *A.y., II*. s. 143.
[5] F. Baysal, *A.y., III*, s 11.
E. Bayrakdaroğlu, *A.y., III*, s. 88.
[6] F. Fuad, *A.y., II*, s. 124.
[7] F.R. Atay, *A.y., I*. s. 220.
[8] Dr. N. Eröz, *A.y., I*, s. 225.

misiniz[1]." "Münakaşanın yeni Türkçesi çekişme, cevabın yeni Türkçesi karşılık, halbuki eski Türk terbiyesinde karşılık vermek pek ayıp" değil midir[2]? "Kandil sözünü *ışıllık* diye yeni Türkçeye çevirebilir misiniz? Onun tadından, renklerinden, musikisinden vazgeçebilir misiniz? Türkçeye yüzyıllardır ısınmış, ışık kadar, ışıldamak kadar, belki bunlardan fazla Türkçe olmuştur. Soy-sop da edinmiştir ayrıca; nice imajlara, düşüncelere girmiştir. *Kandil günlerimiz* vardır bizim, *top kandillerimiz* gibi, *idare kandillerimiz* de vardır; *kandil kandil inen* bir parıltı da vardır Türkçede... *Işıllık* onun yerini alamaz artık; *ışıllık günleri* diyemeyiz, *ışıllık ışıllık* inen parıltılardan söz edemeyiz. Bunları diyemedikten sonra da o sözü ne yapayım ben? Aslı Türkçe değil diye *kandile* kıyarsam, dilimi kısırlaştırmış yoksullaştırmış olmaz mıyım?[3]" Evet, doğru olup olmadığı bile bilinmeyen bir yeni sözcük, karşılığı olan eski sözcükle ilişkili birçok deyimden de el çekmeyi gerektirir. Bu da türkçeyi sevenler için düşünülmesi bile korkunç bir yoksulluğa götürür bizi. Diyelim ki akıl yerine us dedik, neler yitirmiş dilimiz? "İşte halk dilinden sözler: Aklını başına al, akılsız, akıl yaşta değil başta, aklı zıvanadan çıkmak, aklına ne gelirse, akılda kalmak, akla gelmek, akıl akıldan üstün, akıl yok herifte, uslu akıllı, akıl ermek, akıl erdirmek, akıl öğretmek, akıl hocası, akıl almak, akla sığmak, aklı başına gelmek, aklı başından gitmek, akıl dişi (yirmi yaş dişi), akıl cevheri. Bilmem daha arıyalım mı? Şimdi bu 'akıl' kelimesini atarak insanın sinirine dokunan 'us' keli-

[1] F.R. Atay, *A.y.*, *II*, s. 178.
[2] R. Akyavaş, *A.y.*, *II*, s. 77.
[3] S. Batu, "Dil ağacı", *Varlık*, 1 Haziran 1965.

mesini alalım. Bütün Türkiye topraklarında şehirli olsun, köylü olsun, konuşurken, bu kuskusu çiğneyen kim vardır?"[1].

Ama devrimciler, dilin derin gerçeklerine kulak bile asmadan, aynı kavramın değişik sözlerle karşılanmasını tutarsız bulmakta, böylece eşanlamlılığı ortadan kaldırmak, dolayısıyla yazılarımızı, konuşmalarımızı yinelemelere boğarak biçem güzelliğini de yok etmek istemektedirler. Olur mu öyle şey? "Sinonimsiz canlı, renkli üslûplar yaratılabilir mi?[2]" "Kara var diye Siyah'ı, Ak var diye Beyaz'ı, Yıl var diye Sene'yi, Çeri var diye Asker'i, Gövde var diye Vücut'la Beden'i, Yüz var diye Simâ ile Çehre'yi, Baş var diye Kafa'yı, Gönül ve Yürek var diye Kalb'i, Od var diye Ateş'i, Yel var diye Rüzgâr'ı, Otak var diye Çadır'ı, Ad var diye İsim'i, Yemiş var diye Meyve'yi, Hızlı var diye Çabuk'u ve Gözgü var diye Ayna'yı nasıl dilimizden söküp atabiliriz? Aynı mânaya gelen bu kelimelere 'müteradif' denilir ve diller işte bu müteradiflerle zenginleşir. Fakat mesele bundan ibaret değildir",[3] türkçeyi gerçekten seven yazarlarımız hem *ak'ı*, hem *beyaz'ı*, hem *oy'u*, hem de *rey*'i alıkoyuyor, hepsini bir arada kullanıyorlarsa, "bu, bir kere üslûptaki 'tekerrür' ayıbına mâni olmak, sonra da iki kelimeyi de kullanarak birini bilenin ötekini de öğrenmesine ve böylece eskiden yeniye intikali zararsız hale getirmeye yarayan bir harekettir[4]". Ne var ki böylesine doğru, böylesine parlak savları anlayabilmek için, önce bağnazlıktan sıyrılmak, sonra da mantığın ve bilimin sesine kulak vermek gerekir.

[1] H.F. Ozansoy, *Türk dili için, III*, s. 44.
[2] V. Menteş, *A.y., II*, s. 95.
[3] İ.H. Danişmend, *A.y., IV*, s. 51.
[4] B. Felek, *A.y., II*, s. 121.

Başka konularda olduğu gibi, sözcük üretiminde de hiçbir zaman bilimin gösterdiği yoldan gitmez bu boyu devrilesi devrimciler. Bu nedenle, "Öz Türkçe ve Arı Türkçe adları altında ortaya sürülen kelimelerin çoğu gramer şekli veya mâna bakımından yanlıştır, uydurmadır[1]". Kendi kendilerini özleştirmeci olarak niteleyen bu uydurmacılar, örneğin *şart* yerine *koşul* demekte hiçbir sakınca görmemektedirler. "Koşul tâbiri (şart koşmak) suretinde kullanılan mürekkep mastardaki fiile aittir. Koşmak fiili (şart) kelimesine, mânası ikmal edilmek üzere, eklenmiştir; şart ile hiçbir etimolojik ve semantik mâna bağlılığı ihtiva etmemektedir. Binek hayvanlarına takılan sevk ve idare teçhizatına koşum denilmesi koşmak, koşturmak, koşu ile ilgili olduğu içindir. Bu kelimelerin şart mefhumu ile bir münasebeti yoktur. Osmanlı lehçesindeki merhale sözünün (aşama) uydurmasıyla özleştirilmesi de böyledir[2]". Birçok uydurmacının *ruh* yerine kullandığı *tin* sözü de eski Türkçede at yuları anlamına gelir, "bu sözün aslı, Uygurca'da 'tm'dır. Tın ise, cevher, ruh, nefes, soluk ve can mânasındadır. Bu kelimeyi tin sesiyle kullanmak çok kere eski Uygur bahşılarının da hâtası olmuştur[3]".

Bu adamlar yalnızca yakıştırma türetmelerle yetinseler, gene iyi. Ama nerde? Kaşla göz arasında uyduruverdikleri "kelimelerin çoğu kaldırımda yetişmiş soysuz piçlere benziyor. Ne aslı var, ne faslı. Bektaşi dedesinin, çamuru mıncıklıya mıncıklıya yaptığı adam heykelciklerine benziyorlar. Rızkını vermedikten yap yap koyver, demiş ya, erenler, işte

[1] Prof. Dr. F.K. Timurtaş'tan anan C. Kudret, "Sisav dil festivali", *Varlık*, Nisan 1981.
[2] Prof. N. Akder, *Türk dili için*, I, s. 68.
[3] E. Bayrakdaroğlu, *A.g.*, III, s. 80

öyle[1]". Ama bu türlü çabaların boş çabalar olduğunu da belirtmek gerekir, çünkü, söylemek bile fazla, "bir sözün uydurmalıktan kurtulması için metinlere girmesi, eserlere geçmesi lâzımdır. Ancak o zaman hayat, mâna ve değer kazanır[2]." Gerisi boş lakırdıdır. Gene de bu özleştirmeciler boşuna çabalarına hem kolaylık, hem çabukluk, hem de gerekçe sağlayabilmek için, azgınlığı tüm Hint-Avrupa dillerinin türkçeden doğduğunu söylemeye dek götürmüşler; sonra da kolları sıvayıp işe girişmişlerdir. Örneğin, "Yunanca gonia, Lâtince genus kelimeleri nasıl olsa Türkçe gen kökünden geliyordu. Öyleyse üçgen olduğu gibi gen-el de yapılabilirdi. Generalis var ya. Yunanca hegemonia da bizim ege-men ile aynı şeydi zaten. Sonra Semitik dillerin de Türkçeden geldiği anlaşılınca (!) Arapçanın siyâsa (siyaset) kelimesi ile bizim yasa birbirine yaklaştı. Teklif yok ya zaten, Türkçeden gelen Lâtince -al ekini buna getirdik, oldu siyasal. Bunun gibi Arapça kudsî Türkçe kut kökünden geldi. Buna bir -al ekledik, oldu kutsal. Lâtince üniversalis de bir Türkçe evrensel'den gelme olmalıydı. Galiba national gibi ulusal da yapıldıktan sonra -el, -al yerine -sel, -sal daha şık görüldü. Ondan sonra dinsel tanrısal, ruhsal, bireysel, hattâ fiil köklerine de getirmek suretiyle, eğitsel, öğretsel, işitsel...[3]" Bundan daha sakat bir tutum düşünülemez, çünkü "yabancı bir dilin üretme vasıtalarına sahip çıkmak dilimizi yeniden bir başka dilin etkisi altına sokmaktır, onun dilimizi istilâsına yol açmaktır[4]". Görülen durum da budur: "Meselâ istihbarat gidiyor, enformasyon geliyor; şekil gidiyor,

[1] H. Varoğlu, *A.y., II*, s. 80.
[2] N. Hacieminoğlu, *A.y.*
T. Banguoğlu, *A.y., III*, s. 36.
[3] T. Banguoğlu, *A.y., III*, s. 42.

etap geliyor... Buna benzer örnekler yüzlerce değil, binlercedir[1]."

Kendilerini özleştirmeci diye adlandıranların ellerinden gelse, daha da fazlasını yapacaklar, "batıdan gelenlere vize verecekler, doğudan gelip de yüzlerce yıldır Türkçeleşmiş olanlara pasaport verecekler[2]."

Bu öykünmecilik yüzünden, "millî birlik ve mevcudiyetimizin temeli olan Türkçemiz, cehalet ve hıyanetin kurbanı olmuş ve dünyada misli görülmemiş bir barbarlık Türkiye'de vuku bulmuş, iptidaî bir kabile dili yaratmaya girişilerek medenî dünyanın acı istihzalarına sebebiyet verilmiştir. Öyle ki, bu şuursuz ve gülünç teşebbüs ile yalnız nesiller arası bir uçurum ve bir kültür sukutu meydana getirilmemiş; aynı zamanda mekteplere zorlanan bu sun'î dil ile gençliğin sağlam bir kültür ve hattâ muhakeme sahibi olması bile engellenmiştir. Türkiye'de uydurma dile, serseri kelimelere ve sentaks bozukluğuna (devrik cümle) gösterilen marazî alâka ciddî fikir ve muhakeme sahiplerinin ne kadar az olduğunu ve kültür sukutunun derecesini göstermeye kâfidir. Nitekim bir yazarın ciddiyeti olup olmadığını anlamakta en şaşmaz ölçünün kullandığı dille tâyini mümkündür[3]". Sözdizimini altüst ederek yazılarını serseri sözcüklerle dolduran genç kuşak yazarları, yabancı dillere özendiklerini gizlemek için, halkın konuşma dilini kullandıklarını öne sürseler bile, halkın konuştuğu dilin yazı di-

[1] Dr. M.N. Hacıeminoğlu, *A.y., I*, s. 110.

[2] B. Felek, *A.y., III*, s. 33.

[3] Prof. Dr. Z. Fındıkoğlu, "Dil dâvamızda dönüm noktası", *Haber*, 24.7.1966 (*Türk dili için, IV, ss. 26, 27*); Prof. O. Turan, "Manevi sukut ve neticeleri", *Yeni İstanbul*, 22.5.1966 (*Türk dili için, IV*, s. 135). (Yukarıya aldığımız parça, her iki profesörün yazısında noktası noktasına aynıdır.)

li durumuna getirilmesi "bir müthiş facia", yani gerçek "dilin bayağılaşması" olduğuna göre[1], haklı olabileceklerini düşünmek budalalık olur. Öte yandan, "devrik cümle de ters cümle de Türk cümlesi değildir. Türk dilinin tamamiyle özel, tarihî ve millî cümle mimarisine esasta aykırıdır. Eski Türk edebiyatında yüzde biri geçmeyen istisnalarla, bütün cümleler, Türkçe'nin kendi millî dehâsından doğan, tabiî ve doğru cümlelerdir[2]". "Türk, ancak şaşırdığı ve bir sarhoş gibi dolaştığı zamanlarda devrik cümle kullanılır[3]."

Tüm bu saçmalıkların hiçbirinden kaçınmayan özleştirmeciler her zaman, her yerde uygularlar mı bunları? Nerde! "'Gibi' der, 'denli' yazarlar. 'Bir defa' der, 'bir kez' yazarlar. 'Tabiî' der, 'doğal' yazarlar[4]." "Konuşurken, 'Üniversite muhtar olmalıdır' derler de, iş kanuna gelince, muhtarı da, muhtariyeti de kapı dışarı edip 'özerk' derler[5]." Öyleyse, bu kişilerde içtenlik diye bir şey aramamak, koca bir kalkan yapıp ardına sığındıkları halkçılık, ulusçuluk savlarına da kulak asmamak gerekir. Bu kişiler "'Türklüğe bir parça önem vermek gayesini gütseler, bu Türkçeleşmek hassasiyetinin milyonda birini dinimizde, tarihimizde, an'ane ve âdetlerimizde gösterirler. Bunlar milliyetçiliğin, Türkçülüğün, Müslümanlığın eski âdetleri yaşamanın toptan aleyhindedirler de, sıra dil'e gelince birdenbire koyu milliyetçi ve ırkçı kesilmektedirler[6]."

Bu içtenlikten uzak tutumun gerçek ulusçulukla hiçbir ilgisi bulunmadığı ortadadır. Öyle ya, "bir

[1] İ.H. Danişmend, *Türk dili için, II*, ss. 131 ve 161.
[2] E. Bayrakdaroğlu, *A.y., III*, s. 66.
[3] E. Bayrakdaroğlu, *A.y., III*, s. 67.
[4] F.R. Atay, *A.y., II*, s. 176.
[5] A.Ş. Bohça, *A.y., II*, s. 75.
[6] T. Erer, *A.y., II*, s. 180

milletin dili bozulursa, kültüründe buhranlar başlar. San'at, edebiyat ve fikir sahalarında çöküntüler meydana gelir. Kitleler birbirlerini anlamaz hale düşerler. Bir milleti içten yıkmak için dilinde anarşi meydana getirmek ve böylece kültürünü çökertmek, ilk başvurulan hareketlerdir. Düşman propaganda ve çalışmasının başlıca hedefi budur[1]". Evet, böyle, herkes bilir bu gerçeği: "Millet bütünlüğünü parçalamak isteyen iç ve dış düşmanlar önce dili yıkmağa çalışırlar, dili parçalamağa çalışırlar[2]." Bizim ulusçu postuna bürünmüş devrimcilerimiz de "yeryüzünde bütün Türklerin konuştuğu ve anladığı bir dili yıkıp yerine ne idüğü belirsiz kimselerin uydurdukları 'sun'î dili' koymağa" kalkmakla hem "Türk milletini otuz milyondan ibaretmiş gibi göstermek isteyenlerin ve öyle olmasını temenni eden bedbahtların" arasına katılmakta, hem de "Türk milletinin tarihini elli yıl önceden başlatmak gayreti içinde bulunanların millî tarihimize vurmak istedikleri bir 'tekme'yi desteklemekte, ne pahasına olursa olsun, dünkü büyük Türklükten uzaklaşmak" istemektedirler[3].

Rusya'daki soydaşlarımızın türkçesi üzerinde yapılan işlemler de tıpatıp bunlardır. "Biz de farkında olarak olmayarak Sovyetler'in bu hareketine katılıyoruz. Dilimizin öbür Türk şiveleriyle bağlarını koparark kendimizi dünya Türklerinden ayırıyoruz[4]." Bilmeden mi yapıyor bunu bizimkiler? "Biz Türkiye Türkleri ile diğer Türkler, aynı ırkın evlâtları, aynı tarihin çocukları, aynı düşünce ve ülkünün insanlarıyız[5]." Bunu da mı bilmiyorlar? Bilme-

[1] Doç. Dr. F.K. Timurtaş, *A.y., III*, s. 57.
[2] Dr. N. Hacıeminoğlu, *A.y., I*, s. 228.
[3] Dr. N. Hacıeminoğlu, *A.y., I ve III*, ss. 229 ve 124.
[4] A. Kabaklı, *A.y., II*, s. 102.
[5] Dr. N. Hacıeminoğlu, *A.y., III*, s. 123.

melerine olanak bulunmadığına göre, bu "bizim yerli kızıllar" (M. Eröz), "beşinci kol salikleri" (E. Bayrakdaroğlu), "solcu mendeburlar" (K. Kaflı), yıkıcı davranışlarında yüzde yüz bilinçlidirler. Bu nedenle, özleştirmecilik eğilimi bir kimsenin solculuk düzeyini kestirmek için şaşmaz bir ölçü olarak kullanılabilir. Evet, değerli yurttaşlar, "Türkiye'mizde solcuları tefrik etmek için basit bir usûl vardır: Bir insanın ne derece solcu olduğunu anlamak için yazdığı ve konuştuğu kelimelere dikkat edeceksiniz. Eğer hiç anlamayacağınız kadar uydurma kelimelerle konuşuyorsa, ona tereddütsüz Komünist diyebilirsiniz. Kelimeleri size yaklaştıkça, onun, o kadar çok solculuktan ayrıldığını tahmin edebilirsiniz[1]." Çünkü, bir kez daha, hem de altını çizerek belirtelim, "Gençliği, geçmişin kültür hazinesinden koparmak ve yeni cereyanlara karşı müdafaasız bırakmak, sürekli devrimin, kültür ihtilâlinin ana hedefidir[2]".

Öyleyse, böylesine korkunç amaçlar ardından koşan bu özleştirmeciler için "*ne idüğü belirsiz manyaklar*" (Dr. M.N. Hacıeminoğlu) demek azdır, "*kültürsüz, cahil, kasıtlı kişiler*" (G. Evliyaoğlu) demek azdır, dilimize "*güve gibi musallat olanlar*" (İ.H. Yıldırım) demek de, "*fareler*" (F. Fuad) demek de, "*havhavcılar*" (Ord. Prof. A. F. Başgil) demek de, "*türediler*" ve "*herifler*" (T. Buğra) demek de azdır. Öyle ya, yalnızca bir kızıllık değildir bu dil devrimi, yalnızca doğaya ve doğaötesine aykırılık da değildir, "*Nurullah Ataç'ta olduğu gibi, deliliğe kadar götüren bir ruh hastalığı ve kuru inatçı bir taassup*" (Ord. Prof. A.F. Başgil), bir "*manyaklık*" (V. Belgil), bir "*sapıklık*" (V. Menteş), bir "*abesle uğraşma*" (Vâ -

[1] T. Erer, *A.y., II*, s. 179
[2] N. Ilıcak, "Dil devrimi, kultur devrimi", *Tercuman*, 29.12.1980.

Nû), dolayısıyla *"ilmi tezyif ve istihkâr etme"*, *"hür tefekküre düşman olma"* (Prof. M. Turhan), dolayısıyla *"cehalet ve hiyanet"* (Prof. Z. Fındıkoğlu), dolayısıyla *"hoyrat"*, *"densiz"*, *"dinsiz"*, *"cibilliyetsiz"* bir saldırı (T. Buğra), dolayısıyla *"milletin akl-ı selimine küfretmek"* (A.Ş. Bohça), dolayısıyla *"gençliğin ruhî asaletini yıkan ve be behimî hislerini kışkırtan bir sapıklık"* (Prof. O. Turan), dolayısıyla *"manevî bir cinayet"* (Prof. A. N. Tarlan), bir *"millî facia"*dır (E. Bayrakdaroğlu). Dahası, *"dilimizin* (...) *musikisine, bedii âhengine"* bir *"saygısızlık, hayır kötülük, hayır ihanettir"* bu devrim (İ.S. Cem), öyleyse bir *"barbarlık"*tır (T. Buğra), öyleyse *"ilericiliğin soysuzlaşması"*dır, *"Hitlercilik"*tir (Vâ - Nû), öyleyse *"bir irtica hareketi, bir gericilik"* (Prof. M. Turhan), *"azılı bir ırkçılık"tır* (T. Buğra); öyleyse bu *"salgın hastalığın"* (T. Erer) böylesine bir *"mukaddes müesseseye cehlin el uzatması"*nın "en *hafif tâbiriyle fecî âkıbetler doğuracak bir gaflet"* (Prof. A.N. Tarlan) olduğunu durmamacasına yinelemek, duymayanlara duyurmak her yurtseverin boynunun borcudur.

Yazık ki bunca toplantılara, bunca söylevlere, bunca yazılara, bunca kitaplara karşın, usun yadsınmaz sesi bir türlü dinletilememiş, böylece, "Milli Eğitim Bakanlığının şuursuzca davranışı ile bütün okullarda, yerleşmiş ve yaşayan millî kültür dili yerine, birtakım manyakların menfaat mukabilinde uydurdukları 'sun'î dil' okutulmağa başlanmıştır. Bu cümleden olmak üzere orta okullarda 'öztürkçecilik' kolları kurdurulmuş; müfettişler, idareciler ve öğretmenler tarafından çocuklar 'söz uydurmağa' teşvik edilmiştir. Bu 'uydurmacılık' kampanyasını teşvik işine Türk Dil Kurumu da katılmış ve 'kuş dili' ile kompozisyon yazan öğrencilere Atatürk'ün mirasın-

dan 'ödül'ler vermiştir". Daha da acısı, "1961 Anayasasının öncülüğü ile bütün kanunlara, tüzüklere ve yönetmeliklere bu 'uydurma dil' hâkim olmuştur. Hükümetlerin yanlış emir ve tavsiyeleri ile devlet dairelerine ve resmî yazışmalara bu 'uydurma dil' hâkim olmuştur. Nitekim, böyle bir 'kuş dili' ile yazıldığı için, Devlet Plânlama Teşkilâtı uzmanları tarafından kaleme alınmış olan bir raporu Türkiye Cumhuriyetinin Bakanları anlayamamışlardır[1]". Oysa, değil bu gidişi durdurmak, değil bütün yıkıcıları çevresinde toplayan ünlü kurumun kapısına kilit vurmak, dilimize böyle acımasızca el atanları kısa sürede ipe göndermek bile olanaklıdır, çünkü "tam anlamadıkları ve bu sebeple haklı olarak yadırgadıkları kelimeleri kabullenmeleri için kişiler ve toplum üzerinde resmî otoriteye dayanılarak baskı yapılması ve bilhassa Devlet radyosunun bu alanda âdeta bir çeşit devamlı ve sistemli 'beyin yıkama' faaliyetinde bulunması ancak faşist ve komünist rejimlerde görülen otoriter bir metottur. Böyle bir metot ise Anayasamızın ruhuna ve 2., 3., 10., 11., 12., 21. ve 121. maddelerine açıkça aykırıdır[2]".

* * *

Buraya değin, Atatürk'ün başlattığı özleştirme etkinliklerinin yanlışlığı, aykırılığı ve zararları konusundaki savların dökümünü yapmaya çalıştık, bunu yaparken de söz konusu savları oldukları gibi aktarmaya, değişik yazarların değişik görüşlerini doğrudan doğruya kendi sözcükleriyle, kendi tümceleriyle yansıtmaya özen gösterdik. Bununla da ye-

[1] N. Hacıeminoğlu, *Türk dili için, IV.* s. 106.
[2] Prof. Dr. H.N. Kubalı, "Dile, halka ve Anayasaya saygı", *Milliyet*, 27.6.1968.

tinmeyerek hep destekleyici sözlerle birbirlerine bağladık onları. Kolaylıkla saptanabileceği gibi, pek de iç açıcı olmayan bir sonuç getirdi bu tutum: dil devrimine karşı çıkan yazarlarımızın ve bilim adamlarımızın büyük çoğunluğunun "dayanaksız" konuşmayı, abartmayı ve sövmeyi şaşmaz bir alışkanlık durumuna getirdiklerini, bu da yetmiyormuş gibi, ikide bir olmayacak çelişkilere düştüklerini, ikide bir dil ve yazım yanlışları yaptıklarını ortaya koydu. Ama, hemen söyleyelim, bizim amacımız bu değildi. Elden geldiğince nesnel kalabilmek için yaptık bu dökümü; üstelik, özleştirme etkinliklerine yöneltilen eleştirileri gelişigüzel sıralamak yerine, onlara bu eleştirilen yazarlardan hiçbirinin tek başına gerçekleştiremediği bir bütünlük, bir düzen, bir tutarlılık vermek istedik. Bu bakımdan, bir bütün olarak ele alındığı zaman, görüşlerini yansıttığımız yazarların hiçbirine maledilemez bu döküm. Dağınık bir yığından elden geldiğince tutarlı bir bütün çıkararak belirli bir anlayışı gözden geçirmek söz konusu olduğuna göre, maledilmesi de gerekmez. Bu durumda, ne eleştirilenin haksızlığa uğradığı söylenebilir, ne de eleştirenin kolaya kaçtığı. Hiç değilse, burada gerçekleştirmeye çalıştığımız eleştiri ilkesi budur, belirli yazarlarla tartışmaya girmek yerine, onların görüşlerini belirli bir düşünce içinde tuttukları yere göre, yalnızca birer görüş olarak ele almak.

Gördüğümüz gibi, dil devrimine karşı çıkanların savlarının başında bu devrimin bilime aykırılığı geliyor. Gerek yazarlarımız, gerekse bilim adamlarımız, başkalarını bilgisizlikle, bilime karşıt bir yol tutmakla suçlarken, *bilim* deyip geçiyorlar çoğunlukla, hangi bilimden söz ettiklerini belirtmek gereksinimini bile duymuyorlar. Ancak pek azı duyuyor bu gereksi-

nimi, ancak pek azı bu bilimin *dilbilim (la linguistique)* olduğunu söylüyor. Ne var ki araştırma alanlarının dilbilim olduğunu söyleyip kendilerini de gerçek dilci olarak niteleyenler bile, bugün insan bilimleri arasında gerçek bilim niteliğini kazanmış ilk bilim dalı sayılan dilbilimin ünlü kuramcılarından, ünlü uygulayıcılarından sözetmek, ilkelerini, bulgularını açıklamak şöyle dursun, onun ne olduğunu, neyi, nasıl incelediğini belirtmek gereksinimini bile duymuyor, onun adına buyruklar çıkarmakla yetiniyorlar. Dilbilim alabildiğine bulanık bir kavram, çok tanrılı, çok peygamberli bir din olarak beliriyor böylece. Bununla birlikte, biraz daha yakından bakılınca, uzmanlarımızın onu on dokuzuncu yüzyıl anlayışında taşlaşıp kalmış bir tarihsel dilbilimle onun bir kolu olan kökenbilim (*l'étymologie*) olarak gördüklerini anlamak pek de zor olmuyor. Bilindiği gibi, tarihsel dilbilim dillerin geçmişini, seslerin, sözcüklerin, sözdiziminin zaman içinde geçirdiği dönüşümleri inceler. Ancak bu dönüşümleri birer olgu olarak göstermekle yetinir, dönüşümler hangi genel eğilimlere göre gerçekleşmişse, bunu göstermeye, kurallarını saptamaya çalışır. Kısacası, adına yaraşır bir bilim olarak, olguların "nasıl"ıyla ilgilenir. Bu nedenle de buyurucu değil, betimleyicidir; fazla fazla olgulara bakıp kural çıkarır, hiçbir zaman kural koymaz. Bizim *"araştırmalar yapmış, eserler yayımlamış"* dilcilerimizse, durmamacasına kesin buyruklardan sözeder, karşılaştıkları olguların her şeyden önce birer evrim ürünü olduğunu unutur, bunları ölümsüz gerçekler gibi sunarlar. Neyi gösterir bu? Gerçekte tarihsel dilbilimle de bir ilgileri bulunmadığını mı? Hayır, kesinlemeleri karşısında tarihsel dilbilimi hiç mi hiç anlamadıkları belli olsa bile, gerçekten tarihsel dilbilim-

dir alanları. Ama, her türlü kuramsal bilgiden yoksun olduklarından, bu alanı hep başka bir alanla, "dilbilgisi"yle (*la grammaire)* karıştırıp dururlar.

Dilbilgisi "Eski Yunanlıların başlattığı, özellikle de Fransızların sürdürdüğü" bir inceleme dalıdır, "mantığa dayanır, doğrudan doğruya dile ilişkin bilimsel ve yarar gözetmeyen her türlü görüşten yoksundur. Yalnız, doğru biçimleri yanlış biçimlerden ayıracak kurallar koymayı amaçlar. Arı gözlemden son derece uzak, görüş açısı da ister istemez dar olan kuralcı bir daldır[1]". Daha açık bir deyişle, dilbilgisi yalnızca buyurur bize, birçok olguları yok sayarak, kesinlikle konuşur, doğru konuşmak, doğru yazmak için gösterdiği kurallara uymanın zorunlu olduğunu söyler. Dilbilimse, "insan dilinin bilimsel bir biçimde incelenmesidir. Bir inceleme de ancak olgular üzerinde yapılan gözlemlere dayandığı, 'estetik' ya da 'aktöre' ilkeleri adına bu olgular arasında bir seçim önermekten geri durduğu zaman bilimseldir. Öyleyse 'bilimsel', 'buyurucu'nun karşıtıdır. Dilbilim alanında, incelemenin buyurucu değil, bilimsel bir nitelik taşıdığını önemle belirtmek gerekir: bilimimizin konusu bir insan edimi olduğu için, yansız gözlem alanından ayrılarak belli bir davranışı salık vermek, gerçekte söyleneni göz önüne almayıp da söylenmesi gerekeni buyurmak eğilimi büyüktür. Bir bilim olan dilbilimi kural koyucu dilbilgisinden ayırmadaki güçlük, gerçek bir töre bilimini aktöreden ayırmadaki güçlüğe benzer[2]".

Dilbilgisi, kuralcılığının kaçınılmaz sonucu olarak, hep saltığın içindedir, ne zaman etkenini tanır, ne başka etkenleri. Her şey her zaman için durmuş, her

[1] F. de Saussure, *Genel dilbilim dersleri, I*, s. 21.
[2] A. Martinet, *Eléments de linguistique générale*, s. 9.

zaman için belirlenmiş görünür onda. Hiç değilse, dilbilgisinin verilerinden ötesini bilmeyenler böyle bakarlar dile. Böyle baktıkları için de tın sözcüğünün yüzyıllar içinde değişerek tin sesiyle söylenip yazılmaya başlamasını bile kurallara saygısızlık sayarlar. Ama dilbilimci de bu tutumu benimserse, geçici ve görece kuralları salt değerler sananlarla birlikte, her yeni kullanım karşısında, "Cinayet!" diye haykırırsa, hangi sonucu çıkarmak gerekir bundan? Bilgi ile bilgisizliğin, bilinç ile bilinçsizliğin eşanlamlı olduklarını mı, yoksa dil alanında uzman olmak için zorunlu olduğunu kesinleyerek bir bir saydıkları aşamaların da yetersiz kaldığını mı? Öyle görünüyor. Söz konusu aşamalardan geçip uğraşlarının doruğuna ulaşmış uzmanlarımızın kesinlemeleri de tartışma götürmez biçimde doğruluyor bunu. Örneğin, Türk Dil Kurumu'nu "bir alaylı derneği" olarak niteleyen[1] ünlü Prof. Dr. Muharrem Ergin, dili şöyle tanımlıyor: "Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabiî bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir[2]."

Elimizi yüreğimizin üstüne koyup da soralım şimdi: bilimsellik savında olan bir yapıtın başında yeralan bu tanım bilimsel bir tanım mı? Bir dili "insan deneyiminin, her toplulukta değişik bir biçimde, bir anlamsal içerik ve bir sessel anlatım taşıyan birimler biçiminde çözümlendiği bir bildirişim aracı" olarak niteleyen Martinet'nin tanımını göz önüne alırsak[3], bu

[1] C. Kudret, "Sisav dil festivali, II" *Varlık*, Mayıs, 1981.
[2] Prof. Dr. M. Ergın, *S.g.y.*
[3] A. Martinet, *S.g.y.*, s. 25.

soruyu kesin bir "Hayır!"la yanıtlamamız gerekir. Gerçekten, Martinet'nin tanımı dilin özgül alanı içinde kalıp onu işlevsel açıdan ele alırken, Ergin'in tanımı belirli bir düzlemde kalmaz, dilin ayırıcı ve belirleyici niteliklerini değerlendirmez, gereksiz yinelemeler, açık çelişkiler içerir, bu da yetmiyormuş gibi, gözlem dışı olgulara yer verir. Kısacası, bilimsel bir tanımda bulunması gereken özelliklerin hiçbirini taşımaz. Tüm bu aksaklıklar şöyle özetlenebilir:

1) *Tabiî* sözcüğü, tanımın sonunda yeralan *antlaşma* ve *sözleşme* terimleriyle çelişir.

2) "*Kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık*" sözleri de aynı biçimde hem *yapı*, hem *antlaşma* ve *sözleşme* terimleriyle çelişir. Bu bakımdan, fazla fazla bir benzetme değeri taşır bu önerme. Üstelik, yalınlık ve açıklıktan da uzaktır. Kendi yasaları dışında yaşayıp gelişen bir canlı varlık, örneğin karada ya da havada yaşayan bir balık düşünülemeyeceğine göre, gereksiz bir yineleme olarak belirir.

3) "*Milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese*" deyimi, "*tabii bir vasıta*" ve "*canlı bir varlık*" deyimleriyle çelişmesi bir yana, dilin ayırıcı bir niteliğini belirtmekten uzaktır. Aynı deyim ordu için de kullanılabilir. Üstelik, böyle bir kullanım çok daha doğru olur. Ayrıca, dilin yalnızca *millet* düzleminde ele alınması yanlıştır. Martinet *millet* terimini değil, *topluluk* terimini kullanır.

4) "*Seslerden örülmüş muazzam bir yapı*" deyimi, bilimsel bir tanımda yer almaması gereken, bulanık bir benzetme değeri taşır. Neden *muazzam*? Nasıl *örülmüş*? Bu türlü soruları olsa olsa ozanlar yanıtlar. Ayrıca, Martinet'nin "*anlamsal içerik*" ve "*sessel anlatım*"dan sözetmesine karşılık, burada dilin sessel özelliğinin belirtilmesiyle yetiniliyor, anlamsal

yanı üzerinde hiç durulmuyor.

5) *"Temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir"* tümcesinde, antlaşma ve sözleşme terimleri aynı anlamda kullanılıyor, yani birinden biri fazla. Sonra neden *"gizli"*ymiş bu antlaşmalar? Hem *"bilinmeyen zamanlarda"*, hem de *"gizli"* yapılmışlarsa, biz nereden biliyoruz? Ayrıca dili bir *antlaşma* ya da *sözleşme* temeline oturtmak, dilin kökeni sorununu ortaya atmak, dolayısıyla bir çıkmaza sapmak olur. Benveniste'in söylediği gibi, ne denli eskilere gidersek gidelim, *"konuşan insan"*ı buluyoruz hep, ama daha *konuşmaya başlamamış* insanın oturup *sözleşme* yaptığını tasarlamak, *düşünen* insanın kurabileceği bir düş gibi görünmüyor.

İstenirse, daha da durulabilir bu sakat tanımın üstünde, örneğin önermeleri arasında hiçbir bağımlılık bulunmadığı, bu nedenle de tutarlı bir bütün oluşturmak yerine, birbirini yalanlayan tanımcılıklardan oluşan bir söz yığını olarak kaldığı vurgulanabilir. Ama, ne olursa olsun kendi inceleme konularının yanlışsız ve çelişkisiz bir tanımını bile yapamayan uzmanların dilimizin işlenip geliştirilmesi konusunda tüm yetkilerin kendilerine bırakılmasını istemeleri yeni bir çelişkiden başka bir şey değildir. Bu konuda ileri sürdükleri gerekçeyse, hem daha açık bir çelişki, hem daha çarpıcı bir bilgisizlik belirtisidir.

Ayrıntılarıyla görmüştük bu gerekçeyi. Nerdeyse tüm uzmanlarımız, dilin *canlı bir varlık* olduğunu kesinledikten sonra, onu ada tavşanından sırık domatesine değin her türlü canlıyla özdeşleştiriyor, "İnsana hekim, hayvana baytar, bitkiye tarım uzmanı baktığına göre, dile de dil uzmanının bakması gerekir; dil uzmanı olmayanların dil sorunlarına el at-

maları, kasabın cerrahlığa kalkması gibi kötü sonuçlar verir," demeye getiriyorlardı. Ne var ki, böyle bir gerekçeyi savunabilmek için, tüm bilim dallarının aynı gereklere uyup aynı yöntemi uyguladıklarını, dil olgusunu kendi kendinde, kendi kendisi için inceleyen dilbilimcinin yöneliminin bir inek türünden daha çok süt almanın yollarını araştıran bir baytarın yönelimiyle özdeş olduğunu kanıtlamak gerekir. Bu da olanaksız bir şey. Toplumdan daha çok verim almaya çalışan bir toplumbilimci düşünülemeyeceği gibi, dili daha verimli kılmaya çalışan bir dilbilimci de düşünülemez. Dilbilimci böyle bir çabaya girişse bile, dilbilimci olarak girişmez.

Ergin'in tanımından sözederken şöyle bir dokunduğumuz gibi, bu aykırı özdeşleştirmeye dayanak olarak gösterilen tanım da tutarlı bir tanım değil gerçekte[1]. Çağdaş dilbilimcilerin hiçbiri dili *canlı bir varlık* olarak tanımlamaz. Çünkü, çok iyi bilirler ki, fazla fazla bir benzetme değeri taşır bu söz, bir dilin hep "konuşulmakta" olduğunu belirtmek için kullanılır. Böyle bir yaşama da solunum ve sindirim aygıtları gerektirmez. Türkçenin *yaşayan* bir dil olması kendisini her gün yemleyip sulamamızdan ileri gelmez. Latince günün birinde bir ölü dil durumuna düştüyse, kökleri kuruduğu ya da yüreği birdenbire duruverdiği için düşmemiştir. Türkçenin yaşaması da, latincenin ölmüş olması da doğal nedenlerle değil, dilbilimsel ve toplumsal nedenlerle açıklanır. Bu nedenle de "araştırmalar yapmış, eserler yayımlamış" büyük dil uzmanlarımızın türkçemizin üzerine sırtlarında ak önlükler, ellerinde kırklanmış eldivenlerle eğilmeye kalkmaları ancak gülünç olur.

[1] "Dili canlı bir organizma sayma, (...) sakat ve verimsiz bir davranıştır". B. Vardar, "Öztürkçe kelimeler", *Varlık*, 15 Ağustos 1967.

Öte yandan, gelişiminde bir dile yön veren yasalardan sözederken, bunların ölümsüz doğa yasaları değil, belirli koşulara göre değişen birer eğilim olduğunu, başka bir deyişle, dillerin gelişim yasalarının ancak belirli süreler içinde, belirli olgularla koşullandığım herkes bilir. İspanyolca, fransızca, italyanca ve rumencenin aynı dilden: latinceden gelmekle birlikte, değişik yönelimlere uyarak apayrı diller olmaları da, bu dillerin her birinde çok sayıda kural dışı biçimler bulunması da dillerin gelişim yasalarının doğa yasalarıyla özdeşleştirilemeyeceğini gösterir. "Daha adları bulunmadığı ya da taşıdıkları adlar görevlerini yeterince yapamaz oldukları zaman, nesneleri adlandırmak için sözcükler yaratıldığı" kesinse[1], hemen her gün, olaylarla doğrulanan bir gerçek olarak beliriyorsa, dilin doğal bir *yaratık* değil, bir insan yaratımı olduğunu söylememiz gerekir. Hiçbir varsayım, mantığa sırt çevirmedikçe, insandan önce gösteremez dili. Dil için bir yaşamdan sözedilebilirse, bu yaşam olsa olsa bir toplum kurumunun yaşamı olabilir. Kurumlar da, kökleri ne denli derinlere giderse gitsin, insan yaratımlarıdır.

Uzmanlarımızın ağız birliği yaparak karşımıza aşılmaz bir engel gibi diktikleri bu tanımın boş bir sözden başka bir şey olmadığı iyice anlaşılıyor şimdi. Aynı veriler, bu uzmanları hayran bırakan bir başka tanımın da aynı ölçüde boş bir söz olduğunu göstermeye yeter. Gerçekten de, dil *"biyolojik insani bir faaliyet, bir ruhi melekedir, tabiidir; uydurulmamış, kendi kendine meydana gelmiştir"* diyebilmek için, dilin oluşumunda birey ile toplumun yerini sıfıra indirgemek, çağlar içinde dillerin dağlardaki yaban çiçekleri gibi filizlendiklerine inanmak ge-

[1] P. Guiraud, *La Sémantique*, s. 32.

rekir. Üstelik, dilin bir "insan edimi" olduğunu söyledikten sonra, *"kendi kendine meydana geldiğini"* kesinlemek bir çelişki değil midir?

Tam bunlardan sonra, dilin ayırıcı niteliklerine bir de tanrısallık eklemek, yalnız dilbilimle değil, her türlü yöntemli düşünceyle de ilgiyi kesmekten başka bir anlam taşımaz. Bu nedenle, dile tanrısal bir nitelik ekleyenlerden biri, Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, daha ilk tümcesinde çelişkiye düşer; "(dil) ortak millî ruhun, ortak millî dehanın yarattığı mükemmel ve ilahi bir düzendir. Milletin kanından sıcaklık, gözünden ışık ve gönlünden canlılık alan milli dil, her şahsın ve zümrenin üstündedir." Parlak sözleri bir yana bırakır da *"ortak millî ruh"* ve *"ortak millî deha"* sözlerinin yerine toplum terimini koyarsak, dilin hem toplumsal, hem tanrısal bir düzen olduğu gibi dilbilime de, yöntemli düşünceye de aykırı bir çelişkin önerme çıkar ortaya. Bu *"tanrısal düzen"* ulusun gözünden ışık alıyorsa, Tanrı'dan ne alıyor? Ulusun gözü nasıldır, neresindedir? Dil neden kandan alır sıcaklığını? Canlılık edinmek için neden gönüle başvurur? Hep yanıtsız kalacak sorulardır bunlar, çünkü hiçbir göndergeleri yoktur, sözcüklerin yerlerini değiştirerek "Dil sıcaklığını gönülden, canlılığını kandan alır," deseniz de olur. Nasıl olsa, ne sıcaklık dilin nitelikleri arasındadır, ne canlılık, ne ışık. Yalnız dil için değil, örneğin bayrak için de söylenebilir bu sözler, elli, altmış yıl önce fes için de söylenebilirdi. Olsa olsa *"dile tâbi"* olmanın ilginç örnekleri olarak sıralayabiliriz bunları, gerçek bir bilim adamının bilimsel savları olarak değil. Bu durumda, ünlü uzmanlarımızın, dili tanrısal bir varlık, bir tür "tabu" olarak tanımladıktan, "bedendeki zayıflığın kan verme veya aşı suretiyle, ilaç ve sair

usullerle tedavisi gibi, dil uzviyetine de birtakım unsurlar ilavesi mümkündür" dedikten sonra, "ancak, bu müdahalenin ehil ve mahir eller, bünyeyi ve tedavi usullerini iyi bilen mütehassıslarıyla yapılması şarttır" diye ekleyerek[1] hiçbir ölümlüye tanımadıkları bir hakkı kendileri kullanmaya kalkmaları bir tutarsızlık olmaz mı? "Esasen kelimelerin menşei, etimolojisi meselesi bilginlerin uğraşacağı bir konudur," diye kesip atmak bilim adamından beklenmeyecek bir tekelcilik değil midir? Evet, herkes bilemez sözcüklerin kökenini, konuyla uğraşanların uğraşmayanlardan daha bilgili olması da doğaldır. Ama "*izale-i şüyû*" teriminin türkçe olmadığını anlamak için kökenbilim uzmanı olmak gerekmez.

Bütün bunlar, daha şimdiden, dil devrimine karşı çıkan uzmanlarımızın ve yazarlarımızın, yandaşlarının sayısını artırmak için, sövgü de işin içinde olmak üzere, her yola başvurduklarını, bu arada, kanıt yokluğunda, bilim açısından da, mantık açısından da geçerlilikten yoksun olan gerekçelere sarılmakta bir sakınca görmediklerini gösteriyor. Üstelik, bu türlü gerekçelerle gerçekten türkçeyi savunduklarını söylemek de zor. Türkçeden çok, türkçede alıştıkları, alıştıkları için de vazgeçilmez sandıkları birtakım kalıpları savunuyor, bunları kurtarmaya çalışıyorlar. Bir yandan dilin yalınlaşmasına karşı olmadıklarını söylerken, bir yandan da yeni kuşakların hiç mi hiç anlamadığı birçok osmanlıca sözcüğün kullanılmaz olmasını bir "cinayet" saymaları bundan. Söylemek bile fazla, belirli bir beğeninin, hem de alışkanlıktan kaynaklanan, dolayısıyla bilinçsiz bir beğeninin saltlaştırılmasının sonucudur bu tutum. Bu nedenle de dilbilimle hiçbir ilgisi yoktur.

[1] Doç. Dr. B. Kütükoğlu, *Türk dili için*, IV, s. 28

Dil devrimini ulusumuzun geçmişine karşı bir saldırı sayanlar bir bakıma kendi beğenilerini saltlaştırıyorlar. Ama bunlara sormak gerekir: "Siz hangi türkçeden sözediyorsunuz?" Tüm diller gibi türkçe de türlü evrelerden geçmiş, türlü değişimlere uğramıştır. Tüm bu evreleri, tüm bu değişimleri aynı düzleme yerleştirip de dili hem çağdaş, hem tarihsel öğeleriyle kullanmak istediğiniz zaman kayıp gider elinizden, tutarsız ve kullanışsız bir yığın olarak belirir. Evet, "Türk dilinin tarihi ve modern lehçeleriyle bir bütün olduğu" söylenebilir[1]. Ne var ki tarihsel bir bütünlüktür bu, başka bir deyişle, *artsüremsel (diachronique)* bir bütünlüktür, dilin belli bir evresinin *eşsüremsel (synchronique)* bütünlüğüyle bir ilgisi yoktur. Belli bir evrede konuşulan dil de eşsüremsel bir bütünlük oluşturduğuna göre, bugün konuştuğumuz türkçenin üç yüz yıl önceki türkçeden farklı olmasını doğal bulmamız, bu farklılığın ulusumuza herhangi bir zarar vermesinin söz konusu olamayacağını bilmemiz gerekir. On altıncı yüzyıl fransızcasının on üçüncü yüzyıl fransızcasından, on yedinci yüzyıl fransızcasının on beşinci yüzyıl fransızcasından alabildiğince uzaklaşması Fransız ulusunun çökmesine mi yol açmıştır? Hayır. Öyleyse, dili bir *"mâna, his ve hayal"* olarak tanımladıktan sonra, "kelime ile bu mâna, his ve hayal asırların sinesinde o derece birbirleriyle kaynaşmıştır ki, kelimeyi atınca mâna ve maksat da, his ve hayal de beraber gider. Bundan da nesiller arasında anlaşmazlık doğar. Millet birliği parçalanır," diyebilmek için[2], hem tarihsel dilbilim konusunda hiçbir şey bilmemek, hem de sözün saltık bir değer olduğuna inanmak gerekir.

[1] F.K. Timurtaş, *A.y., I*, s. 193.
[2] Ord. Prof. Dr. A.F. Başgil, *A.y., II*, s. 45.

Buna inandıktan sonra, bir zamanlar *namus* sözcüğünün sözlüklerden çıkarılmasını engellemiş olan Falih Rıfkı Atay'ı yalnızca Türk dilinin değil, Türk ulusunun da Tiryaki Hasan Paşa'sı saymak kaçınılmaz olur. Ne var ki "namus"un varlığı "namus" sözcüğüne bağlı değildir; kimilerinin domuz sözcüğünü ağızlarına almamaları domuz türünün her gün biraz daha çoğalmasını önlemediği gibi, "verem"in adını "iyilik" koymak da bu hastalığı bir sağlık belirtisine dönüştürmez. Dil düzleminde kavramlar, nesneler adlarla ayrılır birbirinden, ama, tıpkı insanlar ve nesneler gibi, adlar da değişken ve ölümlüdür, bugün bir nesnenin adıyken, yarın başka bir nesnenin adı oluverirler, ya da silinirler büsbütün. Kimi zaman daha hızlı, kimi zaman daha yavaş, kimi zaman daha çok, kimi zaman daha az, ama her zaman, her yerde karşılaşılan bir olgudur bu: taşlaşmışlığında çağın ve tarihin sayısız kuşaklarını birbirine bağlayan bir dil düşünülemez, değişmez bir dil düşünülmeyeceği gibi, geçmişin ve bugünün kuşakları arasında kusursuz bir anlaşma, kusursuz bir uyum da düşünülemez. Bir ulusun çağlar içinde birbirini izleyen kuşakları arasında kesin bir süreklilik, kesin bir uyum aramak, tarihin tanıklık ettiği evrim düşüncesini yadsıyarak her zaman için durmuş bir toplum düşü kurmakla birdir. Ama hiçbir zaman gerçekleşmemiş bir düştür bu, bugünün kuşakları Fuzuli'nin kuşağıyla da, Şinasi'nin kuşağıyla da, Ali Fuat Başgil'in kuşağıyla da anlaşamazlar. Fuzuli'nin "güzel" dediği bizim için en azından çekicilikten yoksundur; Şinasi'nin "lisan-ı avam" dediği bizim için bir çetrefil kalıplar yığınından başka bir şey değildir; Ali Fuat Başgil'in sözleriyse, bizim bağlandığımız mantığa vurulunca, boş bir gevezelik olarak belirmekte. Yeni

kuşakların geçmiş kuşaklara özdeş kalmalarını istemek, onların üç yüz yıl önce yaşamış bir yeniçeriden farksız olmalarını istemek anlamına gelir. Bu dileği değişmez bir dil aracılığıyla gerçekleştirmeye gelince, büsbütün tutarsız, büsbütün olanaksız bir şey bu.

"Dilin her kelimesi ve tabiri arkasında bir tarih yaşar[1], örneğin 'hürriyet' ve 'hür' sözleri bizde yüz sene önce başlamış bir fikir hareketinin bayraktarlarıdırlar[2]," demekle sorun çözümlenmediği gibi, doğru bir şey de söylenmiş olmaz. Her sözcüğün, her deyimin bir tarihi vardır, ama her sözcüğün, her deyimin arkasında bir tarih yatmaz. Bir deyim ya da bir sözcük belirli bir konuşmanın, belirli bir yazının özgül bağlamı içinde yeniden gerçekleşirken tüm tarihi ve tüm anlamlarıyla gerçekleşmez, katıldığı bütüne göre koşullanmış, yer aldığı bağlama göre sınırlanmış *bir* anlamı vardır yalnızca. Öte yandan, *hürriyet* yerine *özgürlük* demenin ulusumuzun özgürlük savaşımını unutturacağını söylemek saçmalamaktan başka bir şey değildir. Tarih bilincinin sürdürülmesi, bu tarihin kapsadığı çağlarda konuşulmuş dilin tüm evrelerinde belirip silinmiş tüm sözcüklerin, tüm biçimlerin bilinmesine bağlı olsaydı, bugün yalnız genç kuşakların değil, Başgil'in kuşağının da örneğin Osmanlı tarihi konusunda hemen hiçbir şey bilmemesi gerekirdi. Oysa durum hiç de böyle değil. Dil devrimi hiçbir zaman geçmişi "hiçliğe indirgeme" işlemi olmamış, tam tersine, Türk Dil Kurumu'ndan önce Türk Tarih Kurumu'nu kuran büyük Atatürk'ün isteği doğrultusunda, tarih ve ulus bilincini, tarih ve ulus bilgisini güçlendiren bir etken olarak gelişmiştir. Bugün, osmanlıcanın büyük ço-

[1] Ord. Prof. Dr. A.F. Başgil, *A.y.*, *II*, s. 46.
[2] O.S. Orhon, *A.y.*, *II*, s. 138.

günlukça bilinmeyen bir yazı dili olmasına karşın, tarih bilincimiz atalarımızınkinden daha sağlam, daha geniş. Öyleyse dil devrimini geçmişe karşı bir saygısızlık, ulusal uygarlığımıza karşı bir kundakçılık olarak göstermeye çalışmak kaba bir saptırmacadan başka bir şey değil.

Osmanlı yazı dilinin yabancı sözcüklerini savunmak için, bunları vazgeçilmez birer "harp ganimeti" sayarak, "milletimiz, sahip ve hâkim bulunduğu ülkelerde yaşayan başka milletlerle tarihin her çağında dil ve kültür alışverişi yapmış; vatan tutup idare ettiği ülkelerden, hükümranlığı için lüzumlu kelimeler de almıştır. Bu yüzden Türkçenin sahibi olduğu birçok sözler, fethedilmiş vatan toprakları gibi, fethedilmiş kelimelerdir," dedikten sonra[1], ulusumuzun bunları "kendi milli zevki, milli grameri, dil musikisi velhasıl milli uslubiyle işleyerek hem ses hem mana bakımından" türkçeleştirdiğini eklemek de ussal ve tarihsel gerçeklere sırt çevirmekten başka bir şey olamaz. Çünkü, egemenlikleri altına aldıkları ulusların sözcüklerini hem ses, hem anlam açısından değiştirip türkçeleştiren, böylece bunları eski sesleri, eski anlamlarıyla kullanmayı sürdüren, değiştirince de başka türlü değiştiren yenik uluslar için anlaşılmaz kılan kimselerin bu sözcüklerle bir anlaşma olanağı yaratmayı düşünmüş olabileceklerini tasarlamak bile zordur. Öte yandan, İran'ın ulusumuzun egemenliği altına girmiş ülkeler arasında bulunmadığı düşünülünce, örneğin *müreccah* gibi, *teenni* gibi "*her bakımdan türkçeleştirilmiş*" sözcükler arasında, farsça kaynaklıların arapça kaynaklılardan pek de geri kalmaması, yalnız Arap ülkelerinin değil, birçok

[1] E. Bayrakdaroğlu. *A.y.*, *IV*, 10.

Avrupa ülkelerinin de uzun süre egemenliğimiz altında kaldıkları düşünülünce, dilimizde bulgarca, rumence, sırpça kaynaklı sözcüklere nerdeyse hiç rastlanmaması bu ilginç kuramla nasıl bağdaştırılabilir? Arapçadan aktarılmış yığın yığın sözcüklerin büyük çoğunluğunun türkçenin yapısına uydurulmamış olduğuna osmanlıcanın açıkça tanıklık etmesi bir yana, bu sözcüklerin varlığını bir "fetih"ten çok, bir yenilgiye bağlamak, bir "ekin"in, kendi beliğini yitirmek pahasına, başka bir "ekin"e bôyun eğmesinin acıklı sonucu saymak daha tutarlı, daha içten bir tutum olmaz mı?

Hiç kuşkusuz, hiçbir dilin yüzde yüz "arı" olduğu söylenemez, değişik dillerin türlü nedenlerle birbirlerine etkiledikleri, birbirlerinden sözcük aldıkları yadsınamaz. Her zaman, her yerde görülen bir şey bu. Ama "türkçeleşmiştir, türkçedir" diye savunulan birçok sözcüğün gerçekten türkçeleşmiş olmadığı da, türkçeye her zaman, her yerde rastlanan koşullar altında katılmadığı da bir gerçek. Bu sözcüklerin kimilerimizde türkçeleşmiş izlenimini uyandırması, daha önce de belirttiğimiz gibi, toplumumuzda başlayan bir evrim sonucu, pek dar bir çevrenin yazı dili olan osmanlıcanın kısa sürede daha geniş bir kitleye yayılması, bir de yazı dilinin konuşma diliyle aynı şey sanılması yüzündendir. Bununla birlikte, aralarında "araştırmalar yapmış, eserler yayımlamış" dil uzmanları da bulunan kimi yazarlarımız bu aldatıcı izlenimi saltlaştırabilmekte, yüzde yüz doğal, dolayısıyla yüzde yüz dilbilimsel bir olgu karşısında bulunduğumuzu kanıtlayabilmek için, şaşırtıcı bir rahatlıkla, "on binlerce kelimelik Fransızcada Frankların öz malı olan kelimelerin sayısı iki yüzü geçmez. Kalanının büyük bir kıs-

mı Latin, bir kısmı da Grek menşelidir[1]," ama "bir Fransız, hiçbir vakit kökü Latince olan bir kelimeden rahatsızlık hissetmez ve her kelime onun için artık Fransız'dır," diyebilmektedirler[2]. Evet, doğrudur bu söylenenler. Ne var ki, fransızca latinceden çok sayıda sözcük almış bir dil değil, latinceden doğmuş bir dil olduğuna, latincenin de bir zamanlar yunancanın etkisinde kaldığı bilindiğine göre, fransızca sözcüklerin latince kökenli olmalarından, yunancanın latinceye etkisinin fransızcaya da yansımasından daha doğal bir şey olamaz. Bu konuda türkçe ile fransızca arasında bir koşutluk kurabilmek için uzmanlarımızın bir adım daha atarak türkçenin de arapçadan doğduğunu kanıtlamaları gerekir.

Bu uzmanlar dil devriminin kısa sürede büyük değişimler getirmesinin *"millî kültürü yıkıcı, kökünden kurutucu"* bir sonuç olduğunu savunurken de yabancı dillerden bol bol örnekler veriyorlar bize. Örneğin bir yazarımız[3], "Fransa'da meşhur ediplerin veya roman yazarlarının 65-70, hatta 80 sene önce yazdıkları romanları" ele aldığımız zaman, bugünkü fransızcayla yazılmış olduklarını göreceğimizi söylüyor, bir başka yazarımızsa[4], seksen yılı üç yüz yıla çıkararak "İşte Fransız Akademisi. Üç yüz senelik *Larousse*'un tek kelimesi değişmez. Yeni kelimeler ise binbir süzgeçten geçirilerek yeni baskılara konulur," diyor. Bu sözlerden değişmezliğin dil için bir üstünlük, bir erdem olduğu sonucu çıkıyor ya, tüm diller gibi, yazarlarımızın örnek diye gösterdikleri fransızca da böyle bir erdemden yoksundur. Çağdaş Fransız dilbilimcilerin en ünlülerinden biri, André

[1] Doç. Dr. F.K. Timurtaş, *A.y., III*, s. 49.
[2] F. Baysal, *A.y., II*, s. 102.
[3] M. Yavuz, *A.y., IV*, s. 151.
[4] H.F. Ozansoy, *A.y., IV*, s. 9.

Martinet, her dilin her an evrim içinde bulunduğunu söyledikten sonra, tutucu yazarlarımızın yanılmalarına yol açan nedenleri de açıklıyor: "Bir Fransız'ın dillerin zamanla değiştiğini anlaması için *Chanson de Roland*'ı bir gözden geçirmesi ya da, o denli uzaklara gitmeden, Rabelais'yi ya da Montaigne'i okuması yeter. Gene de konuştuğu dilin kendi çağında da değişmekte olduğu, yaşayan değişik kuşakların tek biçimde konuşmadıkları izlenimi uyanmaz kimsede. Yazı dilinin durgunluğu, yazışma ve yazın dillerinin gelenekçiliği, kişinin on yıl, yirmi yıl önce nasıl konuştuğunu anımsayamaması, kısacası, her şey konuştuğu dilin kımıltısızlığına, bağdaşıklığına inandırır kişiyi[1]." Dilbilimle bir ilgileri bulunmadığına, bu nedenle de dil olgularına dışarıdan bakamadıklarına göre, tutucu uzman ve yazarlarımızın da, su içinde balık gibi, böyle aldatıcı bir inanca kapılmalarını hoş görmek gerekir. Ama, başlangıçta bir tek kişinin, Pierre Larousse'un yapıtı olan ünlü sözlüğün aşağı yukarı yüz yıllık ömrüne geriden iki yüz yıl daha eklenerek üç yüz yıllık bir sözlüğe dönüştürüldükten sonra, bir de Fransız Akademisi'ne maledilmesi nasıl ve neyle açıklanabilir? Dil devrimini var gücüyle yeren bir başka uzmanımızın[2], Hugo'nun 1802 yılında doğduğunu düşünmeden, çok kesin bir dille "Victor Hugo, muhakkak ki, doğduğu zaman *Larousse*'u ezbere biliyordu," demesiyle mi? Belki de. Ama "*Larousse*'un tek kelimesi değişmez" türünden bir savla ortaya çıkmanın bilgisizlik ya da saptırmacılık dışında hiçbir açıklaması, hiçbir bağışlatıcı nedeni olamaz. Öyle ya, "Fransızcanın genel kullanım sözlüklerinden olan *Petit*

[1] A. Martinet, *S.g.y.*, s. 177.
[2] Dr. M.N. Hacıeminoğlu.

Larousse'un 1949-1960 yılları arasında gösterdiği değişiklikleri inceleyen J. Dubois, L. Guilbert, H. Mitterand ve J. Pignon bu alandaki çalışmalara etkin bir katkıda bulunmuşlar, somut örneklere ve nicel verilere dayanan sonuçlara varmışlardır. Bu denli kısa bir süre içinde 5105 birimle 1700 anlamın atıldığı, buna karşılık 3973 birimle 3200 anlamın katıldığı sözlükte yer alan 40.000'e yakın öğe çerçevesinde saptanan değişiklik oranı % 12 dolaylarındadır ve aynı dönem içinde kimi öğelerin üretici gücü artarken kimi öğelerin de kısırlaştığı görülmektedir[1]."

Dil devriminin yıkıcılığını vurgulamak için ileri sürülen başlıca savlardan biri de bu eylemin türkçenin anlatım gücünü alabildiğine zayıflatarak onu ilkel bir dil durumuna düşürmesi. Bu düşüncede olan yazar ve uzmanlarımız, bir yandan *vâreste* gibi, *delâlet* gibi, *tedenni* gibi sözcükler kullanılmaz olurken, bir yandan da yeni yeni sözcüklerin kullanıma girmesini dilimizi de, ulusumuzu da sevmeyen kişilerce yürütülen bir budama eylemi olarak görüyorlar. Onlara göre, sözcük sayısının fazlalığı dil için zenginlik ve gelişmişliğin ilk belirtisidir, bir ulusun gelişmişliği de dilindeki sözcük sayısıyla ölçülür. Bu bakımdan, yeryüzünde konuşulan diller iki sınıfa ayrılabilir; *uygar* ve *ilkel*. Örneğin sözcük sayılarının sekiz yüzü geçmediği söylenen kimi Afrika ve Yeni Zelanda oymaklarının dilleri ilkel dillerdir, sözcük sayısı yüz yirmi bine yaklaşan ingilizce ise uygar bir dil. Öte yandan, bireylerin düşünme yetenekleri, yaratma güçleri de bildikleri sözcüklerin sayısıyla sınırlıdır; Shakespeare dünyanın en büyük yazarıysa, dünya yazarları arasında en çok sözcük kullanan yazar olduğu içindir.

[1] B. Vardar, *Dil devrimi üstüne*, ss. 50, 51.

Kullanılmaz olmalarından yakınılan *delâlet* gibi, *tedenni, teenni* gibi sözcüklerin gerçek konuşma dilimize hiçbir zaman girmemiş olmaları bir yana, uygarlığı, gelişmişliği sözcük sayısına bağlayan görüşler, eleştirici bir uslamlama karşısında tutarlı kalabilecek savlardan değildir. Ereği yalnızca olguları incelemek olan dilbilim her şeyden önce yöntem bakımından yadsır bu türlü görüşleri. "Uygar", "ilkel", "zengin", "yoksul" gibi değer yargısı içeren nitelemelerin dilbilimle bir ilgisi olamaz. Üstelik, dil düzleminde geçersiz olan bu savların ekin düzleminde geçerli olabilecekleri de çok kuşkudur. Örneğin Claude Lévi-Strauss öteden beri ilkel olarak nitelenen birçok toplumların, kendilerine göre alabildiğine gelişmiş bir uygarlıkları bulunduğunu, bu uygarlıkların, kendi başlarına ele alındıkları zaman, her bakımdan tutarlı, kusursuz uygarlıklar olarak belirdiklerini gösterir bize, bu uygarlıkları kendi uygarlığımıza benzemiyor diye ilkel saymaya hakkımız olmadığını söyler. Kendi uygarlığımızı ölçüt olarak alıp da her şeyi ona göre değerlendirdik mi Batı uygarlığına da ilkel damgası vurmamız işten değildir. Uygarlığına ilkel diyemeyeceğimiz bir toplumun diline ilkel demek daha da güçtür kuşkusuz. Bu uygarlığın öğesi olduğuna, onun gereksinimlerini karşıladığına göre, onun gibi tutarlı, onun gibi kusursuz olması gerekir. Öte yandan, bu ilkel denilen uygarlıkların kimilerinde dilin kutsal bir öğe sayıldığı da bilinir: belirli yerlerde, belirli zamanlarda, belirli koşullarda kullanılır sözler. Belirli koşullar da fazla söz gerektirmez. Ama, bir söz gerektiren durumlarda bu sözden yoksun kalmadıklarına, dolayısıyla dizgede bir boşluk doğmadığına göre, toplumun kendine yeten bir dili var demektir. Öyleyse burada

ne zenginlikten sözedilebilir, ne yoksulluktan.

İlkel denilen uygarlıklar bir yana, Batı uygarlığı açısından da kolay kolay açıklanamaz bu değer yargıları. İngiltere'nin eriştiği gelişim düzeyini, kişilerinin düşünme ya da yaratma yeteneklerini yalnızca sözcük sayısına bağlamak kolayca benimsenebilecek bir tutum olmadığı gibi, Shakespeare'i Shakespeare yapan şeyin yapıtlarında kullandığı otuz bin sözcük olduğunu kesinlemek de kolay değildir. Fazla sayıda sözcük kullanması birçok özelliklerinden biridir Shakespeare'in, bu özelliğinin geri kalan özellikleriyle doğrudan bağıntılı olduğu da kanıtlanmamıştır. Böyle bir ölçüt benimsenildiği zaman, değersiz bilinen nice yazarların birdenbire büyük sanatçı sayılmasının kaçınılmaz olacağı bir yana, yazarları bırakıp da bilim adamlarına yöneldiğimiz zaman, örneğin Einstein'ın en büyük fizik bilgini olduğunu kesinlemeden önce, onun en çok sözcük bilen fizik bilgini olduğunu kanıtlamamız gerekecektir. Böyle bir çabaya hiç kimse girmemiştir.

Düşüncenin gelişmesinde hiçbir etkisi yok mudur sözcüklerin? Vardır kuşkusuz. Dil devrimi de böyle bir ilişki bulunduğu için başlatılmıştır. Gene de sözcüklerin genel toplamının bu konuda bir ölçüt olduğu ileri sürülmez. Havadan bir örnek vermek gerekirse, yüz bin sözcüğü gündelik yaşamla, elli bin sözcüğü savaş araçları ve savaş yöntemleriyle ilgili bir dil kendisini konuşan ulusu İngiltere'ninkinden daha yüksek bir ekin düzeyine götürmeye yetmez. Öte yandan, az sözcükle çok anlatım olanağı sağlayan diller de, az sözle çok şey anlatan kişiler de vardır. Öyleyse, "Medeniyetlerine, kültür ve tefekkürlerine yetişmek istediğimiz milletlerin dilindeki umumi kelime sayısından beş defa, altı defa daha az kelime ile

onlara yetişmeğe çalışmak? Bu, beş beygir kuvvetinde bir motörle 25 beygir, 30 beygir kuvvetindeki motörlere yetişmeğe mecbur olmak kadar hazin ve acıklı bir vak'adır. Bizim hâlâ Batı medeniyeti ve Batı kültürü arkasından, çok arkasından, dilimiz beş karış dışarıda koşup durmamız bundandır. İşte talihsizliğin matematik ifadesi, önce, burdadır[1]," diyebilmek için, "*matematik*" kesinlik şöyle dursun, basit mantıkla da her türlü ilişkiyi kesmek gerekir. *Hazin* ile *acıklı*'yı bir arada kullanmak söylemimize daha fazla bir anlatım gücü, daha derin bir anlam katmadığı gibi, sözcük çokluğu da her zaman bir anlatım gücünün, bir düşünme yeteneğinin belirtisi değildir.

Öte yandan, dilimizde bugün bile topu topu yirmi altı bin sözcük bulunduğunu bu görüşü savunan yazarın kendisi söylediğine, buna karşılık, Shakespeare daha on altıncı yüzyılda otuz bin sözcük kullandığına, dolayısıyla içinde yaşadığı toplumun dilinde çok daha fazla sözcük bulunması gerektiğine göre, bu mantığı benimsediğimiz zaman, tarihimizin en şanlı dönemlerinde bile, İngiltere gibi, Fransa gibi Batı toplumlarından çok daha geride bulunduğumuz, atalarımızın "*dünyanın en zevkli insanları*" olarak yaşadıkları o "şanlı" günlerde de uygarlık yolunda yaya kaldığımız gibi acı bir sonuç çıkar ortaya. Bundan çıkarabileceğimiz ikinci sonuç da, bu durumdan kurtulmak için, tıpkı yabancı yatırımlarına kucak açarcasına, ister Doğu'dan gelsinler, ister Batı'dan, bütün yabancı sözcükleri buyur etmek gerektiğidir. Ama, bu durumda, özleştirmecilerin dilimize katmak istedikleri yeni sözcükleri de doğru, yanlış demeden, gönül rahatlığıyla benimsemek yerinde bir tutum olmaz mı? *Delâlet* türünden sözcükleri bile türkçe sa-

[1] E. Bayrakdaroğlu, *Türk dili için, III*, ss. 94-95.

yacak ölçüde hoşgörür olan gelenekçi yazarlarımız "Hayır" deyip çıkıyorlar işin içinden.

Onlara kalırsa, özleştirmecilerin ortaya attığı yeni sözcükler, dilimize hiçbir katkıda bulunmamaları bir yana, eski sözcüklerin kullanılmaz olmalarına yol açarak büsbütün yoksullaştırmaktadır onu. Dilimiz bu yeni, bu uydurma sözcükler yüzünden, "*değil ufak ifade farklarını, en büyük çizgisiyle bir fikir hareketini izah edemeyecek*" ölçüde yoksullaşmıştır, özleştirmeciler biraz daha ileri giderlerse, büsbütün dilsiz kalmak gibi bir sonuçla karşılaşmamız kaçınılmaz olacaktır. Hemen belirtelim ki, anlaşılması güç bir mantıktır bu, ama, dilsiz kalmış tek insan toplumu gösterilemeyeceğine göre, gerçeği yoksayan bir mantıktır da. Yeni türetilen türkçe kökenli sözcükler osmanlıca sözcüklerin kullanımdan kalkmalarına yol açıyorsa, onların yerini alıyor, dolayısıyla bir eksilme olmuyor demektir. "Türkçe sözcükler sözcükten sayılamaz" diye bir kural mı var? Hayır. Ayrıca, bizim *şart* yerine *koşul, müreccah* yerine *yeğ, medeniyet* yerine *uygarlık* dememiz eski sözcüklerin hemen Sibirya'ya sürüldükleri anlamına gelmez. Benim *yeğ* sözcüğünü kullanmayı yeğlemem bir başkasının *müreccah* sözcüğünü kullanmayı *müreccah* bulmasını önlemez. Dilediği sözcüğü kullanır herkes, tutucu yazarlarımız da diledikleri sözcükleri kullanmaktadırlar. Buna karşılık, türkçenin kendi köklerine, kendi eklerine, kendi seslerine, kendi vurgularına alışmış kuşaklar, kimilerinin acı acı yakındıkları gibi, vurguları kendi dillerinin vurgularına uymayan, yabancı kökenli sözcüklere dillerini döndüremiyor, türkçe sözcükleri yeğ tutuyorlarsa, bunu da doğal saymalıyız. "Anlam değişikliğine uğrayarak dile girmiş ve benimsenmiş olan yabancı

menşeli kelimelerin atılamayacağını" dilbilimin "çok kesin şekilde" ortaya koyduğunu ileri sürenler "çok kesin şekilde" yanılıyorlar: yerli kaynaklardan türemiş sözcüklerin bile zamanla elenmesi tüm dillerde gözlemlenen bir olgu olduğuna göre, yabancı kaynaklı sözcüklerin giderek azalmasına üzülmek aşırı bir duygusallıktan başka bir şey değildir. Bu tür sözcükler büsbütün elenince ortada türkçe diye bir dil kalmayacağı savına gelince, kendi dilini sevmemenin, benimsememenin, kendi diline inanmamanın açık bir belirtisidir bu.

Gerçekten de, "Biz tamir edecek yerde, kolaydır diye yıkıyoruz. Sanki yıkılanın yerine yenisini inşa edebilecek maddi ve manevi malzemeye sahipmişiz gibi!" sözleri, tutucu yazarlarımızın *"güzel türkçe, soylu türkçe, yaşayan türkçe"* deyip coşarken, türkçe sözcüğünün ardında neyi savunduklarını fazlasıyla göstermektedir. "Aslında, Türkiye Türkçesi, eski Türkçede mevcut bu monoton kaideyi (ses uyumu), Türkçe ve Türkçeleşmiş nice sözde kırıp parçalamıştır. Basit ve monoton bir sesten zengin seslere akan bu seda hürriyeti Türkçede gerçek bir zevk ve bir musiki tekâmülüdür. Türkçe, ana kelimesini anne, yalv'ı alev, alma'yı elma, ala'yı elâ, yınanç'ı inanç, selcik'i Selçuk, Maral'ı Merâl yapıp daha böyle nice sözü bambaşka bir güzelliğe ulaştırmıştır," demek[1], herhalde türkçeyi savunmak değildir. Bu sarsıcı sözler, bir yandan "Kötü olan yabancı kelimeler değil, yabancı gramer şekilleridir," diyenleri yalanlarken, bir yandan da dilimizin kendine özgü bir olguyu rahatlıkla yadsımakta, dilimizin ses düzenini *"basit ve monoton"* diye küçümsedikten sonra, çok dar bir çevrede yabancı etkilerle benimsenmiş

[1] E. Bayrakdaroğlu, *A.y., IV*, s. 116.

kimi kural dışı biçimleri hem tüm topluma maletmekte, hem de alabildiğine genelleştirmektedir. Bugün, ses uyumu dilimizde geçerliliğini sürdürdüğüne, yurdumuzun birçok bölgesinde *anne, elma, elâ* sözcükleri değil, *ana, alma, ala* sözcükleri kullanıldığına göre, bu gerçekleri yadsıyan bir savla ortaya çıktıktan sonra, "Dilde bizim inandığımız tek zevk, tek zekâ ve millî kaynak Türk halkının dehasıdır," desek bile[1], Türk halkının, Türk dilinin eğilimlerini bir yana bırakarak Türk halkına, Türk diline karşı kendi kişisel beğenimizi, kaynağını Osmanlı özleminde bulan, kişisel saplantılarımızı savunduğumuzu kimseden gizleyemeyiz.

Böyle bir alanda kişisel beğenimizden yola çıkınca da hiçbir yere varamayız. "Dilde kaba nedir? Yontulmuş nedir? Dil musikisi ne mene şeydir? Hattâ, neden dilde ses güzelliği kelime zenginliğinden daha kıymetlidir? Bilmezler!" türünden bir suçlama herkes herkese yöneltilebilir. Ne var ki mantığın aydınlık alanında kalabilmenin ilk koşulu, bu tür önermelerle bir uslamlamaya girişilemeyeceğini bilmek, bu konuda "kabalık"tan da, "yontulmuşluk"tan da sözedilemeyeceğini, "dil musikisi", "ses güzelliği" gibi betimlenmez kavramların olsa olsa ozanları ilgilendirebileceğini belirtmektir. Sorunu bu açılardan çözümlemeye çalışmak atalarımızın "dünyanın en zevkli insanları" olduklarını kanıtlamaya çalışmakla birdir. *Davul* sözcüğü mü daha güzeldir, *le tambour* sözcüğü mü? Hangi sözü kullanan toplumun ataları daha "zevkli"dir? *Yeğ* mi daha "yontulmuş"tur, *müreccah* mı? *Ayı* sözcüğünde atalarımızın *"taşı çatlatan deha ve sabrını"* gösteren nedir? Hiçbir zaman yanıtlanamayacak sorulardır

[1] E. Bayrakdaroğlu, *A.y.*, s. 133.

bunlar; daha doğrusu, bu türlü soruları yanıtlayabilmek için us alanından çıkmak gerekir.

Öyleyse, "*muhteşem âhenk*"ten sözetmek yersiz olduğu gibi, her ikisi de türkçe olan *düş* ile *çüş*'ü karşılaştırarak *düş* sözcüğünü küçümsemek de yersizdir. Hiçbir sözcük kendi başına salt bir güzellik, salt bir soyluluk taşımaz. Dün, "Osmanlı" sözcüğü karşısında "Türk" sözcüğü bir horgörü çağrışımı taşırken, bugün, kimi yazarlarımızın Osmanlı yazı diline "türkçe" değil de "osmanlıca" denilmesini bu ulusun eski yazı diline karşı bir saygısızlık saymaları da bunu gösterir. Yabancı kaynaklı *rüya* sözcüğünü bugün yurdumuzun birçok bölgesinde kullanılmakta olan *düş* sözcüğünden daha üstün, daha güzel, daha uyumluymuş gibi göstermeye çalışmamız da türkçe sevgimizle, derin beğenimizle değil, yaşadığımız çevrenin bizi *rüya* sözcüğüne alıştırmış olmasıyla açıklanır. Öyleyse, dil devrimine karşı çıkarken, bilinçsiz bir alışkanlığı savunuyoruz. Alışkanlıksa, Ataç'ın dediği gibi, "*bir us değeri*" değildir.

Kalb yerine *yürek* diyenleri eleştirmek için "*Kalb, yürek demektir, ama kalbsiz yüreksiz mi demektir?*" türünden savlarla ortaya çıkmak da kalıpları, alışkanlıkları saltlaştırmaktan başka bir anlam taşımaz. *Kalbsiz* sözcüğüyle *yüreksiz* sözcüğü aynı anlama gelmez kuşkusuz, ama *kalbsiz* kavramını *yürek* sözcüğünden yararlanarak karşılamak istiyorsak, ille de bir -siz eki kullanmak zorunda değiliz, *katı yürekli* de diyebiliriz. *Becerikli* diyebildiğimiz gibi *kalbli* de diyebilmemiz mi gerekir? Hayır. Belirli bir parıltıyı anlatmak için, "*kandil kandil inen parıltı*" demek de, usun yaşla oranlı olmadığını belirtmek için "*akıl yaşta değil, baştadır*", demek de zorunlu değildir. Hiç değilse, ussal bir zorunluluk de-

ğildir. *Ak* ile *beyaz'ı, kara* ile *siyah'ı* bir arada kullanmanın ussal ya da dilsel bir gereklilik olmaması bir yana, böyle bir tutum sözlerimize herhangi bir güzellik, herhangi bir derinlik de getirmez. "Birinciler iki yüz elli rey aldılar, ikincilerse ancak yüz elli oy kazanabildiler" gibi bir tümce, bir güzellik, bir derinlik izlenimi vermek şöyle dursun, kafamızı karıştırır. Öyleyse, "üslûptaki tekerrür ayıbına mâni olma" savı, tutucu yazarlarımızca ne denli benimsenirse benimsensin, yalnızca bir masaldır.

Türkçenin özleştirilmesine karşı çıkan yazarlarımızın tüm bu tutarsız görüşleri dönüp dolaşıp bir tek savda noktalanıyor: kişinin dile uyması, "güneşin doğup batışına, varlığın olup bitişine tâbi" olduğu gibi dile de "tâbi" olması gerektiği savında. Böyle düşünenler için, "bir çeşit otomatizmdir Dil... Hiçbirimiz düşünerek konuşmayız gerçekte... Sözler bir duygu, düşünce kılığına girerek dilimizin ucuna kendiliklerinden gelirler"[1]. Bu görüşe göre, bir yazar, bir ozan, konuşurken ya da yazarken, bir özne değildir, dilin bir "aracı"dır yalnızca, edilgen bir "aracı"dır; öyleyse, her zaman dil düşünecek, dil bulacak, dil yaratacak, biz de dilsiz izleyiciler gibi, ona bakıp coşacağız, o "kendiliğinden" ağzımızdan çıkarken, "tadıyla" damağımız şaklayacak, "ezgisini" dinleyip "kokusunu" içimize çekecek, "renklerine" hayran hayran bakacağız. "Dil isterse" böyle de görebiliriz olguları. Ama, böyle bir tutumu benimsedikten sonra, usun gereklerine uyduğumuzu söyleyemeyiz. Bir tür gizemciliktir bu, usun yerini içgüdüye, bilincin yerini duyuya verdiğine göre, yaratıcılıktan uzak, edilgen bir tutumdur, dili kendimizde değil, kendimizi dilde gerçekleştirmektir. Ama bir tek kişinin bile bu tutumu yadsıdı-

[1] S. Batu, "Dil ağacı". *Varlık*, 1 Haziran 1965.

ğını düşünürsek, dili artık *"bir çeşit otomatizm"* olarak değil, *"kimileri için bir çeşit otomatizm"* olarak tanımlamamız gerekir. "Hiçbirimiz düşünerek konuşmayız" savı boş olduğu kadar da gülünç bir sav olarak belirir o zaman. Gerçekten de, yeryüzünde bu edilgenliği yadsıyan, düşünerek konuşan insanlar da bulunduğunu kim yoksayabilir? "Dil düşünür, konuşur; düşünen de, konuşan da odur" türünden bir sav dili "canlı bir varlık" olarak gösteren tanıma uyabilir, ama dilbilimsel gerçeklerle bağdaşmaz. "Adlandırma düşüncenin ilk yaratımı", bu yaratımın sonucu da "usun içgüdüye üstünlüğünün kesinlenmesi" olarak tanımlanınca[1], yaratıcı insan düşüncesinin istem dışı bir eylem olmadığını da kesinlemek gerekir. Öyle ya, daha önce de belirttiğimiz gibi, topluluk düzleminde bir dizge olan dil, bireyde söz olarak gerçekleşir, söz ise, "bireysel bir istem eylemidir"[2].

Dilin bir dizge olarak bireyin belleğine yerleşmesi gibi, yeni sözcüklerin doğması da bu bireysel istem yoluyla, söz yoluyla, gerçekleşir. "Bütün değişimlerin kaynağı sözdedir: her biri, kullanıma girmeden önce, sınırlı sayıda bireylerce ortaya atılmıştır. Birkaç kişi, *waren*'in etkisiyle, örnekseme yoluyla, *war*'u yaratmıştır; bir söz olgusuydu bu; bu biçim sık sık yinelenip de toplulukça benimsenince, bir dil olgusu olmuştur. Sözün bütün yenilikleri aynı başarıya ulaşmaz; dili incelediğimize göre, bireysel kaldıkları sürece, bu yenilikleri göz önüne almamız gerekmez; ancak toplulukça benimsendikten sonra girerler gözlem alanımıza."[3] Türkçeyi arılaştırmak isteyenler de, ortaya attıkları yeni sözcükler için,

[1] J. Vendryès, *"Le Langage et la vie mentale"*. Conférences de l'Institut de Linguistique de Paris, 1954, s. 15.
[2] W. v. Wartburg, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, s. 7.
[3] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, s. 138.

bundan fazlasını bekleyemezler. Olsa olsa, yeni sözcükleri en çok yazılarında kullandıkları, yazı bu sözcüklere daha yüksek bir yayılma olanağı sağladığı için, toplulukça daha kolay, daha çabuk benimseneceğini umabilirler. Bu yeni sözcüklerin kendi verdiklerinden çok farklı anlamlar kazanmasını önleyemeyecekleri gibi, herkesçe benimsenmelerini sağlamak da ellerinde değildir; sunmaktır, önermektir bütün yapabilecekleri. Evet, uzmanca konuşmak gerekirse, "dil müessesesi ferdî bir hadise değildir[1]" ama söz bireyseldir, özleştirmecilerin "yaratma" çabaları da söz düzleminde yer alır. Bu çabaların ürünleri dil düzleminde birer olgu olarak belirdikleri zaman, bir dilbilimci olarak yapabileceğimiz tek şey, bu olguları saptayıp betimlemektir.

Yeni sözcüklerin "*zamanla, kendiliklerinden*" doğmalarına gelince, yalnızca gerçekle değil, mantıkla da bağdaşmayan bir görüş bu. Yeni bir olgu yeni bir sözcük gerektiriyorsa, dil kendi başına nasıl yaratır bu sözcüğü? Bireylere sözcük yaratma yetkisini tanımadığımızı düşünelim: yeni bir aygıta biçerdöver adını vermek gerekince, bir seçim düzenleyerek erginlik çağına gelmiş tüm yurttaşlardan oy mu isteyeceğiz? O zaman da birtakım aday sözler bulmak gerekmeyecek mi? Seçici tüm ulus olsa bile, bu aday sözcükleri ortaya atacak olanlar ancak birkaç kişi, yani gene bireyler olmayacak mı? Uydurma etkinliğini nasıl küçümseyebiliriz öyleyse? "Diyelim ki ben Fransızca bir kelimenin karşılığını arıyorum, Türkçede yok öyle bir kavram, ne yapacağım? O kelimeyi ben kurmağa, uydurmağa çalışmayacak mıyım? Ben de, benim gibi o kelimeye ihtiyaç duyanlar da ellerimizi, kollarımızı kavuşturacağız,

[1] Doç. Dr. F.K. Timurtaş, *Türk dili için*, IV, s. 104.

dil onu kendi kendine yapacak. Çıldırmak işten değil! Yani günün birinde gökten zembille mi düşecek? Bahar sabahı uyanıp da ağacın yapraklarını açmış gördüğümüz gibi onun da sözlükte beliriverdiğini mi göreceğiz?[1]" Dil sözcüklerini kendi başına yapan, doğal bir yaratık olsaydı, *kendiliğinden* yaptığı sözcükleri hep kendi yapısından çıkarması, böyle olunca da *inkıyad* gibi, *teheyyüç* gibi sözcüklerin türkçemizde hiç yer almaması gerekmez miydi? Dillerin tüm doğal yapıların kusursuz düzenine uyması, böyle olunca da hiçbir dilde eşanlamlı sözcük bulunmaması gerekmez miydi? Hiç kuşkusuz, kökenbilim doğabilimin bir kolu olurdu o zaman, *erkân-ı harbiye-i umumiye* gibi bir biçimin varlığını da doğanın bir aykırılığı olarak nitelemek gerekirdi.

"Araştırmalar yapmış, eserler yayımlamış" uzmanlarımız, bunları hiç düşünmeden, kurala aykırılığı doğaya aykırılıkla özdeşleştiriyor, yeni türetilen kimi sözcükleri yererken, bunları doğaya aykırı, dolayısıyla yaşaması olanaksız yaratıklar gibi göstermeye çalışıyorlar. Ne var ki bugün çoklarımızın *ruh* karşılığında kullandığı *tin* sözcüğünün kökenbilimsel yönden yanlış olduğunu kanıtlayacağım diye "Bu sözün aslı Uygurca'da 'tın'dır. Tın ise, cevher, ruh, nefes, soluk ve can mânasındadır. Bu kelimeyi tin sesiyle kullanmak çok kere eski Uygur bahşılarının da bir hatâsı olmuştur," diyebilmek için, bildiğimiz, içinde yaşadığımız doğaya aykırı, donmuş, taşlaşmış bir doğanın varlığına inanmak gerekir. Bugün, kitlenin *devrim* sözcüğünü hangi anlamda kullandığına bakmadan, "Bu sözcük 'devirmek'ten türetilmiştir, öyleyse 'inkılâp' karşılığında kullanılamaz," diyenlerin de aynı taşlaşmış doğaya, aynı kör

[1] Ataç, *Ataç*, s. 240.

kuralcılığa bağlandıkları söylenebilir. Böyle bir kuralcılığı benimsedikten sonra, aynı mantığı örneğin fransızca için de yürütürsek, bugün bu dilde "baş" anlamında kullanılan "*la tête*" sözcüğünün, *testa* (testi) sözcüğünden geldiğine göre, doğru ve doğal bir sözcük olmadığını, onun yerine *chef* demek gerektiğini, *le bureau* sözcüğünün de yalnızca "*çuha*" anlamında kullanılabileceğini söylememiz gerekir. Ama bu tür savlar gerçek olguları göz önüne alan dilbilime aykırı düşer. *Devrim*'in *inkılâp* anlamında kullanılamayacağını söylemek, sözcüklerin nedensizliğini yadsıyarak dilbilimin dışına çıkmaktır; *tın*'ın *tin* biçimine girmesinin bir yanlışlık belirtisi olduğunu söylemek dillerin durmamacasına gelişip değiştiklerini yadsıyarak dilbilimin dışına çıkmak, *koşul* ile *koşum* ya da *koşmak* arasında anlambilimsel hiçbir bağıntı bulunmadığını söylemek de anlambilimsel olguları yadsıyarak dilbilimin dışına çıkmaktır.

Gerçekten de, kimi kez dilbilgisinin, kimi kez dilbilimin, kimi kez anlambilimin, kimi kez kökenbilimin ancak kendi bağlamları, kendi bütünlükleri içinde geçerli olan birtakım verilerini saltlaştırarak belli savları kanıtlamaya çalışmak bu verileri bilimsel kanıt olmaktan çıkararak birer savsöz durumuna düşürür. Yalnız bununla da kalmaz böyle bir tutumun sonucu: değişik dilbilimsel veriler birbirlerine karşıt, birbirlerini yadsıyan veriler olarak belirir. Örneğin "kökenbilimsel bir yanlışlık"tan sözetmek, anlambilimi yadsımak olur. Dilbilimi yalnızca geçerli olguların, geçerli biçimlerin ilgilendirdiğini, geçerliliği de kullanımın sağladığını bildiğimize göre, geçerliliğin her türlü doğruluk ya da yanlışlık, doğallık ya da yapaylık yargısını dışarıda bıraktığını yadsıya-

mayız. Bir özenti sayılarak uydurma diye nitelenen *-sal -sel* ekinin yavaş yavaş benimsenerek "*-î*" ekinin yerini alması, en azından bu yabancı ek oranında işleklik kazanması, her türlü karşıt kanıtı geçersiz kılmaktadır. Berke Vardar, dilbilimci ile dilbilgici arasındaki ayrımı belirtirken, bu konuları da çok güzel aydınlatıyor: "Olgu ve olayların nesnel gözlemine dayanan nesnel yargılarla yetinmek, alışılmamış hiçbir biçim ya da anlam karşısında şaşırmamak, kızmamak ve sevinmemek; dil olaylarını yorumlarken dil dışı ülkülere kapılmamak, dilbilgicinin yanlış-doğru karşıtlığı açısından ele aldığı sözcük ve kullanımları, olumlu ya da olumsuz değer yargılarına varmadan belirlemek, her dil olayını kendine özgü koşullar içinde açıklamak, dildeki akımları, etkenleri, yapıları ortaya koymak: işte dilbilimcinin tutumu. Örneğin, birtakım kuralcı dilbilgiciler '-sel, -sal' eklerinin varlığını yadsıyıp bunları kullananları nerdeyse suçlarken, dilbilimci söz konusu eklerin bugünkü Türkçede çok işlek olduğunu, çoğu dilbilgisi yapıtları böyle bir ekten söz etmese de, söz edenler bu ekin işlek olmadığını belirtse de, bugün kullanılan dilin bütün dilbilgisi kitapları ve sözlüklerden çok daha önemli bir tanık olduğunu açıklar. 'Siyasal'ı 'yanlışların en büyüğü' diye yeren dilbilgicilere, sözcükteki bir öğenin Arapçaya, bir öğenin Türkçeye ya da başka bir kaynağa bağlanmasının çağdaş dil dizgesi bakımından hiçbir önemi olmadığını belirtir dilbilimci; kökenleri bakımından melez (hybride) sözcüklere her dilde rastlandığını açıklar (örneğin Fransızca '*automobile*' sözcüğünün '*auto*' bölümü Yunancaya, '*mobile*' bölümü Latinceye bağlanır; '*bicyclette*' sözcüğü tarihsel yönden üç öğeli melez bir biçimdir; '*bi*' Latinceye bağlanır, '*cycle*'

Yunancaya, *'(e)tte'* ise Fransızca bir ektir)[1]."

Bu durumda, hele "Başka dillerden kelime almak bir dil için kusur değildir. Kötü olan başka dillerden geçme gramer şekilleridir," gibi bir savla ortaya çıktıktan sonra, "*–î*' ekinin savunuculuğunu yapmak mantıksal bir çelişki olarak belirir. *Fiilen, ilmen, mealen* gibi biçimleri savunmak da aynı türden bir çelişkidir. "*Yabancı dillerden geçme gramer şekilleri*" değil de nedir bu ekler? Bu açık çelişkilerden sonra, *okumak* sözcüğü gözler önünde dururken, okul sözcüğünün fransızca *l'école* sözcüğünden çıkarıldığını ileri sürmenin tutarsızlığı bir yana, "*–sal (–sel)*" ekinin bir özenti olduğunu ileri sürmek de haksızlık olur.

Dilimizin takı düzeni sözcüklerin tümce içindeki görevlerini açıkça belirtecek nitelikte olduğuna göre, gerek yazınsal kaygılar nedeniyle, gerekse tümceye bir anlatım açıklığı sağlama ereğiyle, kimi yazarların özne ile tümleci her zaman aynı yerlerde kullanmamalarını "Türkçenin sentaksını bozmak, onu bu bakımdan da Fransızcaya benzetmek gayreti" diye göstermek de ikide bir "Bizim tek ölçümüz Türk halkıdır," diyenlerin bir türlü kurtulamadıkları çelişki ve haksızlıkların bir başka örneğidir. Öyle ya, gerçek ve geçerli türkçeyi, her gün konuştuğumuz türkçeyi şöyle bir incelemek, o da olmazsa kendi ağzımızdan çıkanlara şöyle on beş dakika kulak vermek bile *devrik tümce* diye adlandırılan tümce biçiminin alabildiğine yaygın, dolayısıyla geçerli bir biçim olduğunu anlamaya yeter. Örneğin, "küstüm ben ona", "ben küstüm ona", "küstüm ona ben", "ona küstüm ben" gibi biçimler, en azından di-

[1] B. Vardar, "Öztürkçe kelimeler", *Varlık*, 15 Ağustos 1967.

limizin bugünkü evresinde, "ben ona küstüm" biçimi gibi doğal ve geçerlidir. Öyleyse, hele şu "kendi kendine gelişen canlı ağaç" imgesinden sonra, bu durumu doğal bir olgu olarak karşılayacak yerde, dilimizi eski yazarlarımızın biçemleriyle özdeşleştirerek "Bu cümle tarzı, Türkçeyi kendi kendisi olmaktan daha çok çıkarabilir. Türkçemiz bu yılışık ve lâübali cümlelerle daha çok sarsılabilir," demek[1], yalnızca dilbilime değil, mantığa da ters düşmektir.

Ama dil devrimine karşı çıkan uzman ve yazarlarımızın bizi fazlasıyla alıştırdıkları bir şey bu. Öfkeden mi, bilgisizlikten mi, düşüncesizlikten mi, bilinmez, şaşırtıcı bir güven içinde, bilgi adına bilgiyi, bilim adına bilimi, toplum adına toplumu yadsıyorlar ikide bir. Bu nedenle de bir yazarımız[2], "devrik tümce" kullanımını türkçeyi fransızcaya benzetme yolunda bir çaba olarak niteledikten sonra, gerçekten göz kamaştırıcı bir türkçeyle, "Burada da tez güya Türkçeyi konuşma diline yaklaştırmaktır. Halbuki her millet için, konuşma dilinde, sentaksa aykırı hatalar daima mümkündür," diyebiliyor; bir başka yazarımız[3], halkın konuştuğu dilin yazı dili olarak benimsenmesini *"bir müthiş facia"*, gerçek dilin *"bayağılaşması"* olarak niteleyebiliyor; bir başka yazarımız[4], *"Şifahi kültürde kalan, okuma yazma bilmeyen veya okuma yazma bildiği halde okumayan insan bir nevi vahşi ve iptidaidir. Bunu onun kelimeleri telaffuzundan, kelime kadrosundan, cümle şekillerinden kolayca anlayabilirsiniz,"* dedikten sonra, konuşma diliyle yazı dili arasındaki ayrımı *"aşağı yukarı cahil insanla okuryazar insan arasın-*

[1] E. Bayrakdaroğlu, *Türk dili için*, III, s. 70.
[2] Prof. Dr. O. Turan.
[3] İ.H. Danişmend.
[4] Prof. Dr. M. Kaplan.

daki fark" biçiminde tanımlayabiliyor; daha başka bir yazarımız da[1], *"Bir sözün 'uydurma'lıktan kurtulması için metinlere girmesi, eserlere geçmesi lâzımdır. Ancak o zaman hayat mâna ve değer kazanır,"* türünden sözler edebiliyor.

Oysa, söylemek bile fazla, mantıkla da, bilimle de, bilgiyle de bağdaşmaz bu sözler; yurttaş ve insan sevgisiyle bile bağdaşmaz. Dilbilgisi, *"sentaksa aykırı hatalar"* değil, *"sentaks hataları"* demenin bir mantık gereği olduğunu belirtirken, dilbilim yazı dilinin ancak ikincil bir dil olduğunu gösterir. Evet, dilsel olgularla ilgilenmeyen "okumuş insanların sesli gösterge ile onun yazısal karşılığını özdeşleştirmelerini kolaylaştırır her şey", ama, dilsel olgular üzerinde gerçekten düşünmek söz konusu olunca, "insan dilinin göstergelerinin her şeyden önce sessel olduklarını, yüz binlerce yıl süresince, bu göstergelerin yalnızca sessel kaldıklarını, bugün bile insanların çoğunluğunun okumadan önce konuşmayı öğrendiklerini unutmamak gerekir: okuma söze katılır, hiçbir zaman bunun tersi olmaz. Yazının incelenmesi, uygulamada ek dallarından biri olsa bile dilbilimden ayrı bir konudur. Öyleyse dilbilim, ilke bakımından yazı olgularını yoksayar. Ancak yazı olgularının sessel göstergelere etkidikleri çok sınırlı ölçüde göz önüne alır onları[2]." Yukarıda görüşlerini aktardığımız yazar ve uzmanlarımızsa, bu bilimsel gerçeği göz önüne almak şeyle dursun, *"Türkçeyi konuşma diline yaklaştırmak"* gibi sözler ettiklerine göre, konuşma dilimizi türkçeden bile saymadıklarını gösterirken, yazı dili denilen *"kutsal varlığın"* bu toplumun anadiline yaklaştırılmasını bir *facia*, bir

[1] Dr. N. Hacıeminoğlu.
[2] A. Martinet, *S.g.y.*, s. 11.

bayağılaşma diye nitelemekle de onu fazlasıyla horgördüklerini, dilden bile saymadıklarını ortaya koyuyorlar. Bu durumda mantıktan sözetmeye olanak varsa, mantık hep Ali Suavi'nin mantığıdır: Türk halkının konuştuğu dil "*kaba Türkçe*"dir, osmanlıcaysa, günümüzün parlak uzmanlarından birinin deyimiyle, "eski yazı ile yazılan Türkçe'den başka bir şey değil[1]"dir, yani gerçek, soylu, yüce ve ince türkçedir. Ama bu türlü savlar, yalnızca mantık ve bilim açısından birer çelişki değil, bu toplumun gelmiş geçmiş insanlarının büyük çoğunluğuna karşı bir haksızlıktır da. Benim anam okuma yazma bilmezdi, ama ben dilimin olanaklarını iyi kötü değerlendirebilmemi anama borçlu olduğumu bilirim, köklü bir yurt sevgim, insanlık duygum, ulus bilincim varsa, bunları da öncelikle anama ve dilime borçlu olduğumu bilirim, ulusumun gerçek ekinini, gerçek törelerini bugüne değin anam gibilerin sürdürdüklerine inanırım, anamın, anam gibilerin, atalarımın bir tür "*vahşi*" sayılmalarını nasıl hoş karşılayabilirim? Öte yandan, yurdumun nice köşelerinin, örneğin Elbistan'ın, Darende'nin, Sivrihisar'ın asker ve ırgat mektupları dışında hiçbir "*metin*"e girmemiş, hiçbir "*eser*"e geçmemiş olmakla birlikte, yüzyıllardır kullanılagelmiş sözcüklerinin "*uydurma*", "*ölü*" "*anlamsız*" "*değersiz*" sayılmalarını ne ulusçuluk duygumla bağdaştırabilirim, ne gerçekçilik duygumla.

Bu konuda aydınlığa varabilmek için, yazı dilinin konuşma diliyle aynı şey olmadığını, bir de türkçenin yalnızca kendi kullandığımız sözcüklerden oluşmadığını bilmemiz yeter. Yazı dili ile konuşma

[1] Doç. Dr. İ.M. Kunt, "Liselerde Osmanlıca", *Politika*, 27.5.1976.

dili arasındaki ayrımı kavradıktan sonra, "'gibi' der, 'denli' yazarlar, 'bir defa' der, 'bir kez' yazarlar, 'tabiî' der, 'doğal' yazarlar[1]" türünden bir içtensizlik suçlamasına da girişemeyiz. İçtensizlik ya da yapmacıklık değil, ayrı düzlemlerde ayrı gereklere uymaktır bu. Kimileri de, böylece, konuşurken hep *hıyar* der, yazarken *salatalık* sözcüğünü kullanırlar. Konuşurken *hıyar* deyip yazarken *salatalık* sözcüğünü kullananları içtensizlikle suçlayacaksak, aynı suçlamayı kızgınlıklarını yüz kızartıcı sövgüler yerine ölçülü sözlerle dile getirenlere de yöneltmemiz gerekir. Bir yazıya başladığım zaman, hem ikincil bir dil kullanacağımı, hem de kullanacağım sözcüklerin kalemimden benim "sözlerim" olarak çıkacaklarını bildiğime göre, yazımı, toplumsal ya da yazınsal kaygılarla konuşma diline koşut bir biçimde geliştirmek de, ona konuşma dilinde pek sık karşılaşılmayan birtakım öğeler katmak da hakkımdır. Dil devrimini sürdürmeye çalışanlar da, tıpkı onu engellemek isteyenler gibi, bu hakkı kullanıyorlar. Bu arada, bir şey daha yapıyorlar: dil devriminin karşısına dikilenlerin tersine, bu dilin kendi yapısı, kendi eğilimleri doğrultusunda gelişebilmesi için çaba harcıyorlar.

En büyük hızını Atatürk'ün öncülüğünde kazanan, sonra bir süre yitirir göründüğü bu hızı *"1961 Anayasanın öncülüğü ile"* yeniden kazanan ve, o gün bu gün, bunca engellemelere, bunca karalamalara karşın, hızından hiçbir şey yitirmeyen bu çabanın hiç değilse dilimize, dinimize, ulusumuza karşı bir kundakçılık olmadığını da buraya değin gözden geçirdiğimiz ussal ve bilimsel veriler yeterince kanıtlıyor. Bütün bunlardan sonra, *"millet bütünlüğü-*

[1] Fİ. Atay, *Türk dili için*, II, s. 176

nü parçalamak isteyen iç ve dış düşmanlar"ın, önlerinde politika gibi, ekonomi gibi etkin araçlar dururken, "*önce dili yıkmağa, dili parçalamağa*" çalıştıklarını söylemek hem dilin gücünü tanımamak[1], hem de Nasrettin Hoca gibi, yanlış kapıyı kilitlemektir. Daha önce de gördüğümüz gibi, ünlü bir profesörümüze bakılırsa, "*düşman propaganda ve çalışmasının başlıca hedefi*" ulusun dilinde "*anarşi yaratmak*", yani dil devrimi türünden bir eyleme girişmektir. Ama kendisine sormak gerekir: bu konuda hangi örnekleri gösterebilir bize? Bir zamanların başdöndürücü bir güce ulaşan Alman propagandası düşman saydığı ulusların dillerini bozma yönünde nasıl bir çaba harcamıştır? Osmanlı devlet adamları, Osmanlı yazar ve aydınları, yönetimi büyük ölçüde Türk halkından koparan o yapay yazı dilini hangi iç ya da dış düşmanın etkisi altında kurmuşlardır? Atatürk dil devrimini herhangi bir iç ya da dış düşmanın etkisiyle mi başlatmıştır, yoksa, tam tersine, halkla aydın arasında yüzyıllardır süregelen kopukluğa son vermek için mi?

Yanıtı bir başka uzmanımız vermekte, hiç de öyle eveleyip gevelemeden, dil devriminin amacının "dünkü büyük Türklükten uzaklaşmak", Türk ulusunun tarihini elli yıl öncesinden başlatmak olduğunu söylemektedir. Ne var ki dil devrimine koşut olarak yürütülen tüm Atatürk devrimleri göz önüne alınınca, Atatürk'ün tarihimize verdiği önem ve tarihimizi gereğince araştırıp özümlememiz için başlattığı çalışmalar anımsanınca, bu sav da ister istemez bir saptırmaca olarak belirir. Yalnız tutucu uzman ve yazarlarımızı değil, hepimizi ilgilendirir ulusumu-

[1] Dilin dışarıdan değiştirilemeyeceğini, bu konuda başka toplumsal kurumlara hiç benzemediğini ilk bölümde yeterince vurgulamıştık.

zun geçmişi, kendisini elli yıllık, köksüz bir ulusun üyesi olarak görmek hiç kimsenin göğsünü kabartmaz. Ama tüm geçmişimizin Osmanlı yazı dilinde yattığını, ancak onunla birlikte yaşayabileceğini de söyleyemeyiz. Üstelik, Osmanlı yazı dilinin türkçemizin bir evresi olmaması bir yana, dil eşsüremsel bir dizgedir her şeyden önce, her gerçekleşiminde tüm evrelerini birden yansıtmaz, her evresi belirli etkenlerle koşullanır, uzam ile zaman da bu etkenler arasında önemli bir yer tutar. Bu nedenle, dilimizin özleşmesini önlemek için "Biz Türkiye Türkleri ile diğer Türkler aynı ırkın evlatları, aynı tarihin çocukları, aynı düşünce ve ülkünün insanlarıyız" türünden gerekçelere başvurmak boşunadır. Öyle ya, yurdumuzun sınırları içinde bile, herkesin aynı ülküye bağlandığını söylemek zorken, nice yıldır bizden uzaklarda, ayrı yönetimler altında yaşamış soydaşlarımızın tıpkı bizim gibi düşündüklerini nasil kesinleyebiliriz? Nice yıldır tarihlerimizin de ayrıldığını nasıl yoksayabiliriz? Bu kopma, bu ayrılma sonucu, konuştuğumuz diller de birbirinden uzaklaşmışsa, bu tarihsel olguyu nasıl ortadan kaldırabiliriz? Söylevle mi? Olacak şey değil ya, hiçbir yeni sözcük türetmedik, türkçeyi belirli bir evresinde taş gibi dondurduk diyelim, bunu bizden ayrı yaşayan soydaşlarımızın dilinde de geçerli kılamayacağımıza göre, dondurma neyi değiştirir? Dillerin sürekli bir evrim içinde bulunduklarını bilimsel bir gerçek olarak benimsiyorsak, bu çocuksu düşüncelerle oyalanmaya son vermemiz gerekir.

Bir anayasa profesörünün devlet radyosunda çağdaş bir türkçeyle yayın yapılmasını "Anayasamızın ruhuna ve 2., 3., 10., 11., 12., 21. ve 121. maddelerine açıkça aykırı" bulmasına gelince, bir başka yer-

de de söylediğimiz gibi[1], bu "fetva" mantığına göre, yalnızca TRT'nin, öğretim kurumlarının, Türk Dil Kurumu'nun tutumunun değil, yıllardır öğrencilerine gerek dil, gerek içerik bakımından kolayca anlayamadıkları, dolayısıyla rahatça yadsıyabilecekleri şeyler anlatan, üstelik bu anlattıklarını benimsesinler, kafalarına yerleştirsinler diye sınav yoluyla baskı yapan sayın profesörün bu eylemini de, Anayasa'mızın öngördüğü ilköğretim zorunluluğunu da aynı Anayasa'nın özüne aykırı bulmamaya olanak yoktur. Şaka bir yana, toplumumuzun ulaştığı bilimsel ve ekinsel düzeyde, bir bölüm bilim adamı ve yazarımızın ne denli geri, ne denli bilgisiz kaldığını görmek gerçekten yürek sızlatıcı ve yüz kızartıcı. Bu "araştırmalar yapmış, eserler yayımlamış" kişilerin kendileri gibi düşünmeyenler, daha doğrusu kendileri gibi düş evreninde yaşamayanlar için, "*manyaklar*", "*çekirge sürüleri*", "*güveler*", "*havhavcılar*", "*ne idüğü belirsizler*" gibi sözler kullanabilmelerine gelince, "ancak eğitimle sağlanabilen bilgisizlik" bile açıklayamaz bunu.

Kesin olan bir şey varsa, tüm bu tutarsız savların, tüm bu haksız suçlamaların, tüm bu yüz kızartıcı sövgülerin dilimizin gelişimini hiçbir zaman yavaşlatamadığıdır.

[1] T. Yücel. *Yazın ve yaşam*. s. 184.

III. Verimler ve Yorumlar

Dil devrimimizin temel nedenlerini anlamamış ya da anlamak istememiş olanlar, Atatürk'ün Karamanoğlu Mehmet Bey'den yedi yüz yıl sonra, hem de *Söylev*'de, "Türkiye devletinin resmi dili Türkçedir. Resmi işlerde Türk dilinin kullanılması gerektiğini herkes doğal bulur," demek gereksinimini duymuş olmasını anlamakta da güçlük çekebilirler. Öyle ya, "Türk dilinin sadeleşmesi meselesi bundan yarım asır önce kendiliğinden gerçekleşmiştir," diyebiliyorsak[1] ya da "Osmanlıca eski yazı ile yazılan Türkçe'den başka bir şey değil," diye kestirip atabiliyorsak[2], Atatürk'ün sözleri bilinen bir gerçeğin bir kez daha yinelenmesi ya da gereksiz bir durum saptaması gibi görünür bize. Ne var ki, yeni Türk yazısının benimsenmesinin üzerinden tam dört yıl geçtikten sonra bile, "Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için bütün devlet kuruluşlarımızın özenli, ilgili olmasını isteriz," demek gereksinimini de duyduğuna göre, en azından Atatürk'ün kendisinin bu görüşte olmadığı kesindir. Öte yandan, "*Türk dilinin kendi benliğine*" kavuştu-

[1] N. Hacıeminoğlu'dan anan B. Vardar, *Dil devrimi üstüne*, s. 82.
[2] Doç. Dr. İ.M. Kunt, "Arapça-Farsça", *Politika*, 26.5.1976.

rulmasından sözettiğine göre, onu kendisiyle özdeşleştirilmesine olanak bulunmayan "bir başka dil"den kesinlikle ayırmak söz konusudur Atatürk için.

Kimi "okumuş"larımıza kalırsa, türkçeyle bu "başka dil" arasındaki uzaklığın *"bir nevi vahşi ve iptidai"* olan okumamış insanla okumuş insan arasındaki uzaklığa eşit olan bir uzaklığa, *"konuşma dili ile yazı dili arasındaki fark"*a indirgenebileceği söylenebilir. Ama, bu ulusun insanlarının büyük çoğunluğunu *"bir nevi vahşi"* sürüsü saymasına olanak bulunmadığını bunca eylemiyle kanıtlamış olması bir yana, büyük Atatürk, *"Türk ulusundanım diyen insanlar her şeyden önce ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır,"* derken, bu ayrımı bir konuşma dili / yazı dili ayrımı olarak görmediğini de ortaya koyar. Bu konulardaki bilgisi ve sezgisi, örneğin bir Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın ya da bir Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in düştüğü yorum yanlışlarına düşmesine olanak bırakmayacak ölçüde geniştir.

Gerçekten de, yazı dili / konuşma dili karşıtlığını gereğinden fazla abartmak olsa olsa yanıltır bizi. Yapıtında herkesin kolaylıkla anlayamadığı bir dil kullanan bilim adamı, bu yapıtta işlediği konuları sözlü olarak açıklaması gerekince, üç aşağı beş yukarı aynı dili kullanır gene, yani gene "yazı dili"ne başvurur. Bu bilim adamının yapıtında ve belirli konuşmalarında kullandığı dil nasıl yazı diliyse, bir Nurullah Ataç ya da bir Yaşar Kemal'in konuşma dilinden yola çıkararak oluşturmaya çalıştığı yazınsal dil de bir yazı dilidir. Uzaktaki oğluna yollamak üzere yazdırdığı mektuba, "İki gözüm oğlum, evvela mahsus selam edip iki gözlerinden öper, hatırlarını sual ederim" sözleriyle başlayan, hiçbir zaman okuma öğrenmemiş, yaşlı Anadolu kadını da bir tür ya-

zı dili kullanır. Aynı biçimde, okuma yazma bilmeyen halk ozanının dizelerinde kullandığı dil de içinde yaşadığı topluluğun konuşma diliyle örtüşmeyen bir dildir genellikle. Bu durumda, günlük konuşma dilini aşan tüm dilsel gerçekleşimleri yazı diline bağlamak, ister istemez Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın yaptığı ayrıma getirir bizi, yazının kullanılmadığı toplumlarda hiçbir düşünsel etkinliğin yer almadığını, gerçek bir ekinin bulunmadığını varsaymaya yöneltir. Böyle bir varsayımsa, bilgilerimize ters düşer, zengin halk ekinimizin varlığı da bunu doğrular.

Macit Gökberk, *konuşma dili / yazı dili* karşıtlığının yerini *günlük dil / ekin dili* karşıtlığına vererek konuya daha sağlıklı bir biçimde bakmamızı sağlar.[1] Ona göre, ekin dili "kendisiyle felsefe, bilim ve edebiyat yapılan dil"dir, günlük dilse, "evimizde, aramızda, çarşıda, pazarda konuştuğumuz" dil. Her ikisinin de konuşulması ya da yazılması ancak ikincil bir önem taşır. Ama, hemen belirtmek gerekir ki, yalnızca felsefe, bilim ve yazınla sınırlanmaz ekin dili, örneğin yönetim, yargı, uygulayım, din, vb. gibi alanlarda kullanılan özel dilleri de bu bütüne katmak gerekir. *Günlük dil* adını verdiğimiz dil de ekin dilinden tümüyle soyutlanmış bir dil değildir her zaman. Greimas'ın söylediği gibi[2], belirli bir topluluğun bireyleri birbirleriyle anlaşabiliyorlarsa ya da anlaştıklarını sanıyorlarsa, hepsince paylaşılan bir *ortak dil* bulunduğu içindir. Bu ortak dil, değişik alanlardan gelen öğelerden soyutlanacak olursa, şöyle böyle bin sözcüklük bir toplama indirgenebilir. Ne var ki, başka alanlardan gelen birtakım sözcükleri de kapsamı-

---

[1] Prof. Dr. M. Gökberk, "Türkçenin kültür dili olarak gelişmesi", *Dil devrimi üzerine*, s. 75.

[2] A.J. Greimas, *Sémiotique et sciences sociales*, s. 52.

na alabildiğine, örneğin elektrik dalında kullanılan birkaç bin sözcüğün aşağı yukarı yirmisi onun da öğeleri arasında sayılabileceğine, ama bu yirmi sözcük bile herkesçe tümüyle bilinemeyeceğine göre, bin sözcüklük *temel sözlük* düzeyi aşılır aşılmaz, ortak dilin sınırlarını belirlemek zorlaşır. Aynı biçimde, *ekin dili* diye adlandırdığımız dilsel alan da yüzde yüz bağdaşık bir bütün oluşturmaz hiçbir zaman. Örneğin din dili başka, felsefe dili başkadır, yazın dili bilim diline pek benzemeyen bir bütün oluşturur. Üstelik, bilim dili, yazın dili adları altında topladığımız bütünlerin de çoğu kez birtakım altdiller içerebileceğini söylemek bile gerekmez.

Bu nedenle, Greimas "her dilsel topluluğun çokdilli olduğunu" ya da değişik oranlarda çokdilli olabileceğini söyler[1]. Böyle bir kesinleme, her dilsel toplulukta birtakım *"özel bildirişim alanları"*, birtakım sınırlı *"dilsel topluluklar"* bulunduğunu, bu küçük toplulukları oluşturan bireylerin belirli bir söylem biçimini kullanabilme yetisiyle nitelendiklerini varsayar. Daha açık bir deyişle, belirli bir bilim ya da uygulayım dalından olan bireylerin belirli koşullarda belirli bir özel dil kullandıklarını, bu özel dilin de tıpkı ortak dil gibi, ama ondan daha sonra öğrenildiğini. Sorun bu biçimde ele alınınca, bireyin ekinsel düzeyini yükseltmesinin belirli sayıda özel dil öğrenmesi, böylece birtakım sınırlı dil topluluklarına katılması olduğu düşünülebilir. Bunun sonucu olarak, ekin dilini tüm özgül söylemlerin *tek bir dil içinde* gerçekleştirildiği bir *çokdillilik* durumu olarak tanımlar Greimas[2], tüm özel ya da özgül dillerin (bilim dili, felsefe dili, vb.) tek bir dilin dilbilgisi kurallarına göre, onun kendi kay-

[1] *A.y.*, s. 70
[2] *A.y.*, s. 72.

naklarından türetilmiş sözcüklerle konuşulup yazıldığı zaman, bir ekin dilinin varlığından sözedebileceğimizi düşünür.

Aynı dilin sınırları içinde kalan bir çokdillilik söz konusu olduğuna göre, Greimas'ın tanımının yeni bir şey getirmediği söylenebilir. Ama getirir. Çünkü, biliyoruz, aynı dilin sınırları içinde kalmayan toplumlar da vardır. Örneğin Akadlar iki bin yıl süresince sümerceyi dinsel dil olarak kullanmışlardır, latince Hıristiyan Avrupa toplumlarının, arapça da bizim toplumumuzun dinsel dili olmuştur; öte yandan, Greimas'ın belirttiği gibi, İngiltere'de XVI. yüzyıla değin hukuk dili olarak fransızca kullanılır; bugün kimi Afrika toplumlarında bilim dili ingilizce ya da fransızcadır; bizim ülkemizde de, türkçenin gerçek bir ekin dili olma sürecinin sonuna yaklaştığı bir dönemde, ingilizce öğretim yapan üniversiteler kurulmuş, yani kimi Afrika ülkelerinin tuttuğu yol benimsenmiştir. Oysa, bütün bu örnekler de, Greimas'ın tanımı da ekin dili kavramının her şeyden önce bir "bütünlük" içerdiğini gösterir. Bu özelliği nedeniyle, tarihimizde osmanlıcayla türkçenin karşılıklı durumlarının saptanması bakımından da elverişli bir kavram olarak belirir.

Bilindiği gibi, yapay ve karma bir dil olan osmanlıca, hem Osmanlı devletinin yönetim dili, hem de onun yakın çevresini oluşturan bir kesimin bilim, düşün ve yazın dilidir. Yapaylığına karşın, kusursuz bir dil olduğu varsayılabilir istenirse, belirli bir kesimde, belirli bireylerce "konuşulmuş" bir dil olduğu da varsayılabilir, ama, okuryazar oranı çok düşük olan ve saray çevresiyle dolaysız bir ilişkisi bulunmayan halk kitlesinin osmanlıcayı değil, kendi öz dili olan türkçeyi konuştuğu, kendi öz dilinde

kendi öz yazınını, kendi öz düşününü, kısacası kendi öz ekinini geliştirdiği de yadsınmaz bir gerçektir. Bu bakımdan, osmanlıcamn türkçeyle karıştırılmasına, türkçenin gelişmesinde bir evre sayılmasına olanak yoktur. Hiç kuşkusuz, türkçeyle birtakım bağıntıları olmuştur osmanlıcanın, ulusumuzun belirli bir kesiminin ekinsel ve yönetimsel aracı olduğu için de bizim için ayrı bir önem taşır, ama, halkın konuştuğundan ayrı bir dil olması açısından ele alınınca, Osmanlı egemenliği altındaki başka toplumlar için neyse, bizim toplumumuz için de aşağı yukarı odur; anadilimizin *içinde* değil, *yanında* yer alan bir dildir.

Türkçe de, osmanlıca da birer ekin aracıdır kuşkusuz, ama ayrı bağlamlarda, ayrı biçimlerde sürdürürler gelişimlerini, ürettikleri ekinsel değerler de ister istemez değişiktir. Örneğin her iki dil de birer yazın dilidir aynı zamanda, ama, kimi etkileşimler bir yana, ürettikleri yazınlar biçim açısından da, içerik açısından da birbirine benzemez, ayrı anlayışlara, ayrı yönelimlere tanıklık eder. Bu bakımdan, "Osmanlıca denilen bu yabancı ve yapay dil, yüzyıllar boyunca Türk toplumunun kültür dili olmuş, bunun sonucu olarak toplum öz varlığından uzaklaşmış, ulus birliğini yitirmiş, sanki iki ayrı toplum oluşmuştur: bir yanda Osmanlı çevresi, öte yanda halk çevresi ile Türkçe dil ve edebiyatı ile birbirinden sanki ayrı yaşamışlar, böylece toplum ikiye bölünmüş[1]" türünden bir tarihsel açıklama en azından abartmalı bir açıklama olarak nitelenebilir. Bir yanda halk ekini varlığını sürdürürken, öbür yanda eşlerin bile Türk soyunun dışından seçildiği saray çevresinde yoğunlaşan küçük bir kitlenin duygu ve düşünce ürünlerinin

[1] H.N. Öztürk, "Dil devrimi üzerine", *Dil devrimi üzerine*, ss. 43, 44.

başka bir dilde, başka bir biçimde ortaya çıktığı doğrudur, ama, bu kitlenin sayısal kapsamı göz önüne alınınca, ulus düzeyinde bir bölünmeden söz etmek güçleşir: Osmanlı ekini bir seçkinler azınlığının ekinidir, halk ekiniyse tüm Türk toplumunun. Bilinçsizce sürdürülen, yanlış bir tarih anlayışının sonucu olarak, kimi aydınlarımızın bugün bile Osmanlı ekini Türk ekininin tümü olarak gördükleri bilinir, örneğin Mümtaz Soysal ""Türkçe'yi çağdaşlaştırma ve çağdaş bir bilim dili durumuna getirme çabasını da göstermiş de olsanız geçmişi bilmeden bu çabayı başarıya ulaştırma olanağı yoktur[1]," diye kesip atarken yalnızca osmanlıcayı türkçenin "eskimiş" biçimi olarak gördüğünü değil, onu aynı zamanda Türk ekininin, Türk toplumunun uzun bir döneminin anlatım aracı saydığını da belli eder; ikide bir Osmanlı padişahlarının, Osmanlı sadrazamlarının, Osmanlı paşalarının davranışlarından yola çıkarak Türk toplumu konusunda genel sonuçlar çıkaranlar da, Türk toplumunun çok eski, çok zengin, çok özgün anlatı geleneğini yoksayarak bizde anlatı geleneğinin Tanzimat'la başladığını söyleyenler de aynı anlayışı sürdürürler. Oysa bizim temel ekinimizin Osmanlı ekini değil, Türk halk ekini, bu ekinin dilinin de osmanlıca değil, türkçe olduğunu anlamak için, azıcık tarih bilgisi, azıcık ulus bilinci yeter.

İki ekin ve iki dil arasındaki ayrılığın en belirgin kanıtı, türkçenin yüzyıllar boyunca varlığını korumuş ve gelişimini kesintisiz bir biçimde sürdür-

[1] M. Soysal, "İnce saz", *Milliyet*, 12.8.1981. (Bu yazar, okullarımızda "ciddi bir 'Osmanlıca' öğretimine başlamanın zamanı geldiğini" savunurken, bunu dilimize saygının bir gereği olarak niteliyor. Ona göre osmanlıca türkçenin "eskimiş biçimi"dir. "Sultan-ı yegâh"ın "sultanî yegâh" olarak düzeltilmesi de türkçecilik açısından olumlu bir adımdır. Bu görüşler, bilmediği konularla yukarıdan konuşmanın bizim kimi aydınlarımızın değişmez özelliği olduğu konusunda yeni bir örnek getiriyor.

müş olmasıdır. Melih Cevdet Anday, "Hem 'ürün'ü biz uydurmadık ki, onu halkımız oldum olası kullanıyordu. Ama İstanbul'da oturan, Anadolu'yu, Anadolu'daki insanların dilini bilmeyen bir aydın, okulda 'mahsul' diye öğrendiği için bu 'ürün' ile karşılaşınca ona uydurma gözü ile bakıyordu[1]," derken, bu gerçeği de vurgular. Anday'ın tek bir örnekle çok güzel somutlaştırdığı gibi ikilik Türk halkının konuştuğu dilde değil, kimi aydınların bulanık bilincindedir. Bu bulanıklık da, büyük ölçüde, daha ulusallaşma sürecine girmemiş bir toplumu, bu süreci çoktan gerçekleştirmiş bir toplum olarak değerlendirme yanlışlığından kaynaklanır. Ne olursa olsun, bu bulanıklığın sonucu olarak, Tanzimat döneminde, Osmanlı yazı dilinde türkçe sözcük oranının artırılması yolunda büyük çabalar harcanır, ama, hiç değilse ortaya konulan ürünlerde, bu çabalar hem türkçeyi yozlaştırır, hem osmanlıcayı; üstelik, daha önce de belirttiğimiz gibi, bilinçleri daha bir bulandırarak türkçe olmayanın türkçe sayılmasına yol açarken, aydının geniş kitleye ulaşmasını da sağlamaz. Kitleye ulaşmanın, çağın yazın, düşün ve bilim verilerini kitleyle paylaşmanın, bu verileri kitlenin yaşamına katmanın en doğru, en kestirme yolu onun dilini kullanmak, onun dilini tüm anlamıyla bir "ekin dili" durumuna getirmektir. Batı toplumları bunu yapmışlardır, Atatürk'ün başlattığı ve Türk Dil Kurumu'nun sürdürdüğü dil devriminin amacı da hep bu olmuştur.

İngilizce ya da fransızcayı bilim dili olarak kullanan kimi Afrika ülkelerinin sunduğu örneğin de ortaya koyduğu gibi, bir toplumun konuştuğu dilin o toplumun ekin dili de olması zorunlu değildir, hiç

[1] M.C. Anday, *Dilimiz üstüne konuşmalar*, s. 78.

değilse böyle bir çokdillilik toplumun işleyişini engellememektedir. Ama ulusallaşma süreci başlayıp da toplumun gerçek anlamda gelişmesi, ekinsel zenginliklerden toplumun tüm bireylerinin yararlanması söz konusu olunca, ister istemez durum değişir. Yurdumuzda da halk dilini bir ekin dili olarak geliştirme gereksinimi ulusallaşma bilinciyle, ulusal gelişim gereksinimiyle birlikte duyulmaya başlanmıştır.

Macit Gökberk, "Avrupa örneğinden alınma" olduğunu söylediği iki ilkeyle, *ulusçuluk* ve *aydınlanma* ilkeleriyle açıklar bu eğilimi[1]. Ona göre, aydınlanma ilkesi, Avrupa ülkelerinin yeniden doğuş çağlarında bilginin daha geniş çevrelere yayılmaya başlamasıyla belirlenir. Bu evrede, herkesçe bilinen nedenlerle, "bilgi az sayıda insanın malı olmaktan çıkmış, herkesin istediği, aradığı değer olmuştur. Ama bunun için de herkesin kolaylıkla anlayabileceği bir dil lâzımdı. Bu dil de ancak içinde doğup büyüdüğümüz anadili olabilirdi, Latince veya bununla yüklü bir kast dili olamazdı. İşte Avrupa'nın millî dillerini bir kültür dili olmaya zorlayan bir sebep de budur, böyle demokratik bir gelişmedir". Yüzyıllardan sonra, aynı aydınlanma eğilimi yurdumuzda da başladığı zaman, sayıları çok sınırlı olan okumuşların dili olarak karşımızda bulduğumuz "Osmanlıca da, yapı unsurlarını Türkçeden değil, başka dillerden, Arapça ile Farsçadan devşiren yapma bir dildir. Terimlerini Osmanlıca bu dillerden türetir; bu dillerin kurallarına göre kullanır bunları. Dolayısıyla, herkese kolaylıkla açık olabilen bir dil değildir; güçlükle, uzun uzun öğrenilmesi gereken bir okuryazarlar di-

[1] M. Gökberk, "Türkçenin bir kültür dili olarak gelişmesi", *Dil devrimi üzerine*, ss. 75-93.

li, bir kast dilidir, bir 'mutlu azınlığın' dilidir". Böyle çetrefil bir ekin aracı, çoğunluğun bilgiye erişmesini güçleştirecektir ister istemez. "Herkesin kolaylıkla anlayabileceği" bir gerçek dil varken, öğrenilmesi yıllar gerektiren bir yapay dile başvurmak, usa uygun bir davranış değildir.

İkinci ilkeye, ulusçuluk ilkesine gelince, gene Macit Gökberk'e göre, "millî benliğini duymaya başlayan her millet, bu benliği en saf şekli ile koruyabilmiş olan halkın diline dönmüş, bu dilin yapısını ve imkânlarını öğrenerek onu kendisiyle bilim, felsefe, edebiyat yapılabilen millî bir kültür dili seviyesine yükseltmiştir". Böylece, "Avrupa'daki millî diller Ortaçağ Avrupa'sının ümmet dili olan Latinceyle savaşıp bağımsızlıklarına ulaşmışlar, yani sadece halkın günlük dili olmaktan çıkıp bilim ve edebiyat dili olmuşlardır". Bizim durumumuz da bundan çok uzak değildir: "Meşrutiyetten sonra, edebiyatımızın halk dilinin ve halk edebiyatının söz ve deyiş imkânlarını değerlendirmeye başlaması, halk dili Türkçenin kültür dili olmaya başlaması demektir."

Birer ekin dili olmaya yöneldikleri sırada, kimi Batı dillerinin latince karşısındaki konumunu türkçenin osmanlıca karşısındaki konumuyla özdeşleştirmek de, osmanlıcayla latinceyi birer *ümmet dili* saymak da yüzde yüz doğru olmaz kuşkusuz. Sorunu tarihsel açıdan ele alırsak, latince, Roman dillerinden birini konuşan uluslar için, öteden beri kullanılagelen bir ekin dilidir, zamanla birçok diller doğuracak ölçüde gelişip başkalaştıktan sonra da yazı dili olarak eski biçimiyle sürmüştür. Mutlu azınlıklar, halk dillerinin yazı dili olarak kullanılmaya başlamasından önce, latinceyi öteden beri kullanılagelen yazı dili olduğu, halk dillerinin güncel ereklerle

yazı dili olarak kullanılmaya başlamasından sonraysa, değişik ulusların bilginleri, düşünürleri arasında dolaysız bir iletişim sağlayan, ortak bir dil olarak kullanmayı uygun görmüşlerdir. Ulusal dillerin birer yazın dili durumuna gelmesinden sonra, latincenin ortak bilim ve düşünce dili niteliğini uzun zaman sürdürmesi de bunu gösterir. Ümmet dili özelliğine gelince, bu ancak ikincil bir niteliğidir latincenin.

Osmanlıcanın böyle bir özellik taşıdığı bile söylenemez; islamlığın etkisiyle oluşmuş olmakla birlikte, müslümanların ortak anlaşma aracı olmamıştır. Öte yandan, latincenin italyanca, fransızca, ispanyolca, portekizce, vb. gibi dillerin kaynağı olmasına karşılık, arapça ve farsça gibi osmanlıcanın da türkçe karşısında böyle ayrıcalıklı, böyle bağışlatıcı bir durumu yoktur. Latince, Batılılar için, yüzyıllardır kullanılagelen, hazır bir yazı dilidir, osmanlıcaysa kendisini kullananlarca durmadan geliştirilmek, eksiklerini iki yabancı dile, arapçayla farsçaya başvurarak gidermek durumundadır. Latincenin yaşamış bir dil olarak uzun bir geçmişi vardır, osmanlıcanın hiçbir zaman böyle bir geçmişi olmamıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, latince değişik Avrupa toplumlarının bilginleri, düşünürleri arasında etkin bir iletişim sağlamıştır, osmanlıcaysa, böyle bir olanak yaratmak şöyle dursun, sınırlı bir okumuşlar çevresinin yazı dili olarak kalmıştır. Ne var ki, bir gün gelmiş, her iki yazı dilinin de yalnızca mutlu azınlıkların araçları oldukları kesinlikle anlaşılmış, böylece, her ikisi de, aydınlanma gereksinimlerinde ve ulusçuluk duygularında kitleleri dizginleyen öğeler olarak değerlendirilmiş, her ikisi de, kitlelerin konuşma dili önünde duramamış, hızla gerilemiştir.

İşin ilginç yanı, kimi Batı Avrupa ülkelerinde ulusal dillerin büyük bir hızla birer ekin dili olmaya başladığı dönem, aynı zamanda eskil kaynakları değerlendirme dönemidir. Eskil yapıtlar yeniden güncellik kazanırken, bu yapıtların yazıldığı başlıca iki dilden biri olan latinceyi öğrenenlerin sayısı da büyük ölçüde artar. Üstelik, eskil yapıtların yeniden değerlendirilmesine, dolayısıyla latince öğreniminin yaygınlaşmasına öncülük edenlerle ulusal dilin ekin dili durumuna gelmesine öncülük edenler aynı kişilerdir. Bu nedenle, halkın konuştuğu dilin gerçek bir ekin dili durumuna getirilmesinin *"geçmişi hiçe indirgemek"* olduğunu söyleyenlere pek rastlanmaz. Yüzyıllardan sonra, türkçenin ekin dili olarak benimsenmesi söz konusu olunca, bizim yazarlarımız başvururlar böyle bir saptırmacaya, böyle bir çabaya girişmenin *"millî kültürü yıkıcı, kökünden kurutucu"* bir davranış olduğunu yineler dururlar.

Batı'da çok çabuk, çok kolay mı ulaşılmıştır bu amaca? Hayır. Örneğin Fransa'da, özellikle yazar ve ozanların büyük çoğunluğu yapıtlarını halkın diliyle yazarken, bu dili daha da geliştirmek için yollar ararken[1], kimi bilim ve düşün adamlarının latinceye bağlılığı sürer. Kendilerine göre birtakım nedenleri de yok değildir; eski bir yazımızda söylediğimiz gibi[2], Yeniçağ'ın başlarında fransızca *soyut, somut, ilkel, görece* gibi kavramları karşılayacak sözcüklerden bile yoksundur; fransızcanın durulma çağı ola-

[1] Joachim du Bellay'nin 1549 yılında yayımladığı *Défense et illustration de la langue française* adlı bildiri bu açıdan çok ilginç bir örnektir. Yazarın bağlı olduğu topluluğun ortak görüşlerini yansıtan bu bildiride, fransızcanın, gerektiği gibi geliştirilmek koşuluyla, eskil dillerle boy ölçüşebileceği, geliştirilmesi içinse, uygulayım terimlerinden, taşra sözcüklerinden, eski sözcüklerden yararlanmak ve yeni sözcükler türetmek gerektiği savunulur. Gerçekten de, XVI. yüzyılda fransızcada yoğun bir biçimde sözcük türetilir.

[2] T. Yücel, *Yazın ve yaşam*, 160, 161.

rak bilinen XVII. yüzyılda bile, örneğin Pascal, aritmetikten sözederken, "Fransızca bu konuda beş para etmiyor," diyerek fransızca yazmayı bırakıp latince yazmaya başlar; Descartes'ın Batı felsefesine yeni bir yön veren *Discours de la méthode*'u düşüncelerinin bir özetidir; felsefesini latince olarak yazdığı, çok daha geniş kapsamlı bir yapıtta geliştirir. Hiç kuşkusuz, Pascal'ın fransızca olarak başladığı bir yazıyı latince olarak sürdürmesi gibi Descartes'ın geniş kapsamlı yapıtını latince, onun yalınlaştırılmış biçimini fransızca yazması da XVII. yüzyılda, hiç değilse belirli alanlarda, latincenin fransızcadan daha elverişli bir yazı dili olduğunu gösterir. Bununla birlikte, bir gün gelir, bir bilim ya da düşün yapıtının latince olarak yazılması bir aykırılık gibi görünmeye başlar; çünkü gelişmiş bir ekin dili olarak fransızcanın sağladığı anlatım olanakları ölü bir dil olan latincenin sağladığı anlatım olanaklarından çok daha fazladır artık: Fransızlar, daha XVII. yüzyılda, dillerinin arılığından, açıklığından, evrensel niteliğinden sözetmeye başlamışlardır[1].

Ama, Roland Barthes'ın söylediği gibi, açıklık "dilin genel bir niteliği değildir[2]". Üstelik, sorun seçkinler açısından ele alınınca, hiç değilse başlangıçta, yeni yeni oluşan ulusal ekin dillerinden çok daha açık bir ekin dilidir latince, yeni düşünceleri, yeni kavramları belirtme olanağından yoksun olduğu da söylenemez. Aynı görüşler bir ölçüde osmanlıca için de geçerlidir: yeni katkılarla beslenmiş olsaydı, bir ölçüde osmanlıca da belirtebilirdi yeni kavramları, geleneksel bir yazı dili olduğu için bunları daha

[1] Örneğin, Malherbe, kullanımı temel ölçüt olarak değerlendirir ve dilin ustaları olarak nitelidiği "*Port aux Foins*" hamallarının fransızcasının örnek alınmasını ister.

[2] R. Barthes, *Le Degré zéro de l'écriture*, s. 83.

açık, daha kesin bir biçimde belirtmesi bile beklenebilirdi. Ama nasıl ve kim için? Yalnızca birer yazı dili olarak kaldıklarına, günlük yaşamda kullanılmadıklarına göre, latincenin sağladığı açıklık da, osmanlıcanın sağladığı açıklık da, uzun çabalar sonunda, sonradan erişilen bir açıklıktır. Ayrıca, anadil bir ekin dili niteliği kazandıktan sonra, aynı açıklığa bunca zaman, bunca çaba harcanmadan da erişilebilir. Gökberk'in söylediği gibi, "herkes için en anlaşılır, en aydın dil kendi anadilidir"; örneğin *üçgen* ve *müselles* sözcükleriyle "ilk olarak karşılaşan bir Türk çocuğu, üçgen teriminin anlattığı kavramı henüz öğrenmemiştir; ama daha önceden bildiği üç'e dayanarak bir şeyler sezmeğe başlamıştır; işte bu sezgi öğrenme yolunda bir kazançtır; bununla iş kolaylaşmıştır. Buna karşılık, müselles kelimesi bu Türk çocuğuna hiçbir şey söylemez; bunun üçle bir ilgisi olduğu kendisine ayrıca öğretilecektir ki, bu da işi güçleştirir[1]".

Anadilimizin bizim için en açık dil olması, küçük yaşımızdan beri alıştığımız, öğeleri arasındaki bağıntıları açık ve kesin bir biçimde bilmesek bile sezdiğimiz bir dizge niteliği taşımasından, bizim için tutarlı bir bütün oluşturmasından ileri gelir. *Müselles* ya da *zaviye* gibi sözcükler, gerek söylenişleri, gerek yapıları bakımından, bu dizgeye, bu bütüne göre açıklanamaz, bu nedenle de hem bulanık, hem aykırı görünür bize. Dizgenin bir katkısı olmadan, tek tek öğrenilmeleri gerekir. *Üç* ile *dört* de birbirinden ayrı öğrenilir kuşkusuz, ama *üç* ile *gen* arasında gerçekleştirilen birleşimin dizge içinde tutarlı görünmesine karşılık, *testis* ile *müselles* arasındaki bağıntı

[1] M. Gökberk, "Millet oluş yolunda dil davası". *Dil devrimi üzerine*. ss. 72, 73.

kendi dilimizle bir ilgisi bulunmayan, yabancı bir dizgeyle açıklanır. Sözcüklerin kökeni, soyu sopu değildir burada sorun. Kökleri bilinmez, ekleri seçilmez olmuş yerli ya da yabancı sözcüklerin herkesçe rahatlıkla kullanılabildiğini kanıtlayan örnekler de az değildir. Ama bunlar günlük dilin en sık kullanılan sözcükleri arasında yer alır genellikle. *Müselles* ve *zaviye* gibi sözcüklerse, dilimizin dizgesini özümlememizden sonra çıkar karşımıza. Bu nedenle de bize ters gelir, bizi dil duygumuzda rahatsız eder.

Bu bakımdan, "Türk halkının hepsi 'en ağdalı' da olsa, Osmanlıcayı bilip kullandığı anda, o Osmanlıcaya benim itirazım kalmaz," diyebilmek için, yalnızca dilbilim konusunda her türlü bilgiden yoksun olmak değil, anadil bilincinden de yoksun olmak gerekir; bunu söyledikten sonra, "Kimse kalkıp öz Türkçenin güzel, özgür Türkçenin çirkin olduğu gibi estetik, ya da birincisinin tutarlı, ikincisinin tutarsız olduğu gibi mantık savları ileri sürmesin. Böyle olduğuna inanmıyorum[1]," diye eklemekse, her türlü açıklamaya, her türlü bilgiye, her türlü tartışmaya sırt çevirerek su içinde balık kalmayı yeğlemektir. Herkesçe kullanıldığı zaman osmanlıcaya bir diyeceğimiz kalmazsa, herkes ingilizce öğrendiği zaman, anadilimizin tümüyle bırakılarak ingilizcenin ulusal dil olarak benimsenmesini de doğal saymamız gerekir. Üstelik, bir taşla birkaç kuş birden vururuz böylece, "*aydın-halk uçurumu*" ortadan kalktığı gibi, Türk/İngiliz, Türk/Amerikalı karşıtlıkları da kalkar ortadan, belki "turizm" sorunumuz da kendiliğinden çözümlenmiş olur. Ama kişi kendi dilini, kendi dilinin yönelimlerini böylesine küçümseyip de kendi alışkanlıklarını saltlaştırdı mı

[1] S. Akşin, "Romancılığımız neden daha ileri değil", *Somut*, Şubat 1981.

küçücük bir tümcede iki dil yanlışı birden yapar, "*Türk halkının hepsi*" der örneğin, "'*en ağdalı' da olsa Osmanlıca*", der, sonra tutar, "*Şu müthiş-devasa ÜSS de bu hal-i pürmelâle çok iyi uyuyor,*" türünden tümcelerle düşün yazıları yazılabileceğini sanır.

Her konuda olduğu gibi bu konuda da herkesin olguları bütünüyle kavramasını bekleyemeyiz kuşkusuz. Kimileri dünde kalmış, bir türlü bugüne gelememiştir, kimileri de her şeyi bugüne, bugünün sığ görüntülerine göre değerlendirir. Birincilerin tutumunu Ömer Asım Aksoy çok güzel özetler: "Üretilen, yaratılan veya kaynaklarımızdan aranılıp çıkarılan kelimelere 'uydurma' adını takmışlardır. *Anıt, yazıt, gerçek, ülkü* kelimelerini görünce çileden çıkarlar. Fakat *âbide, kitâbe, şe'niyet, mefkûre* kelimelerine taparlar. Arapçada bulunmayan ve kırk yıl önce uydurulmuş olan bu sonuncuları gökten inmiş ve kendilerine emanet edilmiş mukaddesattan sayarlar[1]." İkincilerin tutumu, Birinci Dünya Savaşı sonunda "mandacılar"ın benimsediği tutuma benzer. Mandacılar için bir 9 Eylül nasıl düşünülmesi olanaksız bir şeyse, bunlar için de kendi kendine yeten, tutarlı, bütüncül bir türkçe boş ve sakıncalı bir düştür. İnanmazlar böyle şeylere, burunlarından ötesini göremedikleri için, inanmadıklarını söylemekten de çekinmezler. Mandacıların atabildiği en ileri adım, efendi adayları arasında en uygun efendiyi seçmek olmuştur, bunlarsa kendilerini en az yoran dilsel ve ekinsel düzeyi seçerek "*özgür Türkçe*"den sözederler. Eskiye bağlı olanlar için, geçersiz de olsa bir değerler dizgesi vardır, bu nedenle *özgür* sözcüğüne de karşı çıkarlar, *olasılık* sözcüğüne de. Yanıldıkları söylenebilir, ama hiç değilse yanılgılarında tutarlı-

[1] Ö.A. Aksoy, "İtirazlara karşı", *Dil devrimi üzerine*, s. 119.

dırlar. Mandacı tutumu benimseyenlerse, yalnızca "gerçekçi" olduklarını, "açık görüşlü" olduklarını söylerler; gerçekten de öyledirler, han kapıları gibi açıktır kafaları, ne gelirse girer; ne girmişse, iyidir, ne girmemişse, kötü: *özgür* girmiştir, iyidir; *olasılık* girmemiştir, kötüdür. Peki, ölçü? Bir tek ölçü vardır: küçük hanın bakla odalarının kapsamı. Ne var ki, günümüzün kimi aydınları böyle bir tutumu açık görüşlülük gereği sayarken, yüzyıllarca Türk halkının sağduyusunun en canlı simgelerinden biri olan Karagöz, dili bir "yolgeçen hanı" gibi değerlendirenlerle çekişir durur; kendi alanında, ama şaşmaz bir biçimde Karagöz'ün açtığı yoldan giden Kavuklu da aynı savaşımı sürdürür; hep karmaşık bir dil kullanma alışkanlığında olan Pişekâr'ı susturmak isterken, savaşımın nedenini de ortaya koyar: "Ulan, geçirdiğim şeyleri anlatıyorum; beynimi alt-üst ediyorsun; nerede kaldığımı bile bulamıyorum[1]."

"*Sokağa çıkıp çarşıya gidebildin mi?*" demek varken, "*Matlub sâbit oldu mu?*" denilince Kavuklu'nun ne diyeceğini şaşırması, *matlub* ve *sâbit* sözcüklerinin anlamını bilmemesinden çok, "dilsel biçimin yalnızca iletilebilirliğin koşulu değil, düşüncenin gerçekleşiminin de koşulu" olmasından ileri gelir[2]. Dilbilimciler önemle vurgularlar bu gerçeği: her dil, "*deneyim verilerinin*", daha açık bir deyişle, içinde yaşadığımız dünyanın "*özel bir çözümlemesini*" içerir; bu nedenle de "her birimizin dünya konusundaki görüşünün, son çözümlemede, çocukluğumuzda öğrendiğimiz dilin dilbilgisel ve sözlükbilimsel yapısıyla belirlendiğini" söyleyebiliriz[3]. Bu ba-

[1] C. Kudret, *Ortaoyunu*, *I*, s. 117.
[2] E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, *I*, s. 64.
[3] A. Martinet, "Une langue et le monde", *Dilbilim*, *V*, s. 3.

kımdan, yeni bir dil öğrenmek, nesnelerin üzerine yeni "*etiketler*" koymak değil, bir mantıktan başka bir mantığa, bir düşünme biçiminden başka bir düşünme biçimine geçmektir. Hiç kuşkusuz, anadilimizin bize kazandırmış olduğu bakış, ikinci bir dil öğrenimiyle yeni bir bakış edinmemizi engellemez, "Aristoteles'in Hopi dilinde bir çevirisi hiç mi hiç düşünülemeyecek bir şey değildir. Ne var ki, bir dilden başka bir dile yapılan her aktarma, doyurucu olmak için, yeniden düşünülmeyi gerektirir ve özel bir topluluk içinde dilin ilk edinilişinin getirdiği güçlü baskıdan sıyrılmak zorunlu olarak kişisel bir çaba ister." Bu nedenle, Martinet, "Aristoteles yapıtını Hopi dilinde tasarlamış olsaydı, Batı düşüncesi bugünkü Batı düşüncesi olmazdı," demekten çekinmez[1], daha da ileri giderek genel olarak dilin değil, ancak *bir dilin* tanımının yapılabileceğini söyler[2].

Benveniste'in söylediği gibi, bu konularda pek kafa yormamış olanlar dili düşüncenin kullandığı değişik araçlardan biri gibi görürlerse de "düşüncenin kendine özgü kalıplarına ulaşmaya çalıştığımız zaman, kavradığımız şey yalnızca dilin ulamlarıdır[3]". Gene aynı dilbilimcinin kanıtladığı gibi, Aristoteles insan düşüncesinin evrensel ulamlarını ortaya koyduğunu sanırken, konuştuğu dilin ulamlarını ortaya koymaktan başka bir şey yapmamıştır. Bu kesin veriler karşısında, dil devriminin genç kuşaklarla yaşlı kuşaklar ya da halkla aydınlar arasında uçurumlar açmaya yönelik bir "snobisme" gösterisi değil, kendi öz düşüncemize, kendi öz ekinimize dönme çabası olduğunu kesinlemek gerekir. "Bizim bü-

---

A.y., s. 3.

[2] A. Martinet, "Pour une approche empirico-déductive en linguistique", *Linguistique et semiologie fonctionnelles*, s. 16.

[3] E. Benveniste, *S.g.y.. I.* s. 73.

tün sorunumuz, Türkçeye 'kaba Türkçe' diyen eski anlayışı bir yana bırakmak için savaştır. Yabancı bir sözcüğün Türkçesini söylemek utanılacak bir şey değildir, üzülecek bir şey de değildir. Alışkanlıklarımızdan bu güzel konuda az da olsa vazgeçemez miyiz? Biraz çaba, biraz iyi niyet, bu iş için yeter de artar bile. Kimseye yeni bir dil öğretmeye kalkan yok, kendi dilimizi öğrenelim[1]," derken, Melih Cevdet Anday da bu gerçeği vurgular.

Doğrusunu söylemek gerekirse, dilimizin bugün eriştiği aşamada, Anday'ın aydınlarımızdan istediği küçük çaba bile gereksizdir. *Alan* sözcüğü *saha* sözcüğünden, *devrim* sözcüğü *inkılâp* sözcüğünden, *özgürlük* sözcüğü *hürriyet* sözcüğünden, *bağımsızlık* sözcüğü *istiklâl* sözcüğünden önce geliyor bugün hepimizin usuna, *somut, soyut, süreç* gibi sözcüklerin eski karşılıklarını bulmak gerekince, çoklarımız sözlüğe başvurmak zorunda kalıyoruz. Bu nedenle, dil devriminden yana olanlara karşı söylemediklerini bırakmayanlar bile çoğu kez onların dilini, onların sözcüklerini kullanmaktan kendilerini alamıyorlar. Bu durumda, dil devriminin halkla aydınlar arasında uçurumlar açtığını söylemek, yıllanmış bir saptırmacayı bir kez daha yinelemekten başka bir anlam taşımaz. *Halk* sözcüğü gerçek göndergeden yoksun bir kavramdır burada, bir yıldırı öğesidir, çünkü, *hepimiz* anlamına gelirse de *bizler,* yani günümüz türkçesini benimseyen, kolaylıkla anlayıp seve seve kullanan büyük çoğunluk çıkarılmıştır bu *hepimizin* içinden, *halk* dedikleri kendileridir yalnızca, yani halkın öz diline dudak büken, onun gücünü ve tadını sezemeyen, küçük bir azınlıktır.

[1] M.C. Anday, *Dilimiz üstüne konuşmalar,* s. 79.

Bu ülkenin insanlarının okuduklarını kolaylıkla anlayıp anlamaması da fazla ilgilendirmez onları. Bu nedenle, eski yazı dilinin çoğu örneklerinin yalnızca yalınlıktan, açıklıktan değil, gerçek duygu ve düşünceden de yoksun, kuru biçimler olduğunu çok iyi bilen Ataç, daha 1950 yılında, "O *hayalli meyalli, o dünyalı münyalı* sözlerde ise çoğu yoruya aldırmıyorsunuz, onları bir alışkanlıkla dinleyip size bir nen, bir şey bildirmiş olduklarını sanıyorsunuz, söyleyeyim ben size; bugün yazılan yazıların çoğunu bir ırlam, bir ezgi gibi dinliyorsunuz, sesin tatlılığına kapılıyorsunuz. Sizi bu durumdan, böylesine dinlemekten kurtarmak için öztürkçeye gitmek gerek. Yazılarınızı o alıştıkları yoldan, birtakım sözleri gelişigüzel, ne demek olduklarını iyice düşünmeden kullanma yolundan çekmek için öz-türkçeye gitmek gerek. Türk yazınını bir yığın parlak, iri lâkırdı olmaktan kurtarmak için öz-türkçeye gitmek gerek," derken[1], 1981 yılında, "Kökleri, takıları pırıl pırıl, çırılçıplak ortada, apaçık bir dil düşüncesi şüphesiz ilginç. Her yeri cam, bütün boruları, telleri, âletleri görünürde olan binalar gibi ilginç. Ama ben böyle bir binada oturmak istemiyorum[2]," diyenlere rastlanabiliyor.

Açıklığın dilin genel bir niteliği olmadığını biz de söyledik, ama burada söz konusu olan açıklık sözcük ve sözdizim düzeyinde değil, söylem düzeyindedir. Bu düzeyde, sözcüklerin türkçe ya da arapça kökenli olması ikincil bir sorundur. Sözcüklerin her yeniden kullanışlarında kazandıkları anlamı, içinde yer aldıkları bağlam belirler. Konuşan kişinin dili eşsüremliliği içinde değerlendirdiğini, sözcüklerin kö-

[1] Ataç, "Yavaşça", *Ataç*, s. 209.
[2] S. Akşin, *S.g.y.*

kenini, geçirdikleri evrimleri, değişik dönemlerde kazandıkları değişik anlamları göz önüne almadığını, almasının işini güçleştirmekten başka bir sonuç vermeyeceğini de söyledik. Ama her dilin belirli kuralları, her sözcüğün belirli anlamları vardır, her aydının bunları bilmesi gerekir. Bilmeyince, yüksek perdeden, "Ama ben böyle bir binada oturmak istemiyorum," diyen yazarın durumuna düşer: *ek* diyeceğine *takı* der, "*binalar*"ı "*âletler*"le donatır[1].

Ek'le *takı*'yı birbirine karıştırırken, "olanak, olasılık, sevecenlik, sevi gibi kelimelerin aydın-halk iletişimini hiç değilse bir süre aksattığı için demokratikleşme sürecine balta vurduğu" gibi özgün bir görüşü de dile getiren yazara bakılırsa, "cahil bir kişiye ha insiyak demişiniz, ha içgüdü, anlatamazsınız. Bu kelimeler ancak bir eğitim programının içinde olursa, o kişi de bu programa tâbi tutulursa, o kavram öğrenilecektir – ister insiyak densin, ister içgüdü. Cahilin, insiyaka göre, içgüdü sözcüğünün anlamını azıcık sezinleyebilmesinin mümkün olduğunu kabul edelim. Ama bu 'azıcığın' 'kıymet-i harbiyesi' yoktur[2]". Başka bir deyişle, örneğin askerlik terimlerini türkçeleştirerek *setir* yerine *örtme, tarassut* yerine *gözetleme, ihfa* yerine *gizleme, irkâp* yerine *bindirme, ihraç* yerine *çıkarma, inzal* yerine *indirme, tahliye* yerine *boşaltma, tahmil* yerine *yükleme, intizar* yerine *bekleme* terimlerini kullanıma sokanlar boşuna yorulmuşlardır, üstelik "aydın-halk iletişimi"ni de aksatmışlardır. Ne var ki, böyle bir mantığı benimsetebilmek için, yalnızca anadil bilincinden değil, gerçeklik duygusundan da yoksun insanlar bulmak gerekir.

[1] Beaubourg'a biz de girip çıktık, "aletleri"ni görmedik.
[2] S. Akşin, *S.g.y.*

Kimilerinin dil devrimini ulusun dilini baştan sona değiştirip tanınmaz bir duruma sokmaya yönelik, gereksiz, sakıncalı bir "uydurmacılık" biçiminde tanımlayabilmeleri olsa olsa böyle bir yoksunlukla açıklanır. Ama, söylemek bile fazla, "bu çaba ile dilimizde yabancı sözcük bırakmamak gibi –hiçbir dilin erişemediği– bir amaç güdülmemekte, ancak dilimizin yabancı diller baskısından kurtarılması ve kendine yeter bir kültür dili durumuna yükseltilmesi amacı güdülmektedir[1]". Bugüne değin yapılanlar da bunu doğrular. Bir kez, uydurma oldukları söylenen sözcüklerin önemli bir bölümü, kimilerinin dilimize gerçekten girdiği bile çok kuşkulu olan yabancı sözcükler yerine, halkımızın tümünün ya da bir kesiminin öteden beri bilip kullandığı sözcüklerdir. Dilimizi özleştirmeye çalışanların bütün yaptığı bunların yazı dilinde de kullanılmalarını sağlamak, ekin dilinin öğeleri durumuna getirmek olmuştur. Örneğin *abartmak, alan, arı, asalak, belirti, çaba, doruk, düş, güney, ivedi, kavşak, kınama, kuşku, kuzey, onarmak, öykünmek, sıvı, uyum, uyumsuzluk, ürün, yankı, yitirmek, yoğun, yoz, yozlaşmak* sözcükleri bunlardan yalnızca birkaçıdır. Bilindiği gibi, bugün gerek konuşmalarımızda, gerek yazılarımızda rahatlıkla kullandığımız türkçe sözcüklerin önemli bir bölümünü de eski yapıtlarımızdan aldığımız sözcükler oluşturur: *ağmak, aklanmak, ayrıksı, bağlam, başkan, boy, bunluk, değin, denli, esen, esrik, evren, giysi, görkem, il, ivmek, kez, konuk, köken, nesne, nicelik, nitelik, oran, sanı, sonuç, tanık, tartışmak, utku, yanıt, yeğ, yöre* bunlar arasında sayılabilir[2]. Birçok yeni sözcük de genellikle herkesçe

[1] Ö.A. Aksoy, *Gelişen ve özleşen dilimiz*, s. 71.
[2] *A.y.*, s. 70.

bilinip kullanılmakta olan kimi sözcüklerin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. *Adçekmek, akaryakıt, altyapı, basımevi, basıölçer, başkent, bilirkişi, eşdeğerli, gecekondu, gensoru, gökdelen, gözaltı, içgüdü, içtüzük, ilkokul, kapkaççı, olağanüstü, oldubitti, öngörmek, önsezi, önsöz, önyargı, sağduyu, sıkıyönetim, sıvıyağ, sürgit, tekdüzen, tekel, tıpkıbasım, uçaksavar, uyurgezer, yakınçağ, yerçekimi, yurtsever, yüzyıl, zamanaşımı* böyle bir işlemin ürünleridir. Ömer Asım Aksoy'un verdiği bu örneklere daha yüzlercesi eklenebilir. Ama özleştirme akımının dilimize kazandırdığı yeni sözcükler arasında en büyük öbeği *"Türkçe kök ve eklerden yararlanılarak"* türetilen sözcükler oluşturur. Aksoy bu öbekten de şu örnekleri verir bize: *alındı, alıntı, anı, anıt, ayrıntı, basın, basınç, bilimsel, birikim, bunalım, çekimser, demeç, deney, dergi, dilekçe, durum, eleştirmek, gelenek, gider, göçmen, görenek, işlem, işlik, gezi, kazı, konu, konut, kovuşturmak, küçümsemek, olanak, olumlu, oluşum, orantı, özel, özlem, paydaş, sakınca, sözlük, süre, süreç, tapınak, tarım, uçak, ulaştırma, uydu, uygulamak, yakıt, yaratık, yatırım, yayın, yeterlik, yetinmek, yetki, yörünge*[1]. İstenirse, bu örneklere de daha yüzlercesi, binlercesi eklenebilir.

Ne olursa olsun, derleme, tarama, türetme ya da birleştirme yoluyla ortaya çıkarılan bu sözcüklerin yeniliklerinin bilincine bile varılamayacak oranda benimsenip kullanıma katıldıkları ve sayılarının büyük bir toplama ulaştığı yadsınmaz bir olgudur bugün. Dil devriminin başlatılmasından bu yana, yazı dilimizde türkçe sözcük oranının başdöndürücü bir hızla artarak en azından iki katına çıkmasını başka türlü açıklamaya olanak yoktur. Nasıl ulaşılmıştır bu

[1] *A.y.*, s. 70.

olumlu sonuca? Kitle üzerine baskı yapıldığı, yazarlar, devlet görevlileri, öğretmenler, öğrenciler, yurttaşlar yeni önerilen sözcükleri kullanmaya zorlandıkları için mi? Hayır, herkes Türk Dil Kurumu'nun izlediği, yani Atatürk'ün gösterdiği yoldan gittiği, önerilen her yeni sözcük coşkuyla benimsendiği için mi? Gene hayır. İnsanları susturmak, düşüncelerini dile getirmelerini önlemek doğru olmasa bile, bir ölçüde olanaklıdır, ama onları istemedikleri biçimde, benimsemedikleri sözcüklerle konuşturmaya olanak yoktur. Olsa olsa, dilsel olgular konusunda fazla bir bilgileri bulunmadığı için, "dil ve edebiyatın gelişmesini, doğruluğunu, gramerini *inzibat* altına almak"tan sözedenler tasarlayabilir böyle bir şeyi[1]. Türk Dil Kurumu'nun görüşlerinin herkesçe paylaşılmadığını da bu kuruma karşı yıllardır sürdürülegelen ölçüsüz saldırılar kanıtlar. Hiçbir yeni sözcük öyle bir çırpıda, Türk Dil Kurumu önerdi ya da ünlü bir yazar yazılarında kullandı diye benimsenmemiştir. Her birey kendi gereksinimlerini, kendi yönelimlerini izler bu konuda. Olsa olsa, dilsel ve toplumsal koşulların yönlendirdiği birtakım genel yönelimlerden sözedilebilir. Sözcüklerin tutunma olanakları da bu yönelimlere bağlıdır. Örneğin Dr. Kâmile İmer'in uzun araştırmalar sonunda vardığı sonuca göre,

"1- "Tutunan sözcükler, genellikle anlam ya da yapı yönünden dilde yerleşik, bilinen öğeleri çağrıştıranlardır.

2- Dilin işlek ekleriyle türetilmiş olan sözcüklerin tutunma şansı daha büyük görünmektedir.

3- Tutunan öğelerin bir bölüğü geniş bir kullanış alanına sahip olanlardır.

---

[1] M. Ekmekçi, "Cihad Baban: 'Akademi, dilin gelişmesini inzibat altına alacak'", *Cumhuriyet*, 27.11.1980.

4- Kullanma zorunluluğu bulunan öğeler tutunmaktadır[1]".

Hiç kuşkusuz, tutunan sözcüklerin *"dilde yerleşik, bilinen öğeleri çağrıştıranlar"* olması, bunların genellikle *"dilin işlek ekleriyle"* türetilmiş olmalarını da içerir. Gerek Türk Dil Kurumu'nun, gerekse Türk Dil Kurumu'nun amaçları doğrultusunda çaba harcayan aydınların genel tutumu, yeni sözcükler, yeni terimler türetirken, elderi geldiğince anlamı açık olan köklerle işlek eklerden yararlanmak olmuş, bu nedenle de çabaları çoğu kez başarıyla sonuçlanmıştır. Buna karşılık, Ataç'ın böyle bir tutumu her zaman benimsememesi, türettiği birçok sözcüğün tutunmasını güçleştirmiş, örneğin çok sevdiği ve yıllarca kullandığı *tilcik* sözcüğü bir türlü kendi yazılarının sınırlarını aşamazken, Melih Cevdet Anday'ın önerdiği *sözcük* kısa sürede benimsenivermiştir. Yanlış kuruldukları ileri sürülen sözcüklerin bir bölümü de gene ekleri işlek olmayan, kökleri hemen tanınamayan sözcüklerdir. Ama, hemen belirtmek gerekir ki, bilinen ya da bilinmeyen köklerden, işlek olan ya da işlek olmayan eklerden sözedilirken, zaman ve uzamın göz önünde bulundurulması da zorunludur. Gerçekten de, örneğin türkçenin özleştirilmesine karşı çıkanların Batı dilerinden alındığını ileri sürerek yerden yere vurdukları *-sal (-sel)* eki, *kumsal* sözcüğünün tanıklık ettiği gibi, dilimizin öz eklerinden biri olsa bile, belirli bir döneme değin yaygın bir ek durumuna gelmemiştir, ama bugün dilimizin en yaygın, en işlek, en vazgeçilmez eklerinden biri olduğu tartışma götürmez. Buna koşut bir biçimde, dilimizde öteden beri yaygın olan *-ma (-me)* ekinin çoğu yerde bugüne değin kendi-

[1] Dr. K. İmer, *Türk dil devrimi*, s. 98.

sinden çok daha az işlek olan *-ım (-im)* ekinin önünde gerilemeye başladığını görüyoruz, *yaratma* yerini *yaratım*'a, *gereksinme* yerini *gereksinim*'e bırakırken, işleklik de bir anlamda yer değiştirerek bir ekten başka bir eke geçiyor[1]. Bu bakımdan, az işlek / çok işlek karşıtlığının ancak görel bir değer taşıdığını vurgulamak gerekir.

Eklerin işlekliği büyük ölçüde işlevleriyle orantılı olduğuna göre, dilin yönelimleri gereği, az işlek bir ekin çok işlek bir ek durumuna gelmesi doğaldır. Örneğin iş ve eylem bildiren ekler arasında yer alan *-ga (ge, -ka, -ke)* eki pek de işlek olmayabilir, ama, çok yakın bir geçmişe değin, *imge, çizelge, önerge* sözcükleri bu eklerle türetilmiş ender örnekler olarak kalırken, bunlara son birkaç yıl içinde *belirtke, bildirge, dizge, dizelge, gösterge, gönderge*, vb. sözcüklerinin eklenmesi, onun da yavaş yavaş işlek ekler arasına katılmaya başladığını gösterir. Nerden kaynaklanıyor bu değişim? İyice tutunmuş kimi yeni sözcükler bile neden başka biçimlere girebiliyor? Neden *gelişme gelişim*'e, *eleştirme eleştiri*'ye, *eleştirmeci eleştirmen*'e dönüşüyor? Uydurmacıların uydurma tutkusu bir türlü dizginlenemediği için mi? Hayır. Dil devrimi artık kendi yönelimlerini yarattığı, bu yönelimler bilincimize iyiden iyiye yerleştiği, böylece bir zamanlar aykırı gibi gördüğümüz kimi biçimleri doğal bulmaya başladığımız için. Bir zamanlar, yeni terimlerin öncelikle türkçe köklerden üretilmesini savunurken, hep arapça köklerle sözcük türeten Ziya Gökalp de aynı eğilime uyuyordu bir bakıma: bilincinde yer etmiş, yapay yazı dilinin

[1] Bu değişimin kimi zaman bir anlam ayrımı da getirdiği, bu nedenle eklerin değişiminden sözedilemeyeceği ileri sürülebilir. Ama gereksinme ile gereksinim arasında bir anlam ayrımı yoktur.

yönelimlerine bağlı kalıyor, doğruluğunu savunduğu şeyi gerçek bir gereksinim olarak algılamıyordu. Bugün dilimizin ve toplumumuzun yönelimleri Ziya Gökalp döneminkilere karşıt bir doğrultuda. Bu nedenle de çelişkiden uzak.

Dr. Kâmile İmer "Geniş bir kullanım alanına sahip olan sözcükler dilde daha çabuk ve kolay yerleşebilmektedir," dedikten sonra, bize bu görüşünü destekleyen birçok örnekler verir: *durum* (hal, vaziyet), *basım* (matbuat), *etken* (amil), *görev* (vazife, vecibe), *konu* (mevzu), *ilişki* (münasebet), *kurum* (müessese), *olay* (hadise), *süre* (müddet), *yayın* (neşriyat), *yetki* (salâhiyet), *yorum* (tefsir), *seçim* (intihap), *öğrenim* (tahsil), *oy* (rey), *yarışma* (müsabaka), *ilgi* (alâka), *çevre* (muhit), *genel* (umumî), *özel* (hususî), *kural* (kaide), *karşıt* (zıt), *amaç* (hedef), *eleştiri* (tenkit), *başarı* (muvaffakiyet), vb[1]. Bu örneklere daha yüzlercesi eklenebilir. Ama "geniş bir kullanım alanı" bulunan yeni sözcüklerin eski karşılıklarının da aynı ölçüde *"geniş bir kullanım alanı"* bulunduğunu söylemek bile gerekmez. Bu nedenle en çok direnç bu tür sözcüklerde gösterilmiş, *durum*'un *vaziyet*'i, *konu*'nun, *mevzu*'yu *ilgi*'nin *alâka*'yı genel kullanım dışına atması hiç de çabuk ve kolay olmamış, *öğrenim*'in *tahsil*'le, *koşul*'un *şart*'la, *olay*'ın *hadise*'yle savaşımı yıllarca sürmüştür. Ama bugün bu tür sözcüklerin de hızlı bir biçimde tutunmaya başladıklarını, türkçenin özleşmesiyle savaşımı nerdeyse yaşamlarının tek düşünsel etkinliği durumuna getirmiş kişilerin bile günlük dile daha yeni katılan sözcüklerle konuşup yazmaktan kendilerini alamadıklarını görüyoruz. Bu da günümüz türkçesinin temel yönelimlerinden biri. Bu temel yönelimi tutarlı ve bütüncül bir biçimde açıkla-

[1] Dr. K. İmer. *S.g.y.*, ss. 100, 101

yabilmek için, öncelikle yapı kavramından yola çıkmak, yapı kavramına bağlı olarak örnekseme olgusunun üzerinde durmak gerekir.

Berke Vardar'ın söylediği gibi, "Hangi gerçek düzlemi söz konusu olursa olsun, yapı, değerini birbirinden alan işlevsel ve eşzamanlı birimlerin çeşitli düzeylerdeki bağıntılarıyla iç dönüşüm ve özdüzenleniş-lerinden oluşan bir bütün niteliğiyle ortaya çıkar. Dil de bu türlü bir yapısal bütündür. Bu düzlemde de her öğe değerini yalnız kendine özgü niteliklerden değil, aynı zamanda bütün içindeki konumundan, öbür öğelerle kurduğu bağıntılardan alır." Bu nedenle de sözcükler dilin hiçbir evresinde "ayrımsız bir dizelge, rasgele bir yığın, öğeleri arasında ilişki bulunmayan bir toplaşma değildir[1]", tam tersine, dilin her evresinde bir birlik ve düzenlilik görünümü sunar, belirli bir birliğe, belirli bir düzene yönelirler. Bunu gerçekleştiren süreç de örneksemedir. "Var olan dilbilisel ya da sözlüksel örneklere uygun yeni öğeler yaratılmasına, dilsel birimler arasındaki bir bağıntı aracılığıyla kurulan bir orantıdan kalkılarak yeni biçimler oluşturulmasına, kimi öğelerin, anlıkta bağıntı kurdukları başka öğelerin etkisiyle onlara benzer biçime girerek değişmesine yol açan süreç" olarak tanımlanır örnekseme[2]. Öte yandan, her dilin her döneminde karşılaşılan bir olgu olduğuna göre, on dokuzuncu yüzyıl dilbilimcilerinin sandığı gibi bir kurala aykırılık, bir düzensizlik öğesi değil, Saussure'den beri bilindiği gibi bir düzenlilik etkeni olarak nitelenmesi gerekir. Örneksemenin bu özellikleri, dillerdeki değişimin bir sesbilim ve kökenbilim sorunu olarak kalmadığını, her şeyden önce bir yapı sorunu olduğunu da gösterir.

[1] B. Vardar, *S.g.y.*, ss. 20, 25.
[2] B. Vardar, *Dilbilim ve dilbilgisi terimleri sözlüğü*, s. 117.

Gerek dilbilgisi, gerek kökenbilim konusunda fazla bir bilgimiz olmayabilir, örneğin siyaset sözcüğünün türkçe kökenli olup olmadığını bilmeyebiliriz, dilimizi kullanmamız için zorunlu da değildir bilmemiz, ama türkçenin yapısı benliğimizde yer etmiş, *-sal (-sel)* ekiyle addan sıfat türetilmesi de genel bir eğilim durumuna gelmişse, *siyaset*'ten *siyasal*'ı türetmekte hiçbir sakınca görmeyiz. Buna karşılık, *siyasî* sözcüğü birlik duygumuzda rahatsız eder bizi, bunca yıldır kullanılmış bir sözcük olmasına karşın daha yeni türetilen *siyasal*'a göre çok daha yabancı, çok daha aykırı görünür. Gelenekçi dilcilerin karşı çıkışları durumu hiç mi hiç değiştirmez. Çağlar içinde hep böyle olmuş, dilciler dili kullananların tutumunu fazla değiştirememişler, böylece örnekseme olgusu, kimi kez daha yavaş, kimi kez daha hızlı, ama sürekli bir biçimde işleyerek güçlü bir değişim etkeni olmuştur tüm dillerde. Dilbilgisi ya da kökenbilim açısından yanlış gibi görünen yeni biçimler, kullanım alanına girmeleriyle doğruluk kazanmış, olgucu dilbilim de bunları açıklamakla, onaylamakla yetinmiştir. Tüm dillerde saptadığımız bu olgu bizim dilimizde de göstermiştir etkisini. Dil devriminden sonraysa, gittikçe artan bir güçle işlemiştir.

Bu da doğal bir sonuç. Kurmaya yöneldiğimiz ekin dili kaynağını her şeyden önce günlük dilimizden aldığı için, onunla karşılıklı bir etkileşim içinde gelişmiş, öte yandan, özleştirme etkinlikleri olumlu sonuçlar vermeye başlayıp da gerek yazı, gerekse konuşma dilimizde arapça, farsça kökenli sözcükler azaldıkça, dilimizin biçimsel birliği daha bir belirginleşmiş, böylece, sayıları azaldığına, üstelik öteden beri kullanıldıklarına, tüm bireylerce de anlaşıldıklarına göre, dilimizde kalmalarında fazla bir sa-

kınca görmeyebileceğimiz kimi yabancı sözcükler yabancılıklarını gittikçe daha çok belli etmiş, bizi birlik duygumuzda rahatsız etmeye başlamıştır. Örneğin savcı sözcüğünü kullanmaya başlamış bir kişinin *hâkim* diyebilmesi nerdeyse kendiliğinden güçleşmiştir. Böylece *savcı* sözcüğü *yargıç* sözcüğüne de geçerlilik kazandırmış, kişi bir kez *yargıç* ve *savcı* sözcüğüne alıştıktan sonra, *mahkeme* sözcüğü onu birlik duygusunda rahatsız eder olmuştur.

Bu yönelimin daha önce sözünü ettiğimiz önemli bir olguyla, dilsel göstergenin nedensizliği ilkesiyle çeliştiği ileri sürülebilir. Evet, dilsel "göstergenin anlamı saymaca niteliklidir, toplumsal anlaşma ürünüdür ve her gösterge değerini gene saymaca nitelikli olan öbür göstergelerle kurduğu bağıntıdan alır. Yalnız şunu da gözden kaçırmamak gerekir: kullandığımız birimlerin bir bölümü görece ya da dil içi ikincil bir nedenlilik içerir. İkincil nedenliliğin en belirgin ve verimli örneği de yapı nedenliliğidir. Bu özelliğe rastlanan durumlarda, göstergeyle dildeki başka öğeler arasında açıklayıcı bir ilişki kurulur. İkincil nedenlilik taşıyan öğelerin sayısı bir dilde ne denli çok olursa, dilin yapısal dengesi de o denli sağlam olur. Örneğin *yirmi* nedensizdir, ama *on dokuz* aynı oranda nedensiz değildir, çünkü oluşturucularını ve ilişki kurduğu daha başka öğeleri anımsatır: *on dokuz, yirmi dokuz, on sekiz,* vb. Ayrı ayrı ele alındıklarında, *on* ve *dokuz* ile *yirmi* aynı durumdadır. Ama on dokuz görece bir nedenlilik sunar. Olgular bu açıdan değerlendirildiğinde, örneğin *tedrisat, muallim, talebe* gibi, dil devrimimizden önceki döneme bağlanan bir dizideki öğelerin tümünün de birbirlerine ve dildeki yerli öğelere göre nedensiz olduğu görülür. Gerçekten de dil dizgesinin bu düzlemdeki görüntü-

sü kesin bir verimsizliği ve kopukluluğu yansıtır. Oysa çağdaş türkçede denge sağlayıcı, dil içi bağlantıların ördüğü türdeş bir diziyle karşılaşırız: öğretim, öğretmen, öğrenci. Bu sözcüklerin her biri dilin öz yapısında ve eşzamanlı düzlemde yer alan başka öğelere bağlanarak görece bir nedenlilik edinirler (bkz. *öğretmek, öğrenmek, eğitim, eğitmen,* vb.), aynı toplum bilincindeki öğelerle açıklanabilirler. Bundan ötürü Türk dil devrimi iç yapı açısından salt nedensizliğin ağır bastığı bir düzenden ikincil nedenliliğe öncelik tanıyan bir dizgeye geçiş olarak yorumlanabilir. Bu yöneliş, gerçekte dilin genel işleyiş koşullarına da uygun bir olgudur[1]". Böylece, dil devrimimizin özellikle 1960'lardan bu yana gösterdiği başdöndürücü ilerleme karşısında, Berke Vardar'la birlikte, "Sanki bireyler değil de doğrudan doğruya dilsel düzenek eyleme geçmiştir[2]," demek yadsınmaz bir gerçeği dile getirmek olur.

Bu nedenle, özleştirme çabasının amacına fazlasıyla ulaştığını savunarak onu bugün geldiği aşamada dondurmaktan, gelişimini "*inzibat altına*" almaktan sözedenlerin dileklerini gerçekleştirmelerine olanak yoktur. Türkçenin özleşmesini engelleme yolunda harcanan yoğun çabaların bugüne dek hep başarısızlıkla sonuçlanmış olması da bunu kanıtlar. Bugünden sonra da başka türlü olmayacaktır. Birlik duygumuz istenen doygunluğa ulaşmadığı sürece dil devriminin hızı kesilmeyecek, dilsel bütüne katılan her yeni birim yeni bir değişim etkeni olarak belirecek, günlük dilimiz de, ekin dilimiz de her gün biraz daha gelişecektir. Unutmamak gerekir ki, türkçenin özleşmesine karşı çıkanların ne pahasına

[1] B. Vardar, *Dil devrimi üstüne*, ss. 33, 34.
[2] *A.g.*, s. 32.

olursa olsun durdurmak ya da ters yöne çevirmek istedikleri bu gelişim bireysel istemleri fazlasıyla aşan, toplumsal bir olgudur: "özellikle sözcükler düzleminde toplumsal etkenlerin gerçekte dilin iç öğesi niteliği taşıdığı, anlamın saptanmasında, değerin belirlenmesinde bu etkenlerin de göz önünde bulundurulması gerektiği" konusunda adına yaraşır tüm dilbilimciler birleşir[1]. Çünkü, bu dilbilimcilere göre, "her dil hem etken bir yapısal çerçevedir, hem de edilgen ve dönüşük bir toplumsal yansımadır. Konuşan bireylerin ayrımsız dış gerçek yığınında yaptıkları bölümlemeyle yarattıkları 'ara dünya'nın, kendine özgü anlamlar evreninin aracı olduğu gibi aynasıdır da dil. Her dil kendini kullanan toplumsal bütünün, toplumsal bütün içindeki çeşitli öbeklerin izini taşır, somut koşulların çeşitli dönüşümlerden geçerek aldıkları ülkülemsel ya da düşünyapısal (ideolojik) görüntüsünü açığa vurur; her toplumsal bütün de kullandığı dilsel aracın kalıplarına bürünür. Bu iki gerçek arasındaki ilişki görüldüğü gibi tek yönlü ve yalın değildir; karşılıklıdır, eytişimseldir, karmaşık ve dolaylıdır[2]". Ataç, daha 1939 yılında yazdığı bir yazıda, "Daha dün: 'Falancanın karısı' demeği pek ayıp sayar, 'falancanın zevcesi' derdik. Bugün 'karısı' diyebildiğimiz için sadece dilimizi bir Arapça kelimeden kurtardığımızı sanmayalım, hislerimizde, terbiye telâkkilerimizde de bir değişiklik oldu ve 'karı' kelimesini bir *nuance*'tan mahrum ettik. O halde yine 'karı' kelimesine eski mânasını iade etmek için 'zevce' kelimesini kullanalım mı? Buna imkân yoktur; çünkü cemiyetin o kelime karşısındaki aksülâmeli değişmiştir. 'Zevce' kelimesinin

[1] *A.y.*, s. 21.
[2] *A.y.*, s. 23.

kalkmasının bir veya birkaç kişinin keyfî neticesi olduğunu sanmayın. Onu hepimiz birden kaldırdık[1]," derken, bu gerçeği dile getirir.

André Martinet'nin belirttiği gibi, "Bir dilin gelişiminin kendisini kullanan topluluğun bildirim gereksinimlerinin gelişimine bağlı olduğu söylenebilir. Hiç kuşkusuz, bu gereksinimlerin gelişimi topluluğun düşünsel, toplumsal ve ekonomik gelişimiyle dolaysız bağıntı durumundadır. Sözcük topluluğunun gelişiminde açıkça görürüz bunu: yeni tüketim nesnelerinin belirmesi, yeni adlandırmaların ortaya çıkmasına yol açar: iş bölümünün gelişmesi, yeni görevlerin, yeni uygulayımların karşılığı olan yeni yaratımlar doğurur. Bu olgu, bırakılmış nesnelerin, bırakılmış uygulayımların unutulmasıyla bir arada gider[2]". Önceleri osmanlıcayı yaşatmak, daha sonra da Türk dilini geldiği aşamada dondurmak için harcanan bunca çabanın boşa gitmesinin bir nedeni de budur işte, "göstergenin değindiği dış gerçek ya da göndergeyle" sözlüksel öğeler arasmda bulunan bu "sürekli ve yakın" ilişkidir[3].

Dil devrimine karşı çıkanlar, bu ilişkiyi görmedikleri ya da görmek istemedikleri için, Atatürk devrimlerinden önce bile şu ya da bu yönde sürekli bir değişim içinde bulunan dilin Atatürk devrimlerinden sonra değişmez kalabileceğini sanmışlardır. Oysa, Atatürk devrimlerine koşut olarak, hep kendi yönelimleri doğrultusunda gelişmiştir dilimiz, daha da gelişecektir. Çünkü türkçenin sorunu yalnızca yabancı kökenli sözcükleri kullanımdan kaldırarak yerlerine kendi kaynaklarından doğan, kendi yapı-

[1] Ataç, "Dilimiz", *Ataç*, s. 104.
[2] A. Martinet, *Eléments de linguistique générale*, ss. 178, 179.
[3] B. Vardar, *S.g.y.*, s. 25.

sına uygun olan sözcükler getirmek değildir. Bu sorunun büyük ölçüde çözümlendiği de söylenebilir. Türkçenin en güncel sorunu çağımızın düşün, bilim, uygulayım alanlarında başdöndürücü bir hızla ürettiği kavramları kendi kaynaklarından doğan öğelerle karşılamaktır. Yalnız bizim dilimizin değil, tüm uygar toplumların dillerinin sorunudur bu, tüm bu dillerde kolaylıkla saptayabildiğimiz bir olgudur.

Gerçekten de, özellikle bilim ve uygulayım alanında, bir ölçüde de günlük yaşamda, "yeni sözcük gereksinimi dev boyutlara ulaşmıştır" bugün[1]. Bu durumda, sözcükler ve terimler kendiliklerinden doğmayacaklarına göre, başvurulabilecek tek yol "yaratma"dır, hiç değilse belli başlı Batı ülkelerinde bu yola başvurulmaktadır. Örneğin Fransız sözlükbilimci Quemada'ya göre, "sözcüksel yaratıcılık bugünkü Fransızcanın temelindeki güçler arasında hem nicel, hem nitel bakımdan son derece önemli bir olgudur. Kimse onu bilmezlikten gelemez, önemsemezlik edemez. Dilin geleceğini oluşturan, uzman olsak da, olmasak da, tümümüzü de ilgilendiren bir olgudur bu[2]". Dil devrimi türkçenin yaratıcı gücünü yeterince kanıtladığına göre, bir Fransız dilbilimcinin kendi dili için söylediğini biz de kendi dilimiz için söyleyebiliriz.

Bu gözlemin doğruluğunu anlamak için, kızımızın ya da oğlumuzun, annemizin ya da babamızın konuşmalarına şöyle bir kulak vermek, elimizdeki herhangi bir kitaba ya da gazeteye, hatta kendi yazdığımız bir yazıya şöyle bir bakmak yeter. 1970'lerden önce aramızdan ayrılmış olan yazarlarımızın yapıtlarındaki türkçe sözcük oranı kolay kolay % 70'e ulaşa-

[1] P. Imbs'ten anan B. Vardar, *A.g.*, s. 53.
[2] B. Quemada'dan anan B. Vardar, *A.g.*, s. 53.

mazken, bugün yazarlarımızın önemli bir bölümü yapıtlarında % 90, % 95 oranında türkçe sözcük kullanmakta, hekimlik gibi türkçe terim oranının çok düşük olduğu bir bilim dalında bile, istendi mi türkçe sözcük oranının % 90'a ulaştığı yapıtlar yazılabilmektedir[1]. Dr. Kâmile İmer'in yaptığı araştırmalara göre, "Türk Dil Kurumu'nun kurulmasından bir yıl önce, 1931 yılında, gazete haber dilinde ortalama ancak % 35 oranında Türkçe sözcük kullanılırken, 1965 yılında ortalama % 60.5 oranında Türkçe sözcük kullanılır olmuş, 70'li yıllarda bu sayı daha da artmış ve ortalama % 70'i bulmuştur[2]". Aynı araştırmacı, yeni bir karşılaştırmasında, dil devrimini yıllardır savunagelmiş bir büyük gazetemizin haber dilinin 1981 yılı aralık ayında % 81 oranında Türkçe olduğunu, dil devrimine kesinlikle karşı çıkan bir gazetedeyse bu oranın aynı dönemde % 72'ye ulaştığını saptamıştır[3]. Aynı biçimde, dil devrimini gönülden benimsemiş bir yazar olan Oktay Akbal yazılarında % 92 oranında türkçe sözcük kullanırken, her beş, on yazısından birinde dil devrimine, Türk Dil Kurumu'na saldıran kişilerin yazılarındaki türkçe sözcük oranının çoğu kez % 80'den, % 75'ten aşağı düşmediği örneklerle kanıtlanabilir. Karşıtlarını bile ardından sürükleyen bu gelişim türkçenin yaratıcı gücünü ve bu güce inanmış olanların başarısını değil de neyi gösterir?

Hiç kuşkusuz bir Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu çok açık ve çok arı bir tüze diliyle yapıtlar yazabilirken, kendisinden çok daha genç uğraştaşları arasında yarı yarıya osmanlıca terimlerle dolu ya-

---

[1] Örneğin Prof. Dr. Dinçer Uçak'ın yapıtı: *Kalp yetersizliği*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979.

[2] Dr. K. İmer, "Dil değişmesinde toplumsal ve kültürel etkenlerin önemi", *Atatürk'ün yolunda Türk dil devrimi*, s. 68.

[3] Bkz. *Atatürk'ün yolunda Türk dil devrimi*, s. 159.

pıtlar veren kişiler de gösterilebilir. Aynı biçimde, örneğin dilbilim, göstergebilim gibi ülkemizde oldukça yeni olan kimi bilim dallarında türkçe terim oranı nerdeyse % 100'e ulaşırken, Batı dillerinde kullanılan terimleri oldukları gibi yapıtlarına aktaran bilim adamlarına da rastlanabilir. Ama genel yönelimin dışında kalan, tekil örneklerdir bunlar. Bugün bilim adamlarımızın önemli bir bölümü, "toplumsal bilimlerde, doğal ve deneysel bilimlerde, uygulamalı bilimlerde yeni yeni sözcükler türetiyor, kavram katmanları yaratıyor[1]", büyük bir bölümü de bu yaratımlardan yararlanıyor. Bunun en büyük kanıtı, Türk Dil Kurumu'nun sayıları elliyi aşan terim sözlüklerinde seksen bine yakın terime türkçe karşılıklar bulunmuş ve bunların büyük çoğunluğunun kullanıma girmiş olmasıdır. Bütün bunlar, türkçenin kendi kendine yeterli bir ekin dili düzeyine eriştiğinin de kanıtıdır.

[1] E. Özdemir, "Atatürk'ün dil savaşı", *Türk dili*, Mayıs 1981.

Sonuç

Hepimiz biliriz, daha başlangıcından beri, kimi çevrelerde, dil devriminin bilimsel ve tarihsel verilere aykırı bir etkinlik olduğu savunulagelmiş, Türk Dil Kurumu da bir *"alaylılar derneği"* olarak nitelenerek koca bir ulusun dilini sorumsuz ve yetkisiz ellerde bırakmanın yanlışlığı kanıtlanmak istenmiştir. Türk Dil Kurumu sorumsuz bir kurum olduğu için mi? Hayır, tarihsel bir sorumluluğu vardır Türk Dil Kurumu'nun, sorumluluğunun bilincinde olduğunu da tarihinin tüm dönemlerinde onurlu ve ödün vermez tutumuyla kanıtlamıştır. Yetkisiz bir kurum olduğu için mi? Gene hayır, Türk Dil Kurumu'nun yönetici ve üyelerinin bu ülkenin Atatürk ilkelerine bağlı, seçkin aydınlarından, yazarlarından, bilim adamlarından oluştuğunu herkes bilir. Türk Dil Kurumu'nun belirli çevreleri en çok rahatsız eden yanı türkçemizin özleşip gelişmesinde sağladığı başarıdır. Bu başarıyı tümden yadsıyamadıkları, türkçenin özleştirilmesinin tümden gereksiz olduğunu kesinlemeyi göze alamadıkları için, dolambaçlı bir yol seçerek Türk Dil Kurumu'nu eleştirir, son bir umut atılımıyla, türkçenin özleştirilmesi gerçekten gerekliyse, bu işi uzmanların yürütmesi, bunun

için de belirli sanlar kazanmış ve belirli bir yaşa gelmiş dilcilerden oluşacak bir akademi kurulması gerektiğini söylerler. Nasıl çalışacaktır bu akademi? Dilimizin özleştirilip geliştirilmesi yönünde mi, yoksa onu dizginleme, geriye döndürme yolunda mı? Birtakım önerileri olacaksa, bunları Türk ulusuna nasıl benimsetecektir? Zorla mı, yoksa Türk Dil Kurumu'nun açtığı yoldan giderek mi? Bu konuda açık bir şey söylemezler. İkide bir adlarını andıkları birtakım yabancı akademiler konusunda da fazla bir bilgileri yoktur. Örneğin Cihat Baban, 27 Kasım 1980 günü, *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan bir konuşmasında, böyle bir akademi kurma tasarısının gerekçesini açıklarken, hiçbir ayrıntıya girmeden, "Fransız Akademisi'nin kuruluş gerekçesi neyse, İsrail'deki akademinin kuruluş gerekçesi neyse, Macaristan'daki neyse o," diye kesip atar. Biri XVII., biri XIX. yüzyılda, biri de XX. yüzyıl ortalarında, birbirinden çok farklı ülkelerde, birbirinden çok farklı koşullar içinde kurulan bu üç kurumun üçünün de kuruluş gerekçeleri aynı mıdır; aynı olabilir mi? Kuruluş gerekçeleri ve çalışma yöntemleri birbirine benzemeyen bu üç kuruluşun üçünü de örnek olarak benimseyen bir kurum düşünülebilir mi? Fransız Akademisi gibi bugünkü üyeleri arasında tek dilbilimci bulunmayan bir kurumu örnek alan bir akademinin bilimselliğinden sözedilebilir mi? Bize kalırsa, sözedilemez, ama sorun tutarlı olmak değil, ne pahasına olursa olsun, Türk dilinin tüm çağcıl gereksinimleri karşılayabilen bir ekin dili olmasını önleyerek yüzyıl başlarının Osmanlı değerlerinde daha sağlam demirlemek, Atatürk'ün kurduğu Türk Dil Kurumu'nu dernekler arasında bir dernek durumuna getirmektir. Dil devrimine karşı çıkanların bir

yandan bilim sözcüğünü dillerinden düşürmezken, öbür yandan bilimsel verilere inatla sırt çevirmeleri de aynı tutumun belirtisidir.

Gerçekten de, dilimizin özleştirilmesine karşı çıkan kişilerin görüşlerini ayrıntılarıyla inceleyip dilbilimsel verilerle, tarihsel ve güncel olgularla karşılaştırdıktan sonra, genel bir yargıya varmak gerekirse, söyleyebileceğimiz ilk şey, bunların dilbilimsel verileri hiç mi hiç önemsemedikleri, önemsemek şöyle dursun, nerdeyse yoksaydıkları, böylece tutarlı sonuçlara götürecek yolları önceden kapattıklarıdır. Örneğin dilbilgisi kurallarıyla kökenbilimsel verileri salt değerler olarak görür bu kişiler. Oysa gördüğümüz gibi, dilbilim bunu kesinlikle yadsır, kuralların ölümsüz olmadıklarını, evrensel bir değer taşımadıklarını söyler bize; nesnel gözlemlerle de kanıtlar. Daha önce de gördüğümüz gibi, dilbilgisi kurallarının evrensel olamayacaklarının ilk kamtı, her dilin, belli evreleri içinde, kendine özgü kuralları bulunması, her dilin evreni kendine özgü bir biçimde yansıtmasıdır. Bize düşünme ve konuşma olanağı sağlayan simgeleme düzeninin başlıca öğeleri olan göstergelerin saymacalığı da böyle bir saltıklık sanısının karşısına dikilir: "dilin özü ya da nitelikleri konusunda her söz, dilsel göstergenin saymacalığını belirtmekle başlar[1]." Kimi zaman, örneğin doğadaki sesleri belirten sözcüklerle bu sesler arasında *doğal* denilebilecek bir bağıntı bulunsa bile, bunu fazla saltıklaştırmamak gerekir. *Şaklamak* ya da *bom* doğal seslere öykünür, ama aynı öykünmenin sonucu olan *claquer* ve *boum* sözcükleri bunlardan çok farklı biçimlerde söylenir. Üstelik, bu tür sözcüklerin çoklarında "doğal" bağıntı sezilmez ol-

[1] E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*

muştur. Kimi gelenekçi yazarlarımız sözcüklerle kökenleri arasındaki bağıntının bilinmesini bir ulusçuluk gereği gibi gösterseler bile, dilin işlemesi açısından bu savın tersinin geçerli olduğu dilbilimsel bir kesinliktir. Benveniste'in söylediği gibi, "dil, kullanımı sırasında, tarihsel hiçbir gönderge tanımaz: tüm söylediklerimiz güncel bir bağlam ve her zaman eşsüremsel olan söylemler içinde anlaşılır. Dilin canlı kullanımına hiçbir tarih parçası karışmaz. Saussure işte bunu kesinlemek istemiştir. Bugün, bu kesinleme hiç kimseyi şaşırtmıyor artık[1]". Bizim "araştırmalar yapmış, eserler vermiş" büyük "dilci"lerimizi saymazsak.

Belli bir dil içinde, bu dilin sözcükleri arasında, belirli bir nedenlilik vardır kuşkusuz, dil devrimini hızlandıran başlıca etkenlerden biri de bu nedenlilik olmuştur. Ne var ki, konuşurken, yazarken *vurmak* ile *vurgu* arasındaki nedenlilik bağıntısını düşünmeyiz bile. Bu nedenle, "yağmur yağıyor" demek hiç mi hiç rahatsız etmez bizi. Ama, *ne* ile *neden* arasındaki bağıntı üzerinde durduğu için, "Bunun nedeni ne?" demek Falih Rıfkı Atay'ı rahatsız eder. Öyleyse nedenliliğin anlam yararına silinmesi gerekir, yoksa kısıtlar, ya da bozar bu anlamı. Huhu kuşuna *huhu* adı sesinden dolayı verilmiştir, ama huhu kuşunun özellikleri yalnızca bu sese indirgenemez; *terlik ter*'den türetilmiş olabilir, ama *terlik* ile *ter* arasındaki anlamsal ilişkiyi açıklamak, bu sözcüklerin anlamlarına hiçbir şey katmaz.

Dilin uygun biçimde işlemesinin koşullarından olan bu saymacalık, değişiminin de başlıca nedenlerinden biridir. Saussure, *gösteren* ile *gösterilen* arasındaki bağıntıyı değiştiren etkenler karşısında di-

[1] E. Benveniste, *A.y., II*, s. 32.

lin direnç gösterememesini dilsel göstergenin nedensizliğinin sonuçlarından biri olarak değerlendirir. Herkesin, her dakika, dilin her öğesini değiştirebileceği anlamına mı gelir bu? Saussure çift yönlü bir yanıt verir bu soruya: "Aynı zamanda hem toplum kitlesinde, hem zaman içinde yer aldığından, hiç kimse hiçbir şeyini değiştiremez dilin; buna karşılık, göstergelerinin saymacalığı sessel nesneyle düşünceler arasında her türlü bağıntıyı kurabilme özgürlüğüne neden olur[1]." Bu özgürlüğün hiç değilse belli bir oranda geçerli olduğunu, geçerliliğininse, ilk bölümde de belirtildiği gibi, *dil* ile *sözün* karşıtlığıyla açıklandığını biliyoruz: söz bireysel bir istem edimidir, dolayısıyla özgürdür; dil toplumsal bir kurumdur, bu nedenle etkilenmez görünür. Ama kuramsal bir etkilenmezliktir bu: değişimlerin bireysel kaynaklı olduğunu Saussure'ün kendisi kesinler. Olsa olsa, bireyin kendi sözlerinde gerçekleştirdiği her değişimin dilde de bir değişimi gerektirmediği söylenebilir. Buna karşılık, "kurulu, yerleşmiş dil kapalı bir dizge olarak anlaşılmamalıdır. Kendisini ayakta tutan toplumsal anlaşma sürekli olarak yenilenme durumundaymışçasına, yaşayan dil gizlemli bir devinim içinde görünür. Bir dili yetke zoruyla değişmez kılmaya yönelik her çaba başarısızlığa adanmıştır. Richelieu'nün dilde düzenin egemenliğini kurmakla görevlendirdiği Fransız Akademisi'nin başarısızlığı da buna tanıklık eder. Doğru kullanım kurallarını gösteren sözlük, kullanımı değişmez kılmakta güçsüz kalır, krallık yetkesinin hiçbir etkisi olamaz burada. Sözlük bir türlü kapatamaz defterini, işini bitirir bitirmez yeniden başlaması gerekir, her yeni baskıda en iyi düzenlemeyi gerçekleştirme-

[1] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, s. 110.

ye çalışır, ama Fransa'nın varlığı sona ermedikçe bitiremeyecektir işini. Öyleyse dil bir toplam değil, devingen bir çevrendir. Oluşumuysa, konuşulan gerçeği işleyip duran bireysel katkıların tümünden başka bir şey değildir[1]".

Sözün sürekli etkileriyle dilin durmamacasına değişimlere uğraması, daha önce de sözünü ettiğimiz *eşsüremlilik / artsüremlilik* karşıtlığıyla daha bir açıklığa kavuşur. Dil bir dizge olarak işlevini sürdürürken durmamacasına değişir; ama uğradığı değişimler işleyişinde herhangi bir sarsıntıya, herhangi bir tıkanıklığa yol açmaz, çünkü, Saussure'ün belirttiği gibi, "Dil olgularını incelerken, bizi ilk sarsan şey, konuşan bireyin bu olguların zaman içinde birbirlerini izleyişini hiç göz önüne almamasıdır: bir durum önündedir o. Bu nedenle, bu durumu anlamak isteyen dilbilimci de onu oluşturan ne varsa, hepsini kafasından silmeli, artsüremliliği bilmezlikten gelmelidir. Ancak geçmişi silerek girebilir konuşanların bilincine. Tarihin araya girmesi olsa olsa yanıltır onu. Alp'lerin bir genel görünümünü Jura'nın birkaç tepesinden birden çizmeye kalkmak saçma olur; bir genel görünüm tek bir noktadan alınmalıdır. Dil konusunda da böyle: belirli bir durumunda karar kılmadıkça betimleyemeyiz onu, kullanımı konusunda kurallar koyamayız. Dilbilimci, dilin gelişimini incelediği zaman, görünümün değişimlerini anlamak için Jura'nın bir ucundan öbür ucuna doğru giden gözlemciye benzer[2]".

Yaptığımızın bilincinde olduktan sonra, her iki tutum da uygundur, her iki yöntem de geçerlidir kuşkusuz, ama dilbilimi yalnızca artsüremli bir

[1] G. Gusdorf, *La parole*, s. 58.
[2] F. de Saussure, *S.g.y.*, s. 117.

araştırma olarak görmek, birçok dilbilimsel sorunu doğru olarak çözümlememizi önler. Oysa her iki durumun da göz önünde bulundurulması, bu konuda, temel gerçeğe, dilin bireysel etkilerin dışında bulunduğu gerçeğinin *görelliğine* götürür bizi. Toplumsal bir kurum olan dil için bunu doğal sayabilir, değişimlerin her şeyden önce bireysel kaynaklı olduklarını göz önüne alarak, gene Saussure'le birlikte, "Eşsüremli olgular, ne olurlarsa olsunlar, her zaman belirli bir düzenlilik gösterirler, ama buyurucu nitelikleri yoktur; artsüremli olgularsa, tersine, dile kendilerini kabul ettirirler, ama onların da hiçbir genel niteliği yoktur," diyebiliriz[1]. En az çaba yasası gibi kimi ses ve sözcük değişimlerini açıklayan genel kurallar da yok değildir kuşkusuz, ama artsüremli olguların hiçbir genel yanı bulunmaması, dilin *doğal gelişiminden* sözetmenin yanlış olduğunu gösterir bize. Özleştirmenin karşısında olanlarca en büyük koz olarak kullanılan bu *doğallık* savı pek de tutarlı olmayan bir benzetmeden başka bir şey değildir.

Sözcüklerin anlamı hiçbir zaman kesinlikle belirlenmiş değildir, bir kesinlik kazanırsa, ancak özel kullanımında, yer aldığı bağlamda kazanır. "Sözcükler eski inançların izini saklayıp artık bizim olmaktan çıkmış bir evren ve insan düşüncesini yansıtırken, biz kavramlarımızı düzeltiriz[2]." Böylece, çoğu sözcükler, ses ve yazım açısından aynı kalsa bile, anlam açısından değişir, yüz yıl, elli yıl, yirmi yıl öncesinin sözcükleri olmaktan çıkar. Örneğin Namık Kemal'in "*hürriyet*"i Atatürk'ün "*hürriyet*"iyle aynı şey değildir. Hep kökenbilimde, ilk anlamda dayat-

[1] *A.y.*, s. 134.
[2] P. Guiraud, *La Semantique*, s. 96.

mak bu sonucu önleyemediği gibi bizi yanıltır da. Ama dili değişken kılan yalnızca zaman değildir. "Zaman gelişim etkeni değildir, yalnızca çerçevesidir onun[1]." Sözcüklerin kesin, değişmez anlamlar taşıması, kesinliğe ancak belirli bağlamlar içinde ulaşabilmesi, bunun bile salt kesinlik olmaması, ister istemez bulanıklaştırır söylediğimizi, görece bir nitelik kazandırır ona. "Duygularımıza, algılarımıza, yargılarımıza ilişkin sözcükler hiçbir zaman yüzde yüz kesin değildir; nesnelerin salt nitelikleri biçimine sokarak nesnelleştirirler onları: 'Su soğuk' denir, 'Çorba sıcak' denir, oysa bu soğukluk ya da sıcaklık duyusuna varan yalnızca öznenin kendisidir; bundan daha öznel bir şey olamaz; bedenin ona dokunan yerine ya da ısısına göre, aynı su soğuk da, sıcak da bulunabilir. Her şeyden önce de değerlendirmelerimizle ilgili sözcükler dilde saptanmış önyargıların tutsağıdır. Bir 'alçak'tan, bir 'pis burjuva'dan ya da bir 'komünist'ten sözetmek, bize kötülük etti diye, çarptığımız masayı dövmekle birdir. Burada da bireysel ve değişken olan öznel yargıları salt nitelikler gibi görürüz[2]." Ama kendi öznel ve bireysel yargılarını, kendi öznel ve bireysel algılarını dilde nesnelleştirip saltıklaştıran kişi, yalnız bu tutumuyla bile, değişimin kapılarını açar dile. Ne var ki, yaptığı saltıklaştırmanın bilincinde olmadığı gibi, getirdiği değişikliklerin de bilincinde değildir; içindedir onların, bir bakıma onları yaşar, ama görmez.

Tüm evrimlerin, tüm değişimlerin nedeni yalnızca bu olgu değil kuşkusuz. Bu konuda genel bir özet yapmak gerekirse, Pierre Guiraud'yla birlikte, "Tanrısal ya da anlatımsal ereklerle, bir kavrama bile bile

[1] E. Benveniste, *S.g.y.*, I, s. 5.
[2] P. Guiraud, *S.g.y.*, ss. 96, 97.

bir ad verdiğimiz için değişir anlam: nesneler *adlandırılır.* İkincil çağrışımlar (bağlamsal anlam, anlatımsal değer, toplumsal değer) yavaş yavaş temel anlama kayarak onun yerini aldığı için değişir anlam: anlam *gelişir.* Birinci durumda, bireysel, bilinçli ve süreksiz bir değişim söz konusudur; ikinci durumdaysa, ortak, bilinçsiz ve süren bir değişim[1]," diyebiliriz.

Birinci değişimin her türlüsü bir yaratım sayılabilir. Yaratım, daha önce bir başka nesneye ya da bir başka kavrama verilmiş bir adın yeni bir nesneye, yeni bir kavrama verilmesi biçiminde de, bir nesne ya da bir kavram için kullanılmakta olan bir adın herhangi bir nedenle değiştirilmesi biçiminde de gerçekleştirilebilir, yepyeni bir sözcük uydurma biçiminde de. *Nesil* yerine *kuşak* dememiz, birinci duruma da, ikinci duruma da uyar, *yetke* sözcüğünün kullanıma sokulmasıysa, üçüncü duruma uyan bir örnek. Bu bakımdan, başka dillerden sözcük almanın da bir tür yaratım olduğunu belirtmek gerekir. Bugün kullandığımız Batı kaynaklı sözcükler gibi, osmanlıca sözcükler de bireysel, bilinçli yaratımlardır. Ama, başlangıçta, birer sözdür bunların hepsi; birer söz oldukları için de hiçbiri hiç kimsenin denetiminde değildir. Toplumca benimsenip dil düzlemine yerleşmelerinden sonraysa, büsbütün aşarlar denetimi. Bu nedenle, toplumun dili üzerinde tek elden bir denetim ya da yönetim olanaksızdır. Kişi ancak kendi sözlerini denetim altında tutabilir. Hiç kuşkusuz, yaratılan yeni sözcüklerin dile katılamadığı çok olduğu gibi[2], toplumun dar ya da geniş bir

[1] *A.y.*, s. 51.

[2] Osmanlıca yapıtlarda rastladığımız sözcüklerin büyük çoğunluğunun dilimize girmediğini söylemek bile gerekmez, osmanlıca yandaşları bir sözcüğün yaşarlık kazanması için "metinlere geçmesi" gerektiğini söylerler, ama metinlere geçmek geçerli bir ölçüt değildir.

çevresini ilgilendirmeleri dolayısıyla erken ya da geç katılmaları da, bir sözcüğe duyulan gereksinimin toplumun birçok bireyinde, birçok çevresinde aynı zamanda belirmesi sonucu, aynı nesne ya da aynı kavrama karşılık olarak önerilen türlü adların birbirleriyle savaşmaları da olağandır. Ama böyle bir savaşımda "hakemlik" etkisiz kalır genellikle. Bizim kimi uzmanlarımızın bugüne dek hiç kimsenin kullanamadığı bir yetkiyi ele geçirmek için çırpınıp durmalarının boşunalığı da, her bakımdan yaşamının güzünü bitirip kışına girmiş otuz, kırk kişiden oluşan bir kurul toplayarak koca bir toplumun diline yön verilebileceğini sanmanın tutarsızlığı da bir kez daha kesinlik kazanır böylece: "Bir bireyin doğumu ya da yazgısı önceden kestirilemeyeceği gibi, sözcüklerin doğumları ve yazgıları da önceden kestirilemez[1]."

Buna karşılık, yaratımların birdenbire arttığı, hızlı bir biçimde yayılma olanağına kavuştuğu evreler bulunduğunu biliyoruz. Zamanın bir gelişim etkeni olmadığını daha bir açıklıkla ortaya koyan bu olgunun her şeyden önce toplumsal nedenlerden kaynaklandığını da biliyoruz: "Sözcük dizgesi kapalı bir dizge değildir. Ekinin ve uygarlığın edintilerinin toplandığı gömü görevini işte bu düzeyde görür dil. Bir dilin yer aldığı, 'dile getirdiği' toplum duruk bir toplumsa, gömü pek değişmez; buna karşılık, nicel olarak, özellikle de nitel olarak gelişirse, gömü de çoğalır[2]."

Bu gelişimin çoğu kez yeni bir yorumlamayla birlikte gittiğini de unutmamak gerekir. Dil, mantıkla, gerçekle özdeşleşmek şöyle dursun, bunları

[1] P. Guiraud, *S.g.y.*, s. 67.
[2] H. Lefèbvre, *Le Langage et la société*, s. 326.

çarpıtmak, saptırmak gibi bir özellik taşıyorsa, örneğin, "'özgürlük' ya da 'demokrasi' türünden soyutlamalar yoluyla tanımın somut ve sınanabilir temelinden alabildiğine uzaklaşır; değerlerinin gelişmesiyle kalmaz iş, özleri konusunda da hiç kimse anlaşamaz olur; palamarlarını koparmış, gelişigüzel yol alan, sarhoş sözcüklerdir bunlar[1]" sözleri doğruysa, "Bu ülkede üs yoktur, tesis vardır" türünden bir söz, gerçeği değiştirmese, gerçeğin anlatımı olmasa bile, onu en azından bulandırabiliyorsa, anlamların bulandırılıp saptırmacaların alabildiğine çoğaltıldığı evrelerde, aydınlıktan yana olanlar için, yeni bir yorumlama, sözcükleri yeniden değerlendirme özlemi kaçınılmaz bir gereksinim olur. Devrim dönemlerinde çok görülen bir şeydir bu: "dinin, bilgeliğin, gerçeğin yolu yeniden bulunmak isteniyorsa, sıfırdan yola çıkmak, yeni bir dil yaratmak gerekir. İster tinsel olsun, ister ussal, her devrim kurulu dilde bir değişimi zorunlu kılar. *Renaissance* ile *Réforme* bunun tanıtlayıcı örnekleridir[2]."

Bir dili kendi kendisiyle incelemenin mantıksal bir uyarsızlık olacağını düşünen dilbilimcinin, kullandığı sözlere rastlantıya yer bırakmayacak bir kesinlik kazandırmak, böylece konusunu tutarlı bir dille işleyip her kavramı açık bir terimle belirtmek gereksinimini duyan bilim adamının bir *üstdil* oluşturma çabasını andıran bir çabadır bu. Öte yandan, bilişim kuramına da uygun olarak, "bir birimin kullanım sıklığıyla sağladığı bilişim, yani, bir anlamda, etkenliği arasında sürekli ve ters bir orantı bulunduğunu" düşünürsek[3], daha yeterli bir açıklık ge-

[1] P. Guiraud, *S.g.y.*, s. 97.
G. Gusdorf, *S.g.y.*, s. 22.
[3] A. Martinet, *Eléments de linguistique générale*, s. 193.

reksinimi gibi daha büyük bir etkinlik gereksiniminin de yeni sözler doğmasına yol açtığını ileri sürebiliriz. Her gerçek devrim, her köklü yenilik, sözcüklerde belirli bir yenilenmeye neden olmuştur. Atatürkçülük biraz da bu nedenlerle yönelmiştir dil devrimine. 27 Mayıs biraz da bu nedenlerle daha ilk günden arı dili seçmiştir. Ayların adını değiştiren Fransız devrimcileri bu edimleriyle de yeni bir anlayışı örneklendirmişlerdir belki, ayları bu yeni adlarla belirten Fransız yurttaşları da, bunları söyleyişlerindeki güçlükte bile, yeni bir dönem yaşadıklarının bilincine varmış olabilirler.

Gerçekten de, Atatürk devrimlerinin insanın ve evrenin yeni bir yorumunu içermesi, dil devrimimizin temel nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. Ataç başta olmak üzere, birçok yazarımız savunmuştur bu düşünceyi. Hiç kuşkusuz, öteden beri kullanılagelen sözcükler yerine yeni sözcükler yaratılmasını zorunlu kılmaz bu durum, yeni sözcüklerin hep anadilin kökleri ve ekleriyle türetilmesini de zorunlu kılmaz. Ziya Gökalp'in türettiği sözcükler yeterince gösterir bunu bize. Batı ekiniyle daha yakın bir ilişki kurmamızın sonucu olarak, karşılaştığımız birtakım yeni kavramlar ve yeni nesneler de bunlara her zaman türkçe adlar vermemizi gerektirmemiştir. Denizatlıya *tahtelbahir,* uçağa *tayyare* diyebilmiş olmamız yeterince kanıtlar bunu. Soruna yalnız bu açıdan bakarsak, *tayyare* ile *uçak* eşdeğerli iki sözcüktür, her ikisi de birer örnekseme sonucudur. Bütün ayrım, söz konusu örneksemelerin yönelimindedir. Birinci örnekseme Osmanlı yazı dilini, dolayısıyla arapçayı örnek alır; ikinci örneksemeyse, halkın konuşma dilini, yani türkçeyi; ama her iki örnekseme de bilinçli bir yaratımla sonuçlanır. Bu-

nunla birlikte, atatürkçülüğün nasıl bir insan ve evren yorumu getirdiği göz önüne alınınca, *tayyare* sözcüğünü yaratmanın (yapay bir yazı dilinin temel kaynak olarak benimsenmesi nedeniyle) bir bilinçsizlik, *uçak* sözcüğünü yaratmanınsa (eşanlamlı bir başka sözcük varken bile, anadilin kaynaklarına yönelmesi nedeniyle) bir bilinçlilik belirtisi olduğunu kesinlemek gerekir. Çünkü ulusçuluktan cumhuriyetçiliğe, halkçılıktan devletçiliğe değin tüm Atatürk ilkeleri ulusun kendi öz değerlerine dönmesi biçiminde özetlenir; üstelik, çok iyi bilindiği gibi, "giyim-kuşam alanında yapılandan eğitim ve öğretim alanında yapılan devrimlere değin tüm değişiklikler ve atılımlar, ortaya çıkan kurumlar, Atatürk ulusçuluğunun İslam ve Osmanlı temeline oturmadığını" kanıtlar[1]. Bu tutuma tarihsel ve dilbilimsel gerçekler de eklenince, örneğin Türk halkının osmanlıca değil, türkçe konuştuğu, Türk halkının konuştuğu dilin de tüm diller gibi "her parçası varolma nedenini oluşumuna katkıda bulunduğu bütünden alan bir yapı" olduğu göz önüne alınınca[2], Şinasi'nin açtığı çığırdan gitmek, yani daha az bilgili bir kitleye seslenildiği düşünülerek daha az karmaşık bir yazı dili kullanmak yetmez, kesinlikle halkın konuştuğu dili benimsemek, ekin dilini de onunla temellendirmek gerekir. Böylece, kaçınılmaz bir biçimde, ulus bilinci anadil bilincini, anadil bilinci de ulus bilincini destekler[3]. Hiç değilse dil devrimini özellikle ulus ve ulusçuluk adına yermeye çalışanların bu gerçeği bilmeleri gerekir. Lorenzo

[1] K. İmer, "Dil devrimi ve özleştirme bilimsel gerçeklere uygundur", *Arayış*, 28 Şubat 1981.

[2] E. Benveniste, *S.g.y.*, I, s. 8.

[3] Yakın tarihimizde belli başlı yöneticilerin siyasal tutumlarıyla dilsel tutumları karşılaştırılacak olursa, bu konuda ilginç sonuçlar elde edilebilir.

Renzi'nin *La Politica linguistica della rivoluzione francese* adlı ilginç araştırmasında ayrıntılı bir biçimde gösterdiği gibi, dil birliğinin önemli bir ulusal birlik öğesi olduğu görüşü ulusçulukla aynı zamanda doğar, onunla birlikte gelişir; her iki görüş de büyük Fransız devriminin ürünüdür. 1789 devrimcilerinin dilde ulusal birliği sağlama çabaları aynı zamanda halkçı bir amaçtan kaynaklanır. Halkının anadilini "köylü dili", "cahil dili" diye horgörerek başka dillerin sözcüklerine belbağlamaksa, ne ulusçulukla açıklanabilir, ne halkçılıkla; ya kesin bir bilinçsizlik ürünüdür, ya da Osmanlı döneminden kalma bir "okumuş" ayrıcalığı özlemi. Buna karşılık, Atatürk'ün başlattığı dil devrimi ulus ve anadil bilincini her geçen gün biraz daha güçlendirmektedir. Bunun sonucu olarak, ulus ve anadil bilinci yalnızca osmanlıca sözcükler karşısında değil, Batı kökenli sözcükler karşısında da işlemekte, şaşırtıcı bir çabuklukla *alternatif*'in yerini *seçenek*, *tema*'nın yerini *izlek* alabilmektedir.

Söylemek bile fazla, osmanlıca, kimilerinin ileri sürdükleri gibi, türkçenin bir evresi, hiç değilse türkçeyle iyiden iyiye kaynaşmış bir yazı dili olsaydı, bizde bu bilinç böylesine kolay uyanmaz, dil devrimi böylesine hızlı bir gelişim göstermezdi. Örneğin İngiliz halkı kökensel açıdan arı bir dil gereksinimi duymadığı gibi biz de duymazdık. Bizim durumumuz bambaşka. Osmanlıcanın yüzyıllar boyunca bu toplumun yazı dili olarak kaldığı bir gerçek, ama büyük çoğunluğun bu yazı diliyle hiçbir zaman dolaysız bir bağıntı kurmadığı, Cumhuriyet dönemine değin, kökleri çok derinlere inen bir sözlü uygarlığı sürdürdüğü de bir gerçek. Bu bakımdan, dil devrimi, bir başka deyişle, türkçenin bir ekin dili duru-

muna getirilmesi, bir ölçüde sözlü bir uygarlıktan yazılı bir uygarlığa geçiş olarak da nitelenebilir. Uzun süre, yalnızca dinsel bakımdan değil, toplumsal bakımdan da kitleye öncülük etmiş din adamlarının büyük çoğunluğunun okuryazar olmaması bile yeter bu gözlemi doğrulamaya. Bilindiği gibi, bugün bile, din adamlığının temel koşulu *Kuran*'ı ezbere bilmektir, ama, kendisi için olduğu gibi kitle için de, *Kuran*'ı okuyarak ezberlemekle kulaktan ezberlemek arasında hiçbir ayrım yoktur; üstelik, doğuştan kör olan hafızlar daha büyük bir saygı görür. Okuma bir iki din kitabıyla sınırlı kalır; yazıysa, bir mutlu azınlığın tekelindedir genellikle: toplum bireylere yazma olanağını vermiş görünür, ama birey toplumuna kolay kolay yazı vermez. Kısacası, halkın dinsel bilgilerinin din kitaplarından çok, öteden beri süregelen geleneklere, söylencelere dayanmasının da gösterdiği gibi, bizim eski ekinimiz özellikle sözlü bir ekindir. Bu ekinin yarattığı evrensel değerler başka ekinlerin yarattıklarından aşağı kalmadığına, tüm Osmanlı yazını bir Dede Korkut ya da bir Yunus Emre doluluğunda, bir Dede Korkut ya da bir Yunus Emre derinliğinde tek sanatçı çıkaramadığına göre, bunun gocunulacak bir yanı da yoktur. Ama büyük kitleyi kapsayan bu sözlü uygarlıkta, *azmi aciz* ya da *mütelâsikül fekkeyn* gibi sözlerin kullanılmış olabileceğini tasarlamak bile zordur. Öyleyse, ekin dilimizde *sağrı kemiği* ve *yapışık çeneliler* terimlerinin kullanılmaya başlaması, *azmi aciz* ve *mütelâsikül fekkeyn* terimlerinin devlet gücüyle dilimizden atılması biçiminde değil, konuşma dilimizde öteden beri kullanılagelen bir söze *(sağrı kemiği)* ekin dilimizde de yer verilmesi ve dilimizin kendi olanaklarından yararlanılarak bir terim eksikliğinin

(yapışık çeneliler) giderilmesi biçiminde açıklanır.

Osmanlıca aracılığıyla günlük dilimize girerek az çok biçim değiştirmiş yabancı kökenli sözcüklere gittikçe daha hoşgörüsüz bir gözle bakılmasına, örneğin herkesin bilip kullandığı *kânuni sani* sözcüğünün karşısına *ocak* sözcüğünün, *istiklâl* sözcüğünün karşısına *bağımsızlık* sözcüğünün çıkarılmasına gelince, bu olguyu yalnızca bir ulusçuluk eğiliminin, yalnızca bir aydınlanma isteminin değil, aynı zamanda dilbilimsel bir gereksinimin sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Önceki bölümde de belirtildiği gibi, geniş anlamda bir örnekseme olgusu söz konusu burada: "yeni sözcük yaratımının belli bir yoğunluğa ulaştığı dönemlerde hem yeni durumları, yeni nesne ve duyguları, yeni gerçekleri dile getiren, hem de kavramlaştıran öğeler dilin çok boyutlu yapısı içinde egemen bir görünüm alınca, eskiden beri var olan sözcüklerin bir bölümünü de aşınıma uğratmaya başlar. Böylece dalga dalga yayılan dil içi bir akım doğar. Gösterge sınırlarını aşan bir süreçtir bu[1]." Biz durdurmak istesek de durmaz bu süreç: dilimiz öz benliğine kavuştuğu oranda, içindeki kimi yabancı öğeler, ne denli yerleşmiş, ne denli yaygın olurlarsa olsunlar, birlik duygumuzda rahatsız ederler bizi, gözümüze daha bir yabancı, daha bir çetrefil görünürler, eninde sonunda da elenirler. Bu bakımdan, "Özleştirme nerede durdurulmalı?" sorusu yersiz bir sorudur artık. Olsa olsa *nerede durabileceği* araştırılabilir.

Bu konuda da kesin sonuçlara ulaşmak kolay değil gerçekte; ancak özleşme olgusunun hep bu hızla, bu yoğunlukla sürmeyeceği söylenebilir. Gün gelecek, türkçe "olması gereken"den çok, "olan" ola-

[1] B. Vardar, *Dil devrimi üstüne*, s. 31.

rak görünecektir kendini konuşanların gözüne; o zaman, dilimizde daha birçok yabancı sözcük kalmış olsa bile, özleştirme hızını yitirecektir[1]. Ama, ne olursa olsun, hiçbir dilin gelişimi durdurulamadığı gibi, türkçenin gelişimi de durdurulamayacaktır. Yazı dili olmaktan çıktığı zaman durmamıştı gelişimi, yazı dili olmasından sonra neden dursun? Hiçbir dil kapalı bir dizge olarak kalmadığına göre, gerek özleştirme, gerekse her dilde gördüğümüz gelişim düzleminde, ölçüden, *inzibattan* sözetmek için, yalnızca dilbilimsel verilere sırt çevirmek değil, konuştuğu dili de tanımamak gerekir. "Eskiden dilde özleştirme ölçüsü olarak yazı dili ile konuşma dilini birleştirmek ele alınırdı. Ne var ki günün birinde herkesin konuşma dilinin bir olmadığı meydana çıktı," der Yaşar Nabi: "Halit Ziya Uşaklıgil en tumturaklı üslûp oyunlarını kendi konuşma diliyle yazdığını ileri sürüyordu ve bunda haklıydı. Çünkü Uşaklıgil yazdığı gibi konuşurdu. Bugün de en zorlanmış bir özdille yazdıkları halde bu dili konuşmalarına da aktaran gençler görüyorsunuz. Onlar da haklı olarak konuştuğum gibi yazıyorum diyebilirler. Burhan Felek yazılarında şikâyet demez, şekva der. Bu onun diline girmiş bir sözcüktür. Öte yandan yeni kuşaklar içinde şekva sözünü bilenler parmakla gösterilecek kadar azdır. Demek ki konuşma dili ilkesi de sağlam bir ölçü olamıyor."

Ama hemen belirtmek gerekir ki, bu görelliğin bilincine varamayan, tözleri ve biçimleri bir daha değişmemesiye belirlenip kesinleşmiş bir dilin varlığına inanan, her yeni kullanım karşısında tüyleri ürperen kişiler bulunması da doğal. Kafalarını ve

[1] Bu yabancı sözcükler teşrinievvel ya da mahkeme gibi yabancılıklarını hemen belli edenler değil, fasulya gibi yabancılık izlenimi vermeyen sözcükler olacaktır.

yüreklerini belirli kalıplara uydurarak bu kalıplara sağmayan her şeyi bir kötülük, bir yozlaşma biçiminde değerlendirenlerin dili de değişmez bir kalıp olarak görmelerine şaşılmaz. Her yerde kendi belledikleri dilsel kalıpları aramalarına da şaşılmaz: eski sözcükler kulaklarında çınladıkça, eski düzen de sürüyormuş gibi gelir onlara, yaşamlarının tek değeri durumuna gelmiş olan alışkanlıkları pohpohlanır, bir türlü görmek istemedikleri gerçeklerden korunmuş olurlar. Bu nedenle, dil devrimi, Ömer Asım Aksoy'un söylediği gibi, "alışkanlıklarından sıyrılmaya çalışanlarla rahatlarını bozmak istemeyenler" arasında bir savaşım olarak da tanımlanabilir.

Ama alışkanlıklardan sıyrılmaya çalışmak tartışılmaz bir erdem midir her zaman? Böyle durmamacasına türetilip ortaya sürülen yeni sözcükler, yeni terimler alıştığımız sözcükleri azınlıkta bırakarak birbirimizi anlamamızı engellemez mi? Dilimiz bir anlaşma aracı olmaktan çok, bir şaşırtmaca düzenine, bir tür osmanlıcaya dönüşmez mi? Olgulara ve deneyimlere bakarak konuşacak olursak, sık sık karşılaştığımız bu sorunların yersiz kuşkulardan kaynaklandığını kesinlememiz gerekir. Öyle ya, kendi öz kaynaklarından beslenen bir dilin, gelişiminin herhangi bir evresinde, kendisini kullananlar için anlaşılmaz bir duruma gelebileceğini tasarlamak bile zordur. Hangi yandan olursak olalım, bugün, özleştirmenin bu ileri aşamasında, birbirimizi anlamakta pek bir zorluk çekmediğimize, buna karşılık, gerek düşün, gerek bilim alanında, anlatım olanaklarımızı aıabildiğine artırdığımıza göre, hiçbir dilde görmediğimiz bu kötü sonuçla yalnız kendi dilimizde karşılaşacağımızı düşünmek aşırı bir karamsarlık olur. Anlaşmazlık olsa olsa birey ve söz düzleminde

belirebilir, *toplum* ve *dil* düzleminde değil. Baştan sona ve gelişigüzel bir biçimde yeni türetilip ilk kez kullanılan sözcüklerle doldurulmuş bir yazı ya da konuşmanın anlaşılmaması doğaldır. Ne var ki, bu yepyeni sözcükler daha dile katılmamış olduklarına göre, dili bozdukları, dilin anlaşılmasını zorlaştırdıklarını söylemek saçma olur. İçinde belirdikleri bağlam, yani oluşturdukları söylemdir anlaşılmaz olan, sunuldukları toplumun dili değil.

Buna karşılık, dile yeni katılan sözcüklerin, yalın bir anlamla geldikleri, değişik yönlere çekilmedikleri için, saptırmacalara, aldatmacalara, şaşırtmacalara pek elvermedikleri bir gerçek. Georges Gusdorf, "Dinin, bilgeliğin, gerçeğin yolu yeniden bulunmak isteniyorsa, sıfırdan yola çıkmak, yeni bir dil yaratmak gerekir," derken, bu gerçeği dile getirir. Dil devriminin başarısı da büyük ölçüde bu gerçekle, getirdiği açıklıkla, aydınlıkla açıklanır. Bu dili anlamadıklarını söyleyenlere gelince, kendileri de üç aşağı beş yukarı aynı türkçeyi kullandıklarına göre, bugünün türkçesi değil anlamadıkları; bugünün türkçesinden çok, bugünün türkçesiyle gelenleri, bugünkü yazınımızı, bugünkü düşünümüzü, kısacası bugünkü ekinimizi anlamıyorlar.

Anlamamaları da doğal: Atatürk öncesinde yaşıyorlar.

II
TÜRKÇENİN KURTULUŞ SAVAŞI

Öndeyi

Ünlü bir Alman dilbilimci, Max Muller, kendi ülkesinde 1861'de yayımlanan, üç yıl sonra da *Leçons sur la science du langage (Dilin bilimi üstüne dersler,* 1864) adıyla fransızcaya çevrilen yapıtında, türkçenin açıklığını ve düzenliliğini vurguladıktan sonra, gözlemine dayanak olarak "ünlü bir doğubilimci"nin sözlerini anar: "Türkçe öylesine düzenli, öylesine uyumludur ki insanda bir seçkin bilginler kurulunun yaratımıymış gibi bir izlenim uyandırır." Şu var ki, gözlemine dayanak olarak anmakla birlikte, Muller bu sözlere ilginç bir eleştiri getirir: "hiçbir kurul böylesine güzel bir dil yaratamazdı."

Muller'in adını vermeden görüşünü aktardığı "ünlü doğubilimci", çok büyük bir olasılıkla, 1790 yılında *Eléments de la langue turque* (Türk diline giriş) adıyla yayımlanan hayranlık verici bir türkçe dilbilgisi yazmış olan Pierre-François Viguier'dir. O değilse, türkçe konusunda aynı görüşe ulaşmış bir başka "ünlü doğubilimci" daha var demektir. Bunlara ünlü yapıtı *Grammaire de la langue turque*'te (*Türkçenin dilbilgisi,* 1921) Muller'i anan Jean Denis'yi de ekleyebilirsiniz, daha başkalarını da.

Hiç kuşkusuz, başka birtakım diller konusunda

da benzer görüşler ileri sürülebilir. Rivarol da *Discours sur l'universalité de la langue française*'inde (*Fransız dilinin evrenselliği üstüne konuşma*, 1784) fransızca konusunda benzer görüşleri savunmuştur. Ne olursa olsun, yalnızca andığımız üç uzmanın aynı noktada birleşen gözlemleri bile yüzyıllar boyunca güzel dilimizi küçümsemiş olan yönetici, yazar ve ozanlarımızın başdöndürücü bilinçsizlik ve benliksizlik düzeyini de, bugün türkçe sözlükbilimsel açıdan bu denli gelişmişken, bu dilde bilim yapılamayacağını kesinleyenlerin ve bu güzel, uyumlu, düzenli dili öğretim dili olmaktan çıkarmaya çalışanların aynı ölçüde başdöndürücü ve başkaldırtıcı aymazlığını da açıkça ortaya koymaya yeter.

Bu kitapta yer alan yazılara gelince, bir yandan andığımız türkçe hayranlarının gözlemlerini doğrularken, bir yandan da bu büyük dilin toplum içindeki serüveninden kesitler sunmakta. Karınca kararınca.

I. Giriş Yerine

Bugün bulunduğumuz noktadan bakılınca, dil devrimi tüm devrimlerimiz içinde ereğe en çok yaklaşmış olanıymış gibi görünüyor. Yazı devrimini saymazsak, hepsinin en başarılısı. Ama en az anlaşılan ve en çok tartışılan da gene dil devrimimiz. Somut gerçekleri yoksaymak pahasına kişisel eğilimleri doğrultusunda kuram üretmeyi daha çekici bulduklarından olacak, bilerek ya da bilmeden, gerçekleri tersine çevirmeye dek götürüyorlar işi. Ünlü Fransız dilbilimci Claude Hagège de *L'Homme de paroles* adlı ilginç yapıtında, nasıl bir bilgi birikimiyle bilinmez, bizim ana sütü gibi arı dil devrimimizi geçerliliği oldukça kuşkulu bir kuramına kanıt olarak kullanıyor. Kullanırken de yanlış tanıtıyor.

Hagège, bu gerçekten ilginç yapıtında, dile yeni bir işlev daha kazandırıyor: egemenlik ya da başatlık işlevi. "Dilin kullanımı, açıklıkla belirtilmemekle birlikte, bir üstünlüğün kullanımıdır," dedikten sonra, bu üstünlük söz alan her öznenin kavuşuverdiği bir nitelik olarak gösterilmişken, "Devlet adamı, Türkiye'de Atatürk gibi, önemli evrelerinden birinde, dilin akışını denetim altına almayı başaracak olursa, erkine bir erk daha katar, adsız ve etkili bir

erk," diye ekliyor, arkasından da böyle bir güdümcülüğün hiçbir zaman "masum" olmadığı sonucuna varıyor. Varır, varır. Ancak, erklerini benimsetmek konusunda yeryüzünün güçlülerinin elinde dilden çok daha etkili araçlar bulunması bir yana, dilbilimciler ve budunbilimciler dilden önce yazının bir erk, bir güç aracı olduğunda birleşirler: "Yazılı iletişimin birincil işlevinin köleleştirmeyi kolaylaştırmak olduğunu kabul etmek gerekir," der Claude Lévi-Strauss, Claude Hagège de "Çünkü yazı bir erk aracıdır," diye doğrular.

Ne var ki yazı da erk aracı işlevini ileti oluğu olarak değil, ileti gömüsü olarak gerçekleştirir: büyük çoğunluk için erişilmez kalan eskil ve/ya da kutsal iletiler taşıdığı zaman etkilidir. Böylece, tam iki bin yıl süresince, Akadlar sümerceyi din dili olarak kullanmışlardır; gene böylece "islam ülkelerinde gerçekte ölü, ama yazıda yaşayan bir yazınsal arapça, bir de konuşulan, ama yazılmayan arapça vardır". Kısacası, bir seçkinler sınıfının siyasal, dinsel ya da yazınsal ayrıcalığı olan bir "yazı dili" söz konusudur. Bu nedenle bu çağdışı ayrıcalığı kınayan Pierre Dumont'un tepkisini paylaşmamak zor: "Okumuş kişilere, akıllı adamlara, yazın adamlarına, sözde düşünce soylularına ayrılmış bir dili ne yapalım biz?"

Hagège ne derse desin, Fransız dilbilimcinin bu içten tepkisini Atatürk de kesinlikle üstlenebilirdi, çünkü onun öncülük ettiği dil devrimi yaşayan bir dilin denetim altına alınması değil, ayrıcalıklı bir azınlığın ayrıcalıklı yazı dilinin yerini kitlenin kendi diline vermekti. Hagège'in bu eylemde ereğinin tam tersini görerek ikide bir arılığını tartışma konusu etmesi, daha da ilginci yazı devrimimizin amacının abece-

yi islamlıktan uzaklaştırmak olduğunu söylemesi bu konuda yeterince bilgi edinmemiş olduğundan,

1) çok kapsamlı ve çok uzun sürmüş bir dilsel etkinliği tek bir devlet adamının eylemi gibi gösteriyor;

2) eylemin çok daha belirgin ve çok daha kesin amaçlarını bir yana bırakıp islamdan uzaklaşma, kişisel erkini güçlendirme gibi varsayımsal amaçlardan sözediyor;

3) konuşma dilini yazı dilinden ayıran uzaklığı kitabının bir başka bölümünde çok güzel göstermiş olmasına karşın, burada yeterince göz önüne almıyor;

4) kimi somut olgular, özellikle de Türk dil devriminin halkın konuştuğu dili değil, bu halkın yüzde doksan beşi için erişilmez kalan bir yazı dilini değiştirmek olduğunu bilmez görünüyor.

Ne olursa olsun, Atatürk için değerli dilbilimcinin "doğanın denetimi ve ussal kullanımı" diye adlandırdığı şey değil, erkini güçlendirmek şöyle dursun, onu halkıyla paylaşmak söz konusudur: Atatürk ve izleyicileri halka kendi dilini geri vermek, böylece toplum yaşamına daha etkin bir biçimde katılmasını sağlamak amacıyla türkçeyi yazından bilime tüm ekinsel alanlarda geçerli bir dil düzeyine getirmek isterler. Bunu anlamak da zor değildir: XIII. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına dek Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim ve yazın dili olan osmanlıca ancak uzun bir eğitimden geçmiş kişilerin erişebildiği "saygın" bir yazı dilidir; ama Cumhuriyet'in ilk yıllarında, ülkemizde okuryazar sayısı yüzde beşin bile altında kaldığına, osmanlıcayı anlayıp kullanabilmek için de okuryazar olmak yetmediğine göre, halka kendi dilini vermek bir zorunluluk olarak belirir.

II. Osmanlı ve Osmanlıca

Dil devrimimizi yanlış yorumlayanların başlıca yanılma nedenlerinden biri de osmanlıcayı *eskil* bir dil gibi düşünmeleridir. Oysa bu bu dil eskil dillere hiç benzemez: konuşulmuş ya da yazılmış, konuşulan ya da yazılan herhangi bir dilin eski bir evresine bağlanmak şöyle dursun, yüzyıllar içinde, halkımızın anadiliyle de, birbirleriyle de hiçbir akrabalığı, hiçbir yakınlığı bulunmayan iki yabancı dilden: arapçayla farsçadan yola çıkılarak oluşturulur, anadilin sözdizimine, gittikçe artan bir oranda, bu iki dilin sözcükleri aşılanır. Bu yabancı sözcük alımının geçerli bir nedeni de yoktur, anadilin boşluklarını yabancı öğelerle doldurmak bile söz konusu değildir. Halkın konuştuğu dilin sözcüklerinin, bu arada dilbilgisel biçimlerinin, köklerinin ve eklerinin yerine bu iki dilin birimleri getirilir. Üstelik, bu aykırı tutum yüzyıllar boyunca, kesintisiz bir biçimde sürüp gider. Böylece, ister istemez, türkçe sözcüklerin gittikçe enderleştiği, gittikçe daha zor tanındığı ve sonunda türkçeden çok, arapça ve farsça sesi vermeye başladığı aykırı bir yazı diline ya da, isterseniz, iki kez melez bir dile, bir tür tersine *pidgin*'e ulaşır. Bu tuhaf dilin Türklerin tarihinde belirli bir yeri bu-

lunduğu kuşku götürmez, ama türkçenin bir evresini oluşturmadığını da önemle vurgulamak gerekir.

Türk toplumunun tümü ya da büyük çoğunluğu osmanlıcayı benimsemiş, anlamış ve konuşmuş olsaydı, bir ölçüde böyle bir sav ileri sürülebilirdi. Ne var ki osmanlıca konuşulan bir dil değildir, hiçbir zaman da olmamıştır. Üstelik, bir tür güç, bilgi ve incelik simgesi olan bu yapay yazı dilini kullanan erkin onu tüm uyruklarıyla paylaşmak gibi bir kaygısı da olmamıştır. Bir kez, başka nice erkler gibi o da eskil ya da halkın dilinden ayrı bir dil kullanımını bir üstünlük göstergesi, bir ayrıcalık olarak görür. Sonra, bilindiği gibi, Osmanlılar güçleri arttığı ölçüde kendi halklarından kopar, komutanlarını ve tüm yüksek görevlilerini fethettikleri ülkelerin uyrukları arasından seçer, *Osmanlı* değil de *Türk* olarak nitelenmeyi bir aşağılanma sayarlar. Kısacası, Osmanlı yazı dili siyasal erkin ayrıcalığı olarak kalır, bu ayrıcalıklı yazı dilinden konuşma diline birtakım sızmalar olursa da bu olgu daha çok başkent ve yakın çevresinde gerçekleşir: kimi yazınsal, hukuksal, yönetsel terimler günlük dile de girer ve türkçe karşılıkları yerine arapça ve farsça sözcükler kullanmak belli çevrelerde belli bir olumlu etki uyandırır. Ama merkezlerden uzaklaşıldıkça bu eğilim azalır, yapay yazı dilinin konuşma dili üzerinde görece de olsa bir etkisi bulunduğu yadsınamasa bile, başkentte de herhangi bir dönemde *konuşulan* bir dil konumuna erişmiş olduğunu söylemek zordur. Bu bakımdan, gölge tiyatromuzun başlıca iki kişisini: yerli yersiz konuşmayı denediği osmanlıcayı kişiliğinde simgeleştiren Hacivat'la bu fazla bilgiç ve fazla karmaşık dil karşısında sürekli başkaldıran halk adamı Karagöz arasındaki indirgenmez karşıtlığı vurgulamak

gerekir. İki dilin her birinin ayrı bir ekini taşıması bu karşıtlığa daha bir gerçeklik kazandırır.

Böylece, osmanlıca yazılmış büyük yapıtlar hiçbir zaman ortak bir ölçüt durumuna gelemezken, konuşulan, ama aynı zamanda her şeye karşın bir ekin dili özelliği de taşıyan türkçe bu konuma Dede Korkut, Yunus Emre, Karacaoğlan vb. gibi halk sanatçılarının katkılarıyla oldukça kolay erişir. Demek ki, bir kez daha, iççağrıları da, kullanıcıları da birbirinden farklı, hatta birbirine karşıt iki ayrı dil söz konusu.

III. Osmanlıca ve Türkçe

Öyleyse, 1860'a doğru, Tanzimat döneminde, yani Atatürk'ün doğumundan nerdeyse nerdeyse çeyrek yüzyıl önce başlayan, ama Cumhuriyet döneminde, 30'lu yıllarda, Atatürk'ün öncülüğünde, çok daha düzenli, çok daha kapsamlı ve çok daha etkin bir biçimde yeniden başlatılan Türk dil devriminin her şeyden önce bu ayrılıktan yola çıkılarak tanımlanması gerekir: daha kolay, daha tutarlı ve daha gerçek bir yazı diline ulaşmak için arapça ve farsçadan alınmış çok sayıda sözcüğün ve ve dilbilimsel biçimin elenmesi değildir dil devrimi, çok zor erişilebilen osmanlıcanın tümden bir yana bırakılıp ülkenin her yanında konuşulan dilden: türkçeden yola çıkılarak bir ekin dilinin geliştirilmesidir.

Şu var ki nerdeyse herkes az çok karıştırır bu olguyu, çünkü, çelişkin bir biçimde, ilk devrim çabaları osmanlıcanın tüm toplum düzleminde benimsenip kök salma konusunda büyük bir fırsat yakaladığı bir dönemde başlar. Gerçekten de, Tanzimat dönemi bir yandan Osmanlı büyüklerinin, Batı illerini yitirmesinin ardından, en sonunda Türk toplumuna dönmek zorunda kaldıkları, bir yandan Batı örnekçelerine uygun birtakım okulların açıldığı, bir yan-

dan da, başta gazetecilik olmak üzere, her türlü yayıncılık etkinliğinin hızla gelişmeye başladığı dönemdir. Gerek okullar, gerek yayıncılık yazı dilinin gelişmesine aracılık edecek ayrıcalıklı alanlardır. Görünüşe bakılırsa, osmanlıca özellikle bu dönemde tüm Türklerin yazı dili olarak algılanır. Ne var ki bu yazı dili Batı ekininin kazanımlarını yüklenmekte yetersiz kalır; üstelik, bu yetersiz dile erişebilmek için uzun çabalara girişmek, bu arada arapça ve farsçanın "birçok özelliğini öğrenmek" gerekir. Gerçekçi Osmanlı aydınları olan ilk gazeteciler, ellerinin altındaki ekin dilini kullanmayı sürdürdükleri sürece, geniş kitlenin kendilerini anlamasının olanaksız olduğunu kavramakta gecikmezler.

Bunun sonucu olarak, bir yandan Batı kökenli yeni kavramları aktarabilmek için, ama hep arapça ve farsçadan yola çıkarak yeni kavramlar üretirler, bir yandan da, kitlece daha kolay anlaşılmak umuduyla, fazla zor buldukları kimi osmanlıca sözcüklerin yerini halk kökenli sözcüklere verirler. Ne var ki bu dilsel karışım iki yanı da keskin bir bıçak gibi işler: yerli öğeler kadar osmanlıca öğelerle de doldurulurken, birincisinden de kötü bir yazı diline ulaşılır, çünkü hem bağdaşıklıktan yoksundur, hem de tatsız bir karışıklığa yol açar: osmanlıcanın bu yeni biçimini Türk yazı dili gibi görme eğilimi bu dönemde başlar. Böylece, bu dönemde (XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında) yaratılan yabancı kökenli pek çok sözcük kimilerince ulusal kalıtımdan sayılır ve şiddetle savunulur. Bu açıdan bakılınca, çok sayıda osmanlıca öğenin konuşulan türkçeye osmanlıcadan anadile doğru giden bu geçiş döneminde sızdığını, 1923'te bile, tüm ülkede okuryazar oranının %5'i geçmemesine karşın, osmanlıcanın en çok bu

dönemde "türkleştiğini" söylemek hiç de abartılı olmaz. Ne olursa olsun, *Tercüman-ı Ahval*'in kurucusu (1860) ve devrimin başlatıcısı Şinasi'nın yazılarında en fazla %33 oranında türkçe sözcük kullanabilmesi bu dönemde osmanlıcanın yazı diline ne denli egemen olduğunu ortaya koymaya yeter.

Cumhuriyet dilsel sorunları bu durumda bulur: bir yandan Osmanlı yazı dilinin çağdaş bilimlerin ve çağdaş düşüncenin kavramlarını üstlenmekte yetersiz kaldığı saptanır, bir yandan da bu dilin en belirgin özelliği olan bağdaşım yokluğu fazlasıyla rahatsız edici bulunur. Yeni yönetimin kurucusunun siyasal ve ekinsel eğilimleri ve birbiri ardından gerçekleştirmeye girişiği toplumsal ve ekinsel devrimler de göz önüne alınınca, köklü bir dil devrimi kaçınılmaz görünür. Ama, söylediğimiz gibi, bu kez dizgesel bir dil devrimi söz konusudur. Bu dizgesel devrimse, birbirinden belirleyici iki temel edime: abece devrimi ve sözlükbilimsel yenilemeye dayandırılır, başarı da öncelikle öğretim devriminden ve basının gelişmesinden beklenir.

IV. Dil Devrimi

1928'de gerçekleştirilen abece devrimi "özellikle sesliler açısından çok yetersiz olan Arap yazısı"nın atılması ve "Latin abecesinden yola çıkılarak türkçenin ses düzenine kesinlikle uyacak biçimde hazırlanan yeni Türk abecesi"nin benimsenmesidir. Kimileri bu değişikliği bizi geçmişimizden koparan kısır ve zararlı bir girişim olarak nitelerler, oysa çok olumlu sonuçlar sağlar:

1) ülkede okuryazarlığın hızlanıp artmasını, dolayısıyla öğretimin gelişmesini alabildiğine kolaylaştırır;

2) Arap abecesinin kullanımında tam tersi olmuşken, arapçanın ve farsçanın biçimlerini türkçenin ses ses kurallarına uymaya zorlar;

3) yabancı biçimlerin gerçek konumlarını ortaya çıkarır; böylece, gittikçe daha bilinçli kullanıcıların bu yabancı biçimlerden rahatsızlık duymalarına neden olur.

Sözlükbilimsel yenilemeye gelince,

1) dilin güncel durumuyla hiç mi hiç bağdaşmayan yabancı sözcük ve deyimlerin yerine türkçelerini koymayı,

2) yabancı kökenli ve karmaşık terimleri atmayı

ve türkçeyi geniş ölçüde yerli bir bilimsel, felsefel, hukuksal ve yönetsel terimler bütünüyle donatmayı,

3) bu terimler bütününe bir tür çeviri yoluyla Batı bilimlerinin ve Batı düşüncesinin terimlerini de eklemeyi amaçlar.

Kolaylıkla görülebileceği gibi, söz konusu yenileyim her şeyden önce anadilin kaynaklarına dönüş olarak tanımlanır. Atatürk'ün 1932 yılında kurduğu Türk Dil Kurumu, tüm ülke düzeyinde, sözlü ve yazılı dilsel verileri araştırmaya girişmiş, bu çabalar sonunda, yeni yaratımlar için de yol gösterici bir nitelik taşıyan iki temel yapıt oluşturulmuştur: eski türkçe metinler üzerinde yapılan belirlemelerin ürünü olan *Tarama Sözlüğü* ve ülkenin değişik yörelerinde girişilen sözlü kullanım araştırmalarının ürünü olan *Derleme Sözlüğü*. Dilin yapısına ilişkin araştırmalarla aynı zamanda yürütülen bu saptama ve derleme çalışmaları, daha sonuçlandırılmalarından önce, kimi kavramsal boşlukları doldurmak ya da söylenmesi ve kavranması fazla zor ve yabancılığı fazla belli yabancı kökenli sözcüklerin yerine konulmak üzere, unutulmuş ya da bölgesel kalmış öğelerin genel kullanıma sokulmalarını sağlar. Türkçenin ayırıcı bir özelliği olan ses uyumu da bu konuda belirleyici bir işlev yüklenir: kullanıcıyı daha duyarlı kılar, dilinin kurallarına uymayan yabancı kökenli sözcükleri daha soğuk karşılamasına neden olur.

Tüm bunlar gerek eski metinlerden, gerek bölgesel ağızlardan alınarak kullanıma sokulan sözcüklerin sayısı (örneğin *aklanmak, arı, arıtmak, bağlam, boy, evren, giysi, konuk, nicelik, oran, sanı, sonuç, tanık, yanıt, yargı*, vb. eski metinlerden derlenmiş sözcüklerdir, *alan, asalak, eksen, kuşku, sapak,*

sıvı, yoğun, uyumsuz, vb. de bölgesel ağızlardan alınmış sözcükler) konuşulmuş ve konuşulmakta olan türkçenin zenginliğine tanıklık eder, yeniden kullanılmaya başlamaları da yazı diline daha şimdiden belirli bir bağdaşıklık kazandırır. İşin ilginç yanı, yerel kaynaklardan elde edilen kimi öğelerin bilimsel ya da felsefel terim işlevini bile yüklendikleri olur.

Bununla birlikte, dilin bağdaşıklaştırılması yanında, çağdaş ekinin verilerini üstlenmesi de söz konusu olduğundan, dil devrimi her şeyden önce bir yeni sözlükbirim yaratımı etkinliğidir ve yerli öğelerden yola çıkılarak sözlükbirim üretmek için her yönteme başvurulur. Böylece, 1937'de yazdığı küçük *Geometri* kitabında, Atatürk bu alanın terimlerinin önemli bir bölümünü yeniler. Türk Dil Kurumu onlarca terim sözlüğü yayımlayarak fizik ve ruhbilimden yazına ve spora dek uzanan birçok alan için türkçe terimler önerir. Bu çabalar öğretim alanında belirleyici bir işlev yüklenir: öğrenci osmanlıcanın çetrefil terimleri yerine, yeni üretilmiş, ama biçimleriyle daha şimdiden tanıdık terimlerle karşı karşıya gelir. Ancak devrimin benimsenmesinde en büyük işlevi bilinçli yazar ve çevirmenlerimiz gerçekleştirir: kimileri yapıtlarında yeni sözcüklere verdikleri yerle onları bir ölçüde "doğallaştırarak" yaparlar bunu, kimileri, Nurullah Ataç ya da Melih Cevdet Anday gibi, kendileri de yeni sözcükler yaratarak, kimileriyse, Yaşar Kemal gibi, yeni yeni oluşmakta olan yazı dilini kendi bölgesel ağızlarının zenginlikleriyle işleyerek.

Bırakılmış ya da bölgesel kalmış türkçe sözcüklerin yeniden kullanıma sokulmasına eklenen yeni sözcük üretimi etkinliği üç yaratım biçimine: bileş-

tirim, türetim ve kaplam yöntemlerine başvurularak gerçekleştirilir. Böylece, günümüz türkçesinde *akaryakıt, içgüdü, önsezi, önsöz, sağduyu, sonek* gibi devrim etkinlikleri sırasında üretilmiş, ama nerdeyse herkesçe benimsenmiş birçok bileşik sözcük buluruz. Aynı biçimde, *el/al* ve *ım/im* gibi soneklerin yeniden kullanıma sokulmasıyla türkçeye pek çok yeni sözcük katılır. Yeni kazanımların bir bölümünü de varolan bir sözcüğü yeni bir anlamla donatma biçiminde tanımlayabileceğimiz kaplam sürecine borçlu olduğumuzu söyleyebiliriz.

V. Türkçenin Dünü ve Bugünü

Ne olursa olsun, dil devriminin büyük ölçüde amacına ulaştığı görülüyor: bugün tıp ve kimya gibi birkaç alan bir yana bırakılacak olursa, bilgi-işlem de içinde olmak üzere, birçok bilim dalında geniş ölçüde yeterli bir türkçe terimler toplamı var, dilbilim ve göstergebilim gibi alanlardaysa, türkçe terim oranı nerdeyse yüzde yüze ulaşmakta. Bu gelişmenin en önemli kanıtlarından biri de Saussure, Lévi-Strauss, Foucault, Barthes gibi yazarların fazla terim sorunuyla karşılaşılmadan, Osmanlı ya da Batı kaynaklı terimlere de başvurulmadan türkçeye çevrilebilmiş olması.

Yazın dili ve günlük dil konusunda da aynı şey. Yaklaşık altmış yıl önce, romancı ve denemecilerimizin yapıtlarında türkçe sözcük oranı %35, %40 oranındaydı; bugün bu oran %90, %95 düzeyinde; üstelik, kuramsal açıdan dil devrimine karşı çıkanlar bile devrimin getirilerinden bol bol yararlanıyorlar. Öte yandan, başlangıçta dil devrimi yazı ya da ekin dilini fazla uzaklaşmış olduğu konuşma diline yaklaştırmak düşüncesiyle tasarlanmışken, bugün konuşma dili yazın dilini yakından izliyor, bu nedenle de yabancı kökenli sözcükler yerine önerilen

"yeni türkçe" sözcükleri nerdeyse günü gününe benimseyiveriyor. *Belge* (vesika), *bitki* (nebat), *görev* (vazife), *ilgi* (alaka), *seçenek* (alternatif), *sorun* (mesele), *sözcük* (kelime), *sözlük* (lügat), *yasa* (kanun), *yayın* (neşriyat) bunlardan yalnızca birkaçı. Öyleyse Türk toplumunun yirmi otuz yıllık bir süreden beri yeterince zengin, yeterince bağdaşık, yeterince nedenli, her şeyden önce de kolaylıkla erişilebilir bir ekin dili bulunduğu söylenebilir. Bu da dil devrimimizin amacına büyük ölçüde ulaştığını gösterir.

Ama bu duruma hiç de kolay ulaşılmadığını söylemek bile gerekmez.

Dil devriminin her zaman karşıtları olmuştur, bugün de var: birtakım aydınlarımız bu devrimi her şeyden önce Osmanlı ekininin yadsınması olarak görüyor, tarihsel ve ekinsel zenginliğimizin ayrılmaz öğelerinden olan birçok yapıtı unutuluşa gömerek geçmişle bağlantılarımızı kopardığını söylüyorlar. Bu kopuşun Cumhuriyet'ten çok önce gerçekleşmiş olması bir yana, Osmanlı öğretimiyle karşılaştırılması bile büyük bir haksızlık olacak Cumhuriyet dönemi öğretiminin nicelik ve niteliği göz önüne alınınca, bugün bu eski yapıtları okuyup değerlendirebilecek bireylerin sayısının aynı düzeyde Osmanlı uyrukluların sayısından çok daha fazla olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca, şu yirmi birinci yüzyılda, Türkiye'de altı ay içinde yayımlanan kitap sayısının Osmanlı döneminde yüz yılda üretilen kitap sayısından daha fazla olduğu da söylenebilir. Bununla birlikte, 1950 yılından başlamak üzere, dil devrimi karşıtlığının gittikçe daha düzenli, gittikçe daha ezici bir baskıya dönüştüğünü de biliyoruz.

Böylece, Demokrat Parti'nin oyladığı ilk yasalardan biri Anayasa'nın eski diline dönme yasası

olur, dil devrimini savunanlar komünist olarak nitelenir, daha sonra, 1960, 1973 ve 1979 yıllarındaki birkaç aylık soluklanma dönemleri bir yana bırakılacak olursa, tüm iktidarlar dil devrimine karşıt bir tutumu seçer: toplumca çoktan benimsenmiş yeni terimlerin okullarda kullanımını yasaklayan genelgeler yayımlayan ya da okul kitaplarını yeni kuşaklarca anlaşılması olanaksız osmanlıca terimlerle doldurtan milli eğitim bakanları, kendilerinin de sık sık kullandıkları yeni sözcüklerin bile radyo ve televizyonda kullanılmasını yasaklayan TRT genel müdürleri görülür. En sonunda da 1980 askeri yönetimi Atatürk'ün kurduğu Türk Dil Kurumu'nu kapatır. Ama tüm bu karşı çabalar hiçbir sonuç vermez: dil devrimi, iktidarlardan bağımsız olarak ve iktidarlara karşın, gelişimini hep sürdürür. Hem de öyle güçlenerek sürdürür ki nerdeyse kendisine yönelen baskı çabalarıyla beslendiği söylenebilir.

Bunun nedeni, toplumsal ve ekinsel bir gereksinimden doğmuş olan dil devriminin dilbilimsel bir olguya dönüşmüş olmasıdır. Dillerin evriminde her zaman belirleyici bir etken olan örnekseme olgusunun yeni bir biçimi söz konusudur: belirli bir gelişimden sonra, bir kazanım bir başka kazanımı çağırmaya başlar. Dil devrimi tasarısı hiçbir zaman yabancı kökenli öğeleri tümden eleme tasarısı olmamıştır; hele bu öğeler yerleşik dilde kök salmış öğeler olduğu zaman. Bununla birlikte, bu tür yabancı öğelerin sayısı azaldıkça, türkçe birimlerden uzaklıkları gittikçe daha güçlü bir biçimde algılanır ve varlıkları kullanıcıyı gittikçe daha çok rahatsız eder. Örneğin *müddeiumumi* söylenmesi ve anlamının kavranması zor bir yabancı sözcüktür; bunun yerine önerilen *savcı* sözcüğü biraz geç de olsa herkesçe

benimsenir. Bir kez yerleştikten sonra, aynı kavram alanına giren, ama bize pek de aykırı gelmeyen yabancı kökenli *hâkim* de bizi dil duyarlığımızda rahatsız etmeye başlar ve yerini *yargıç* sözcüğüne bırakmakta gecikmez. Melih Cevdet Anday'ın yazılarında kendi yaratımı *sözcük*'ü kullanması dilimizin en yaygın sözcüklerinden biri olan *kelime*'nin yerini bu yeni öğeye bırakması için yeterli olur. Yeni yaratımların bir gün içinde tutunuverdiği bile görülür: örneğin Bülent Ecevit gibi bir siyasal önder kitle önünde *seçenek* sözcüğünü kullandı mı ertesi gün hemen herkes bu sözcüğü yüz yıllık bir sözcük gibi kullanmaya başlar.

VI. Sonuç Yerine

Böylece, siyasal koşullar ne olursa olsun, yeni öğelerin yerleşim hızı eşçarpanlı dizileri düşündürtür: belirli bir *doyum noktasına* erişildikten sonra, türkçe yapısına uygun olan ve belli bir boşluğu doldurma olasılığı bulunan her yeni bireysel sözü ortak ve yerleşik bir söze dönüştürüp kendi yapısına katar. Bu nedenle, yakın bir döneme değin çok tartışılan Türk dil devrimi artık ateşli tartışmalara konu olmamakta, hâlâ tartışmayı sürdürmeyi deneyen kişiler de bunu fazla inanmadan, alışkanlıkla sürdürmekte, bir başka yerde de söylediğimiz gibi, her birinin hiç hoşlanmadığı ya da çok beğendiği yüz, yüz elli dolayında sözcük bir yana bırakılacak olursa, onlar da ister istemez karşıtlarının kullandığı dili kullanmaktadır.

Sonuç olarak, sözünü ettiğimiz *doyum noktasının* aynı zamanda dilimizin ulaştığı *denge noktası* olduğu söylenebilir.

AL GÖZÜM SEYREYLE

I.

Attilâ İlhan, 11, 13, 15, 18 Ocak 1999 günlerinde *Cumhuriyet*'te, başarısı ve katkıları çoktan kanıtlanmış olan dil devrimimizi yerden yere vuran dört yazı yayımladı. Ne var ki, dişe dokunur hiçbir şey söylemediği gibi, yeni bir şey de getirmedi: 12 Eylül döneminde de kim bilir kaçıncı kez aynı şeyleri yinelemiş, bu arada, dönemin havasından olacak, bir "sayın muhbir" ağzıyla, "yapışılacak yakalar"dan sözetmişti. O günlerde, bugün bu görüşlerin yayımlandığı gazetede, savunduğu görüşün de, benimsediği tutumun da yanlış olduğunu göstermeye çalışmıştım. Ama kimi dostlar, tüm bu çağını şaşırmış Ulunay yazılarını ben yazmışım ya da ben yayımlamışım gibi, sokakta, telefonda, "Böyle şey olur mu!" diye çıkışıp durdular bana. İyi güzel de neden bana çıkışıyorlardı ki? Eski bir Türk Dil Kurumu üyesi olarak dil devrimini gereğince savunamadığım için mi? Adam devlet sanatçısıydı, bu gidişle çok yakında "şeyhül muharririn" de olacaktı, dolayısıyla doğrudan ken-

disine karşı çıkmayı göze alamıyorlardı da güçleri bana mı yetiyordu? Yoksa "üstad"ın yazılarını dolduran çelişkiler bulaşıcı olmaya mı başlamıştı? Bilemiyorum doğrusu. Ne olursa olsun, dört yazı boyunca öne sürülen görüşlerin üzerinde durulmaya değmediğini bile bile, tepkileri doğru yöne yönlendirmek umuduyla, konuya bir kez daha dönmek zorunda kaldım.

II.

Attilâ İlhan, bu yazılarda, amacına çoktan ulaşmış bir ekinsel devrime: türkçenin özleştirilmesine karşı çıkıyor, eylemin yanlışlığını kanıtlamak için, Atatürk'ün bu işe çok kısa bir süre ilgi duyduğunu, sonra bir "çıkmaz" olduğunu görerek vazgeçtiğini söylüyor, vazgeçtiğini kanıtlamak için de, tarihsel olgulara başvuracak yerde, her zaman yaptığı gibi, hiç mi hiç kanıt değeri taşımayan birtakım tanıklıklara başvuruyor. Tanıklıkların güvenilir olup olmadığına karar verebilmek için, dile getirildikleri zaman, uzam ve koşullardan tanığın kişiliğine kadar pek çok veriyi göz önüne almak gerekir. Yazık ki *Cumhuriyet* yazarına Ahmet Cevat Emre'nin herhangi bir zamanda Mustafa Kemal'in "dilde ve musikide inkılap olmaz" kanısına vardığını yazmış olması yetiyor. Emre'nin bunu 1931 yılında yazması, buna karşılık, Atatürk'ün 1932'de Türk Dil Kurumu'nu kurması, 1934'te Özsoy operasının sahnelenmesi, 1936'da Ankara Devlet Konservatuvarı'nın kurulması, Emre'nin Türk Dil Kurumu'nda yaptığı çalışmalar ve Homeros çevirisi en az Ahmet Cevat Emre kadar kendisini de gülünç düşürürmüş, ayrımına

bile varmıyor, en azından okurların bunu göremeyecek kadar bön olduklarını sanıyor.

Falih Rıfkı Atay'ın tanıklıkları konusunda da böyle: bu kişinin yıllar yılı Atatürk'ün çok yakınında bulunduğu, İnönü döneminde de *Ulus*'un başyazarlığını yaptığı bilinir, ama Demokrat Parti karşıtı *Dünya* gazetesini çıkardığı sıralarda, çomağın ucunu görünce, nasıl bir Menderes yanlısı kesiliverdiği de bilinir. Bu nedenle, Atatürk'ün kendisine, "sofra bittikten sonra", yani baş başa oldukları, yani duvarlardan başka bir tanık bulunmadığı bir sırada, "Dili bir çıkmaza saplamışızdır," dediğine inanmamız bayağı zorlaşır. Olgular da kendisini yalanlar: Türk Dil Kurumu çalışmalarıyla her zaman yakından ilgilenmiş, üstelik malvarlığının en büyük bölümünü bu kurumla Türk Tarih Kurumu arasında paylaştırmış olan büyük Atatürk ölümüne bir yıl kala, 1937'de, kendi eliyle yazdığı *Geometri* kitabında çok sayıda geometri terimini türkçeleştirmiş, ölümüne on gün kala, 1 Kasım 1938'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okunan açılış konuşmasında da "Türk Dil Kurumu, en güzel ve verimli bir iş olarak, türlü bilimlerle ilgili Türkçe terimleri bulmuş, böylece dilimiz, yabancı dillerin etkisinden kurtulma yolunda büyük adımını atmıştır. Bu yıl okullarımızda öğretimin Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olması kültür yaşamımız için önemli bir olaydır," demiştir. Hangi bireysel tanıklık bu somut gerçeklerden daha güçlü olabilir ki?

Üstelik, Attilâ İlhan'ın baş dayanağı Falih Rıfkı Atay, Atatürk'ün sonunda "gerçeği" görüp "Dili bir çıkmaza saplamışızdır," dediğini ileri süren bu adam, aynı kitapta, *Çankaya*'da, "Eserini neticelendirmeye ömrü yetmedi. Yazık ki, son dil çalışmaları

da, Atatürk'ün eşsiz ve hayret verici sağduyusunu hayli zedeleyen hastalık buhranlarına rastladı," diyerek hem kendi kendini, hem de kendisini alıntılayan Attilâ İlhan'ı açmaza düşürür. Öyle ya, Atatürk'ün son dil çalışmalarını bilinçsiz bir biçimde yaptığı, o güzelim *Geometri* kitabını bir tür sabuklama içinde yazdığı, 1 Kasım 1938 konuşmasında ne dediğini bilmediği, dolayısıyla giriştiği son dil çalışmalarının Falih Rıfkı Atay'ın onaylayabileceği türden çalışmalar olmadığı, dolayısıyla "Dili bir çıkmaza saplamışızdır" sözünün yalanlandığı değil de hangi anlam çıkar bundan? Ayıp, gerçekten ayıp, bu sözlerin Yunus Nadi'nin kurduğu gazetede yayımlanması daha da ayıp! Üstelik, bu sözler Ahmet Cevat Emre'den yapılan alıntıyla birlikte göz önüne alınınca, Attilâ İlhan'ın yazılarından Atatürk'ün, 1931'de (devrimin olanaksızlığı), 1932'de (dil devrimi), 1934'te (özleştirmecilik), 1936-1937'de (çıkmazdan kurtulma çabası) ve 1937-1938'de (yeniden özleştirmecilik) olmak üzere, yedi yılda beş kez görüş değiştirdiği gibi aykırı bir sonuç çıkmaktadır. Elimizi yüreğimizin üstüne koyup da yanıtlayalım: yaptığı hemen her şeyi çok önceden tasarlayıp dizgesel bir biçimde gerçekleştirmeye yöneldiğinde nerdeyse tüm araştırmacıların birleştiği bu büyük adam bu denli tutarsız mıdır?

Ayrıca, Atatürk dil devrimine kesinlikle karşı çıksaydı, dil devrimini İnönü, hatta Menderes, hatta Çiller, hatta Erbakan başlatıp sürdürmüş olsaydı, bu eylemin geçerliliğini yadsıyacak mıydık? Türkçenin başdöndürücü gelişmesini yok mu sayacaktık? Hayır. En az yüz elli yıllık bir geçmişi olan bir büyük dip dalgasını Atatürk ve İnönü gibi önemli kişiler de olsalar, bireylere, Türk Dil Kurumu gibi saygın ve etkin de olsalar, kurumlara bağlamak geçerli bir tutum

olabilir mi? Gene hayır. Geçerli bir tutum sayılması durumunda, türkçenin en büyük gelişmeyi 1950'den sonra, nerdeyse tüm iktidarların bu gelişmeyi durdurmak amacıyla her yola başvurdukları ve, Atatürk'ün özlük hakkını çiğnemek pahasına, Türk Dil Kurumu'nu kapatmayı bile göze aldıkları şu son kırk elli yıllık dönemde gerçekleştirmiş olmasını neyle açıklarız? Herhalde çok geniş bir aydın kitlesinin desteği ve özleşmenin kendi kendini besleyen dilbilimsel bir olgu durumuna gelmiş olmasıyla.

III.

Attilâ İlhan, ancak som bilgisizlikten kaynaklanabilecek bir gözüpeklikle, örneğin Fransızların dillerinde, latince kökenli bunca sözcük bulunmasından hiç mi hiç gocunmadıklarını yazıp da kendisine fransızcanın latinceden geldiği, bir başka deyişle, latincenin dönüşmüş bir biçimi olduğu anlatıldıktan, Türk Dil Kurumu'na verilen en önemli görevlerden birinin Türkiye türkçesinin öteki Türk dilleriyle "ilişkilerini korumak" olduğunu öne sürüp de kendisine kurumun tüzüğünde böyle bir amaç bulunmadığı, üstelik böyle bir istekte bulunmanın fazlasıyla saçma olduğu açıklandıktan sonra, titreyip kendine dönmüş olmalı ki, türkçeyi gerçek bir ekin dili durumuna getirme çabalarını karalamak için, renkli basının gözde deyimiyle, "bir ilke daha imza atıyor": "dil devrimi"yle "özleştirme"nin birbirinden çok farklı, hatta nerdeyse karşıt şeyler olduğunu, Atatürk'ün birincisini, İnönü'nünse ikincisini seçtiğini savunuyor. Varsayımını kanıtlamak için de, *Meydan Larousse*'tan Türk Dil Kurumu'nun çalışma izlence-

si özetini aktardıktan sonra, bir çocuk kurnazlığıyla, "Şimdi dikkat isterim: gördüğünüz gibi, özleştirmek diye bir madde, (yâni 'kelime uydurmacılığı', yani 'tasfiyecilik') ne Gâzi'nin ilk önerisinde mevcuttur; ne Dil Tetkik Cemiyeti'nin tüzüğündeki 'amaçlarda', ne de I. Türk Dil Kurultayı'nın, 'tespit ettiği' programda!" diyor. Diyor da kimi kandıracağını sanıyor ki? Evet, aktardığı özette özleştirmek diye bir sözcük yok, büyük bir olasılıkla, o günlerde özleştirmek diye bir sözcük de yoktu, ama özleştirme etkinliği söz konusu değildi de aktardığı izlence özetinde yer alan "Osmanlıca kelimelerin Türkçe karşılıklarının bulunması" ve "terimlerin türkçeleştirilmesi" sözleri ne arıyordu peki? İzlenceye "sehven" ya da çelişki olsun diye mi konulmuştu? "Sehven" ya da çelişki olsun diye konulmamışsa, dil devrimi ile özleştirme arasında varsayılan uçurum neredeydi? Yanıtı biz verelim: hiçbir yerde.

Bu nedenle, Attilâ İlhan, dil devriminden yana olduğunu söylerken, deyimi içeriğinden boşaltarak tam karşıtına dönüştürüyor; böylece, tartışma götürmez bir biçimde, unutulmaz ustalarımızdan Nadir Nadi'nin, *Ben Atatürkçü değilim* adlı yapıtında, aralarında görünmek istemediğini vurguladığı atatürkçüler arasında yer aldığını kanıtlıyor. Nasıl olsa, çelişkiden korkusu yok.

Aynı biçimde, gözünü bile kırpmadan, "Dilin sâdeleşmesi, dolayısıyla 'demokratikleşmesi', 'ümmet'ten, 'millet'e geçerken, hiçbir toplumun 'kaçınamayacağı' bir dönüşümdür," derken, arkasından da "İradi olarak başlatılmasaydı da, önlenemezdi; hiçbir ülkede, önlenememiştir," diye eklerken, kaşla göz arasında, birkaç evrensel kuram birden üretiyor. Bu çok parlak kuramların birincisi dünyanın tüm

toplumlarının ümmetten millete geçmek diye adlandırılan kaçınılmaz bir devrimsel değişim geçirdiği; ikincisi ümmet toplumunun dilinin zorunlu olarak karmaşık, millet toplumunun dilinin zorunlu olarak "sade" olduğu ya da "sadeleşme"ye yöneldiği; üçüncüsü bu "sadeleşme"nin önlenmez bir olgu olduğu. Böylece, herkesin Türkiye tarihini paşa gönlüne göre yeniden düzenlediği bir ortamda, Attilâ İlhan daha da ileri bir adım atarak ümmetten millete doğru iki evreli bir evrensel değişim kuramı getirerek evrensel tarihi yeniden düzenliyor. Ama, her toplum Osmanlı toplumu (daha doğrusu Osmanlı yönetimi) gibi yabancı bir (ya da iki) dilin dümen suyuna girmemiş olduğuna göre, her geçiş sırasında bir "sadeleşme"den sözetmeye olanak var mıdır? Örneğin Fransız toplumunun uluslaşma evresinde fransızca daha "sade" bir dil olmaya mı yönelmiştir? Hayır. Tam tersine, kimi toplumların tarihinde saptadığımız uluslaşma süreci genellikle bir ekinsel atılımı da birlikte getirdiğinden, ekin dilinin hızla gelişmesi, bunun sonucu olarak da bir anlamda karmaşıklaşması daha büyük bir olasılıktır. Türkiye'de de böyle olmuş, daha 30'lu yıllardan başlanarak, kökü türkçeye dayalı, zengin bir ekin ve bilim dili oluşturulmuştur.

Bir an için, Attilâ İlhan'ın getirdiği evrensel yasaların doğru olduğunu varsayar da ulus evresine geçmiş toplumların dillerinin gerçekten önlenmez bir biçimde yalınlaşmaya yöneldiğini benimsersek, "mumaileyh"in şu 1999 yılında, *Cumhuriyet* gazetesinde, "Söyleşi" ana başlığı altında yayımladığı yazıların II. Meşrutiyet dönemi türkçesini Türk ulusunun güncel türkçesine göre bir ümmet dili olarak nitelememiz gerekmez mi? Daha önemlisi, öncülüğü-

nü Atatürk'e vermekte bir sakınca görmediği dil devrimi gereksiz bir etkinlik olarak belirmez mi? Daha da önemlisi, etkinliği dilin "geçmişiyle organik bağlarını korumak" gibi hiçbir izlencede yer almayan bir ilkeden ve türkçeyle osmanlıca arasında bir "organik bağ"dan sözetmenin saçmalığı göz önüne alınınca, uygulamada da karşılığı bulunmaması gereken bir erekle donatıldıktan sonra, "devrim" dediği şeytan karşıtına dönüşerek basbayağı tutuculuk olmaz mı? Tutuculuk olsun, olmasın, karşımıza böylesine ters bir savla çıkan kişinin Atatürk ve arkadaşlarının bu işlevi nasıl gerçekleştirdiklerini açıklaması gerekmez mi?

Gerekir kuşkusuz. Ne var ki, "Osmanlı'da, sıradan halkın adeta köylü Türkçesi konuştuğunu zannetmek! Hayır, öyle konuşmuyorlardı!" sözlerinin de açıkça gösterdiği gibi, ülkede okuryazar sayısının yüzde beşi zor bulduğu bir dönemden sözederken, ninesinin kullandığı (daha doğrusu kullandığını ileri sürdüğü) birkaç osmanlıca sözcüğe bakarak yüzyıllar ötesinden gelen dilsel birikimi dil devrimi ya da özleştirme akımına kaynaklık etmiş olan çok geniş bir toplum kesiminin türkçesine dudak büken bir yazardan tutarlı bir uslamlama bekleyemezsiniz.

IV.

Hepsi bu kadar da değil. Attilâ İlhan Türk Dil Kurumu'nun ilk izlencesinde "osmanlıca sözcüklere türkçe karşılıklar bulunması" ve "bilimsel terimlerin türkçeleştirilmesi" amaçlarına hiç karşı çıkmıyor, Atatürk'ün yaşadığı yıllarda, gerek Atatürk,

gerek başkalarınca üretilmiş sözcük ve terimlere de pek dokunmuyor, hatta Atatürk'ün kullanmaktan vazgeçtiğini söylediği "ulus" sözcüğünü bile bir ölçüde benimsiyor, ama, İsmet İnönü döneminde üretilmiş sözcük ve terimler söz konusu olunca, bunları "hem dili yoksullaştıran, hem de –çağrışım gücü sıfır– birtakım uyduruk kelimelerle dolduran, basbayağı ırkçı" bir çabaya bağlıyor. Ama, üstesinden gelemeyeceğini daha baştan bildiğinden olacak, aşırı savını destekleyebilecek tek açıklama, tek örnek vermiyor bize. Osmanlıca sözcüklerin türkçe karşılıkları türkçenin kök ve eklerinden yararlanılarak değil de nasıl bulunacaktı? Örneğin, uydurukluk ve çağrışım gücü açısından, Atatürk döneminin "üçgen"iyle İnönü döneminin "sağduyu"su arasında ne fark var? Lütfedip söylemiyor. Söyleyemez de ondan: osmanlıca *tedai* ile büyük olasılıkla İnönü döneminde üretilmiş olan, Attilâ İlhan'ca da kullanılan *çağrışım* arasında anlam açısından da, çağrışım açısından da hiçbir fark yoktur. Olsa olsa çağrışımın daha kolay anlaşıldığı, dilimize uygun düştüğü ve beş yüzyıllık bir türkçe sözcükten daha az türkçe olmadığı söylenebilir. Attilâ İlhan'ın kimi zaman birincisini, kimi zaman ikincisini kullandığı *aşama* ve *merhale* sözcükleri için de böyle. Yazılarına ana başlık olarak seçtiği Ataç işi *söyleşi* için de böyle. Neden sohbet ya da hasbıhal demiyor ki? *İrtişâ* sözcüğünden daha köksüz ve daha zor anlaşılır oldukları için mi? Ayrıca, bunca tutuculuğuna karşın, kendisinin de kullandığı *dönüşüm, değişim, indirgeme,* vb. sözcükleri uyduruk diye nitelediği sözcüklerden hangi özellikleriyle ayrılmakta? Ölçüt nedir? Hiçbir tutarlı yanıtı yoktur bu sorunun. Çağrışım gücü dediği şey de dilbilimsel bir veri değil-

dir, olsa olsa Attilâ İlhan'ın çağdışı şiir anlayışından kaynaklanabilir.

Ya şu "eski kültür sentezine gönderme yapma", "bu göndermeleri handiyse otomatik olarak gerçekleştirecek yerleşik kelimeler" masalı! Örneğin herhangi bir konudan, diyelim bitkibilimden, diyelim ki felsefeden, diyelim ki tarihten sözedeceksiniz, ama, bunu yaparken, arada bir öyle sözcükler patlatacaksınız ki sizi de, okurlarınızı ya da dinleyicilerinizi de "handiyse otomatik olarak", kaşla göz arasında, "o muhteşem Selçuklu/Osmanlı kültür sentezi"ne götürecek, ayağınızı yere daha sağlam basacak, hem bitkibilim, felsefe, tarih konularını daha iyi kavrayacak ve kavratacak, hem de "muhteşem sentezi" bir kez daha duyumsamış, bir kez daha kavramış olacaksınız. Demek dilin, dilin bile değil, birtakım osmanlıca sözcüklerin böylesine olağanüstü güçleri varmış da biz bilmiyormuşuz! Ama, hemen söyleyelim, öncelikle bir bildirişim aracı olan dilden böyle tansıklar beklemek İstanbul meyhanelerinin kirli kadehlerindeki dudak izlerinde sevgili aramaya benzer. Attilâ İlhan böyle bir söylenişte bin yıllık bir ekin birikimini ayağımıza getirecek "mucizevi" sözcükleri biliyorsa, bize bir dizelgesini versin de arada bir tıklatarak geçmişe yolculuk edelim. Ben, kendi payıma, değil osmanlıca, japonca da, çince de olsa kullanırım o "kanatlı" sözcükleri. Özleştirmeciyim, doğru, ama o kadar da ırkçı değilim.

Ayrıca, hemen belirtmek gerekir ki, adına ister "dil devrimi", ister "özleştirme", ister "sadeleştirme" deyin, türkçeyi arılaştırma etkinliği oldukça uzun tarihinin hiçbir döneminde ırkçı bir eyleme dönüşmemiştir. "Merdiven"i, "pencere"yi, "fasul-

ya"yı, "domates"i türkçeden atmayı hiçbir zaman, hiç kimse düşünmedi. Türk Dil Kurumu da, kuruluşundan kapatılışına dek, hiçbir zaman ırkçıların eline düşmedi; tam tersine, Macit Gökberk'ten Cahit Külebi'ye, kurumun başkanlarının, genel yazmanlarının adlarını şöyle bir anımsamak bile *Cumhuriyet* yazarının savının tersini kanıtlamaya yeter.

V.

Attilâ İlhan, kendi yazdığının erimini bile sezemediğinden mi, yoksa başka bir nedenden mi, bilinmez, "dildeki devamlılık ve bütünlük" izleğine her dönüşünde, ipin ucunu kaçırıveriyor. "François Villon, ya da Charles d'Orléan'ın[1] Fransızcasını 'sökemeyen' genç kız; gerçek bir Fransız aydını olmak niyetindeyse, 'eski Fransızca'yı da bilmek zorundadır; bu yalnız 'ulusal' dilin, 'ümmet' dilinin üzerinde yükselmiş olmasından ileri gelmiyor; kültürdeki, dolayısıyla dildeki, devamlılık ve bütünlük açısından da, zorunlu bir şey!" deyiveriyor örneğin.

Kanıta pek gerek yok ya önce *Cumhuriyet* yazarının el attığı konularda ne denli bilgisiz olduğunu örneklendirmek için, andığı iki Fransız ozanının XV. yüzyıl ozanları olduklarını, dolayısıyla yapıtlarında kullandıkları dilin eski fransızca değil, orta fransızca olduğunu belirtelim, sonra da gerek eski, gerek orta fransızcayı anlamak için belirli bir uzmanlık düzeyine ulaşmış olmak gerektiğini, bunun da, alanlarının farklı olması durumunda, değil genç bir Fransız kızı, Sartre gibi, Camus gibi ünü dünyayı tutmuş Fransız düşünürlerinden bile istenemeyece-

[1] Charles d'Orléans demek istiyor olmalı.

ğini belirtelim. Bir de yazıları daha yazdığı dönemde bile anlaşılmayan bir yazarın durumunu şiirleri yazılışlarından beş yüzyıl sonra anlaşılmayan ozanın durumuyla bir tutmanın yadsınmaz saçmalığını. Bir de evrensel bir yasa gibi sözettiği şu yandançarklı ümmetten millete geçiş kuramının[1] dilsel değişimle çakışmasının, yazarımızın sandığının tersine, söz konusu bile olmadığını, örneğin Fransa'nın uluslaşma sürecini büyük Fransız Devrimi'yle başlatacaksak, durulmuş fransızcanın uluslaşmadan en az bir buçuk yüzyıl önce gerçekleştiğini.

Öte yandan, Attilâ İlhan "dildeki devamlılık ve bütünlük", eskiyle yeni arasındaki "organik bağ" türünden savları ne denli yinelerse yinelesin, dillerin sürekli değişim içinde bulunduklarını da, toplumsal devrim söz konusu olsun olmasın, sürekli olanın dilin bir durumu değil, değişimin kendisi olduğunu tüm dilbilimciler söyler size, hatta André Martinet kuşaktan kuşağa belirli değişimler saptayabileceğimizi kesinler. Bu durumda, türkçe ile osmanlıca, dolayısıyla arapça ve/ya da farsça öğeler arasında "organik bağlar" aramak saçmadır. Attilâ İlhan'ın günümüz türkçesinin "geçmişiyle organik bağ"larını korumasına aracı olduklarını sandığı *vâkıa, harekât-ı milliye, irtişâ, uhde,* vb. türünden sözcükler diyelim ki 1920'lerde, diyelim ki 1930'larda birçok yazıda yer almış olabilir, kimileri konuşma diline de girmiş olabilir, ama türkçe yapısına ters düşen bu öğeleri çoktan kusup atmıştır. Bu sözcükler de, daha nice benzerleri de türkçe için ölmüştür, güncel türkçenin çevreni dışındadır. Bunun sonucu olarak, günümüz insanlarının bu sözcükleri bilmek zorunda olduklarını söyleyemeyiz.

[1] Ayrıca burada ümmetten millete geçiş olsa olsa bir eğretileme olarak kullanılabilir.

Öğrenilmeleri, kullanılmaları yasak mıdır? Değildir kuşkusuz, olamaz da. Gerekirse, ben de kullanırım. Ama ben, kendi payıma, ancak bir biçimde: birer alıntı olarak, anadilimin sözcükleri olmadıklarını şu ya da bu biçimde vurgulayarak, latince bir deyimi, ingilizce ya da fransızca bir sözcüğü kullanır gibi kullanırım. Attilâ İlhan da "Bunlar benim kişisel sözcük dağarcığının öğeleridir, ben bildiğim gibi, hiçbir ayrım yapmadan, bol bol kullanırım," diyebilir. Nasıl olsa, kendisinin "İnönü cumhuriyeti"ne yüklediği "tepeden inmecilik" o yönde de, bu yönde de işlemez. Ama, o zaman, anlaşılmamayı göze alması ve, gerek biçim, gerek içerik açısından, tutarlı bir söylem oluşturmaktan umudunu kesmesi gerekir. Baksanıza, dört koca yazı içinde, "Bak, bunu doğru söylemiş!" dedirtecek tek tümce bulamıyorsunuz!

VI.

Ataç konusunda söyledikleri de böyle.

Ataç'ın yunanca ve latinceye yönelme, bu dilleri öğrenme konusundaki görüşleri bilinir. Her şeyden önce türkçeden yanadır, gereksinim duyulan sözcük ve terimlerin anadilden türetilmesini ister, kendisi de böyle yapar. Ama, gerek Atatürk, gerek İnönü döneminde, gerek daha sonraki dönemlerde, bir yandan türkçeye onun düşündüğü oranda önem vermediğimize, öte yandan, Batı ekinine yöneldiğimize ve Batı dillerinden sürekli olarak latince ve yunanca kökenli *oksijen, hidrojen, fizyoloji, filoloji*, vb. türünden terim ve sözcükler aldığımıza göre, hem bu sözcük ve terimleri, hem de bağlandıkları ekini doğ-

ru kavrayabilmek için, yunanca ve latince öğrenmemiz gerektiğini söyler. Kuşkusuz, aşırı bir savdır bu, çünkü terim ya da sözcük tanım değildir. Ama İnönü yönetiminin bu savı benimsediğini söyleyebilmek için, tarihi tarihsel verilere sırt çevirerek, paşa gönlümüzün esintilerine göre, yeniden kurgulamak gerekir. Attilâ İlhan'ın yaptığı da bu: sanki on bir yıllık İnönü yönetimi boyunca, herkes Ataç'ı izlemiş gibi sanal bir tarihsel gerçeklik yaratıyor. Bu arada, toplumun ekinini "basbayağı ırkçı" diye nitelediği İnönü özleştirmeciliğinin "hiç de 'millî' olmayan Yunan/Latin kültür sentezine kaydırmaya" aracılık ettiğini, dolayısıyla ulusal bile olmadığını söyleyerek çelişkinin doruğuna yerleşiyor.

Onun için, herhalde gene "Ataç efendi"nin esiniyle, liselerde Sophokles okutulması da bu sapkınlığın başlıca kanıtlarından biri. Öyle anlaşılıyor ki Attilâ İlhan, Mallarmé'nin geçmiş zaman kuğusu gibi dalıp gitmiş, saygınlığının çok arttığı 12 Eylül döneminde filizlenen "Türk-İslam sentezi"nin çevrime bu denli geç girmiş olmasının yasını tutmakta. Oldu olacak, bir de "Gâzi"nin, günümüze kadar yaşamış olması durumunda, Refah'ı seçmiş olacağını kanıtlasın.

VII.

Nasıl olsa, kendi ozan imgeleminde, her sorunu çözer, her savı kanıtlar görünen bir tansık-anahtar var elinde[1]: alıntı.

Gerçekten, bu yazı boyunca da gördüğümüz gi-

[1] Yazıyı uzatmamak için, annelere, ninelere, düşsel mi, gerçek mi oldukları bilinmeyen yabancı arkadaşlara yapılan göndermelerden hiç sözetmiyorum.

bi, örneğin 1933, 1936 ve 1945'te yayımlanmış birkaç dergiden bol osmanlıcalı birkaç tümce, yani tekil ve saymaca nitelikleri kuşku götürmeyen birkaç örnek alıntılamak 1933-1945 yılları arasında yazı dilimizin yüksek oranda osmanlıca öğe içerdiğini kanıtlamaya yetiyor onun için. Ama aynı şeyi ben de yapsam, örneğin İsmet İnönü'nün söylevlerinden dört beş örnek seçerek onun özleştirme edimine her zaman karşı çıktığını savunsam, örneğin Attilâ İlhan'ın dillere destan *Cumhuriyet* yazılarından aldığım parçaları örnek göstererek "İşte, 1999 Türkiye'sinde konuşulup yazılan türkçe budur!" desem, sanırım, buna herkesten önce Attilâ İlhan'ın kendisi karşı çıkar. Aynı biçimde, Attilâ İlhan'ın 1950'den beri yayımladığı yazılar süredizimsel bir biçimde ele alınarak yalnızca bu yazılarda osmanlıca sözcük oranını gittikçe artırdığı, yani, kendi mantığıyla, milletten ümmete doğru gittiği değil, türkçenin 1950'den başlayarak yavaş yavaş osmanlıcaya doğru yol aldığı, bugün, 1999 yılında, "ediplerimizin" gülünç bir Osmanlıca - Türkçe karışımıyla yazdıkları da kanıtlanabilir. Şu var ki, bu tür kanıtlara inanacak kadar bön kişileri ne "bu ülkenin aydınlık insanları" arasında bulabilirsiniz, ne de *Zaman, Yeni Şafak* ya da *Akit* okurları arasında.

Yazar sizin.

Güncel Dilin Çevreni

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında, daha iyi bir gelecek, daha mutlu bir toplum, daha bilgili ve daha duyarlı bir insanlık inancı kimi yazarları gelecek kuşaklar için yazma tutkusuna ya da avuntusuna yöneltmişti. Değerinin bilinmediğini, yapıtının gereğince anlaşılmadığını düşünen yazar ya da ozan bu koşulu gelecekte aşacağını umuyordu. Örneğin Stendhal yalnızca "mutlu azınlık" için yazdığını kesinlemekle kalmıyor, yapıtlarının oldukça yakın bir gelecekte çok daha iyi anlaşılacağını da kesinliyordu. Zaman önbilisini doğruladı. Ama Stendhal fazlasıyla özel bir örnek. Gerçekte, bugünün başarısızlığını geleceğin başarısının göstergesi olarak değerlendirmekten daha saçma bir şey olamaz. Bir yazarın kendini çağdaşlarından daha üstün, daha ileri sayması hoş bir tutum olmasa da anlaşılabilecek bir tutum. Ne var ki, böylece geleceğin insanlarının bizden ve çağdaşlarımızdan daha üstün olacaklarını varsaydıklarına göre, bu insanların, çağdaşları dururken, daha eski, dolayısıyla daha geri kuşakların ürünleriyle oyalanacaklarını sanmak da bönlük olur.

Roland Barthes, 1979 yılında yazdığı iki sayfalık bir parçada, Flaubert'in bu konuda kimi çağdaşları-

na göre çok daha "alçakgönüllü" bir tutumu benimsediğini söyler bize, savını da büyük romancının "Ben bugünün okuru için değil, dil yaşadığı sürece ortaya çıkabilecek tüm okurlar için yazıyorum," demiş olmasına dayandırır. Ona göre, Flaubert hem ortaya çıkacağı hiç de kesin olmayan belirsiz bir okur için yazdığını söylemektedir, hem de yazın dediğimiz şeyi büyük öğretilere, anlayış devrimlerine, kısacası, içeriklere bağlamak şöyle dursun, bir biçime: Fransız diline bağlamakta, üstelik, bu dili ölümsüz bir dil olarak tasarlamamaktadır. Ancak, Roland Barthes'ın görüşünü paylaşmak, dil yaşadığı sürece okunma isteğini alçakgönüllü bir istek olarak değerlendirmek de kolay değil. Öyle ya, XIX. yüzyıl yazarları gelecek kuşaklara belbağlarken, daha çok XX. yüzyılın insanlarını düşünüyorlardı; Flaubert'se, "dil yaşadığı sürece" derken, sırtını siyasal ve düşünsel öğretilerden çok daha uzun ömürlü bir veriye dayanmak istiyordu.

Bununla birlikte, konuya yapıtın uzun ömürlülüğü açısından bakılınca, hele bir de, Roland Barthes'ın yaptığı gibi, dil sözcüğü Fransız dili olarak değerlendirilince, "dil yaşadığı sürece" sözünün önemli bir yanılsama içerdiğini söylemek gerekir. Fransızca bin yılı aşkın bir süredir varolan bir dil, bir bu kadar, iki, üç, dört bu kadar daha yaşayacağı da söylenebilir. Buna karşılık, *Madame Bovary*'nin, *Duygusal eğitim*'in, *Bouvard ile Pécuchet*'nin fransızcasının bundan sonraki bin, iki bin, üç bin yıl içinde onunla hep çakışacağını, onun değişik evrelerinde hep anlaşılır kalacağını söyleyebilmek için bayağı iyimser olmak gerekir. Her dil gibi fransızca da sürekli bir evrim içinde bulunduğuna, bir dili belirli bir evresinde dondurmaya da hiç kimsenin gücü

yetmeyeceğine göre, Flaubert'in benzersiz yapıtlarının günün birinde Rabelais'nin aynı ölçüde benzersiz yapıtlarının yazgısını paylaşmasından, yani belirli bir dönemin fransızca-konuşanlarınca anlaşılabilmeleri için dil-içi bir çeviri işleminden geçirilmelerinden daha doğal bir şey olamaz.

Hiç kuşkusuz, toplumsal ve dilsel koşullar sonucu, değişim süreleri dilden dile, dönemden döneme büyük farklılıklar gösterebilir. Örneğin Flaubert fransızcada bugün de canlılığını korumakta, bugünün kuşaklarınca anlaşılmak için hiç kimsenin aracılığına gereksinimi yok. Buna karşılık, Flaubert'den yıllar sonra yapıt vermeye başlamış kimi Türk yazarları, diyelim ki Halit Ziya Uşaklıgil, diyelim ki Tevfik Fikret yazı dilimizin günümüz kuşaklarınca yardımsız anlaşılamayacak kadar eski bir evresinde kalmış görünüyor. Bu arada, bir Refik Halit Karay'ın dilinin bugünün türkçesine nerdeyse çağdaşı sayılabilecek Halit Ziya Uşaklıgil'in dilinden çok daha yakın olması, daha da önemlisi, Yunus Emre'nin ta XIII., Korkut Ata'nın ta XIV. yüzyıldan gelen yapıtlarının bugün büyük ölçüde anlaşılır kalması, toplumsal ve dilsel koşulların belirleyiciliği yanında, bireysel seçimlerin de yabana atılmayacak bir etkisi bulunduğunu sezdirmekte.

Öyleyse, yazı dilimizin geçirdiği büyük çalkantılardan sonra eriştiği şu görece durgun ve dengeli dönemde, uzam ve sürem içinde okur kitlelerine ulaşabilmek için yazarın nasıl bir tutum seçmesi gerektiği tartışılabilir. Ama buraya dek saptadığımız olgular seçeneklerin çok da fazla olmadığını göstermekte. Her dil sürekli bir gelişim içinde bulunduğuna, gelişimin yönü de büyük ölçüde belli olduğuna göre, yazar bu gelişime ters bir yön tutarak dilin (ya

da yazı dilinin) geçmiş bir evresini, diyelim ki Baki'nin, diyelim ki Halit Ziya Uşaklıgil'in evresini seçtiği zaman, kuramsal açıdan, kendi içinde tutarlı bir yapıt oluşturması olanaksız değildir. Ama, dışarıdan bakılınca, böyle bir tutuma gerekçe bulmak zordur. Dedikleri gibi, "memlekette demokrasi var", bir yurttaş olarak, "Ben romanımı XIX. yüzyılın yazı diliyle yazdım, çünkü anlattığım olayların yüzde doksanı XIX. yüzyıl Türkiye'sinde geçiyor," demek hakkınız. Ama aynı gerekçeyi bir yazar olarak kullanınca, alaylara hazır olmanız, ya da örneğin eskil Roma'yı anlatan bir romanın latince yazılması gerektiğini kanıtlamanız gerekir. Ayrıca, dilediğiniz kadar parlak gerekçeler uydurun, kitleye ulaşma açısından bakılınca, daha baştan başarısızlığa adanmış çabalardır bunlar: hem dilinizden anlayan çıkmaz, hem de, dünü ele aldığınız zaman bile, bugünün gerçeğini dünün diliyle yansıtmak kolay bir iş değildir. Geleceğin türkçesiyle yazmaya gelince, hiç kuşkusuz, Ataç gibi, Melih Cevdet Anday gibi dönemlerinde geleceğin dilinin kurulmasına büyük katkılarda bulunmuş yazarlar vardır, sesbilim, sözlükbilim ya da sözdizim açısından dilin güncel yönelimlerini sezmek de olanaklıdır, ancak geleceğin dilini kestirip öncelemek genellikle boş bir düş olarak kalır. Bu durumda, işlevi ve ereğiyle tutarlı yazarın önünde tek bir yol kalır: gününün dilini, gününün türkçesini, gününün fransızcasını, gününün yunancasını üstlenmek.

Söylemek bile fazla, adına yaraşır bir yazar gününün sunduğu dili edilgen bir biçimde üstlenmez hiçbir zaman: bu dilin içinde kendi özgün ve bireysel dilini kurar, ona yeni uyumlar, yeni renkler katar; bu arada, dilin belirli dönemlerini benimsemek-

te ya da yadsımakta da özgürdür. Ben daha arı bir türkçeyle yazmaya özen gösteririm, Enis Batur benim kadar seçmeci davranmaz; bugün benim kitabımı üç bin kişi okur, Ahmet Altan'ın kitabını altmış bin kişi, yarın bu rakamların ne olacağı bilinmez; ancak, kitaplarımızın dolaysız yaşamı önce içinde yazdığımız dilin, sonra kendi bireysel dilimizin anlaşılırlığıyla doğrudan orantılıdır. Yapıtların başka türlü bir yaşamı da var kuşkusuz: Rabelais'nin XVI. yüzyıl fransızcasında yazılmış başyapıtı özgün biçimiyle çok az insan için yaşıyor, ama hem güncel fransızcaya çevrilerek yaşatılıyor, hem de dünyanın başka güncel dillerine çevrilerek.

Ama Rabelais örneği çevirmenin tutumunu da gündeme getirmekte.

Birkaç yıl önce bana yöneltilen zehir zemberek bir eleştiriyi anımsıyorum. Çokbilmiş bir köşe yazarımız bir Marcel Proust çevirisinde öztürkçe sözcükler kullanmış olmamı bağışlanması zor bir kusur, nerdeyse bir suç olarak niteliyor, *Swann'ın bir aşkı*'nı Proust'un Türkiye'deki çağdaşı ve uğraştaşı Halit Ziya Uşaklıgil'in türkçesine yakın bir türkçeyle çevirmem gerekirken, tersine bir yol izlediğimi söyleyerek benim gibi kişilerden her türlü sapkınlığın beklenebileceğini anıştırıyordu. Bilindiği gibi, çağdaş olmaları ve roman yazmaları dışında, Proust'la Uşaklıgil'in ortak yanlarından sözetmek zordur. Üstelik, Halit Ziya Uşaklıgil ilk kez 1897'de yayımladığı *Mai ve Siyah*'ı 1938'de yeni kuşaklar için güncelleştirerek yeniden yayımlamıştır. Demek ki, beni eleştiren yazarın parlak mı parlak görüşü en azından Halit Ziya'nın görüşünün tam tersi. Ama eski dönemlerin yapıtlarının çevrilmesine ilişkin eski bir önyargıyı dile getirmesi açısından ilginç. Bu önyargı-

ya kapılanlar dillerin evreleri arasında koşutluklar kurar, eski bir yapıtın dilimize çevrilmesi söz konusu olunca, kendi yazınımızda onunla çağdaş örnekçeler arama gereğini vurgularlar. Böylece, söz konusu önyargıya göre, örneğin Rabelais'yi türkçeye çevirmek için XVI. yüzyıl Türk yazınında ona uygun bir biçem, ona uygun bir söz dağarcığı, ona uygun bir sözdizim bulmak kaçınılmaz olur. Ne var ki, önyargının geçersizliğini anlamak için sonucunu tasarlamak yeter: böyle bir türkçe günümüzün Türk okuruna Rabelais'nin fransızcası kadar uzak olacağına göre, girişim ancak saçma bir çaba olarak nitelenebilir. Üstelik, mantık bu olunca, kendi dilimizin daha ortaya çıkmamış olduğu dönemlerde yazılmış yapıtları çevirmekten kesinlikle vazgeçmemiz gerekir.

Bereket, çevirmenler hiçbir zaman uymamışlar bu saçma gereğe: sümerceden, akatcadan bile metinler çevirmişler. İyi de etmişler. Çünkü, hakçasını söylemek gerekirse, adına yaraşır her çevirmen, çevireceği yapıtı eline alınca, değişik dilsel koşutluklar arar, çoğu kez de bulur; ama tüm bu koşutluklar güncel dilin çevreni içinde kalır, eskilik havası da, yenilik havası da, seçkinlik havası da bu çevren içinde aranır. Ayrıca, çeviri yalnızca bir dilden bir dile değil, bir ekinden bir ekine, bir uzamdan bir uzama, bir dönemden bir döneme yapılır. Bugün, Proust'u "tahayyül", "muhayyile", vb. türünden sözcüklerle türkçeye çevirmeye kalkmak hem dilimizin geldiği çizginin çok gerilerine düşmek, hem Proust'u bir tutucuya dönüştürerek öncü yazar niteliğine gölge düşürmektir.

Yazar ya da çevirmen gününün dilinde bunalabilir, ama bunalımı bu dilin eski evrelerine sığınarak aşmaya kalkmak balığın kendini ırmağın dışına atmasına benzer.

Dil ve Yetenek

Daha Taksim'de yer bulup oturmuş, kitabıma dalmışım. Unkapanı'nda, kapılar açılınca, ne oluyorsa oluyor, birden başımı kaldırıp onları görüyorum: anayla baba, kucaklarında birer çocuk; bir kız, bir oğlan ya da iki oğlan, çünkü küçük daha kundakta, oğlan mı, kız mı, kestirmek zor. Şu var ki çocuklardan önce anayla babaya takıldı benim gözlerim, ikisi de ufak mı ufak, cüceliğin sınırında, ikisi de kavruk, kara, çarpık, insan güzelliğinden pek pay almamışlar. Ama şu koca kentte birbirlerini bulmuş olabilmeleri bir tansık, çocukları olabilmesi de bir tansık. Daha candan bir bakışla bakılınca, çirkinlikleriyle uyumlu, hatta güzel bir çift görüntüsü vermeleri de bir tür tansık sayılabilir. Ancak küçük oğlanın görüntüsü başkaldırtıcı: burnundan düşmüş gibi babasına benziyor; üstelik, hem çok ufak, hem de her şeyinde bir yaşlılık havası var; gene de yaşını kestirmek çok zor, belki üç, belki beş.

Ben bunları düşünürken, onlar yerleştiler bile: küçük kadın pencere yanına oturdu, küçük adam koridor yanına oturup oğlanı kucağına almak istedi, ama oğlan istemedi, pencereye gidip burnunu cama dayadı, sonra, birdenbire, konuşmaya başladı. Arabaları,

otobüsleri, kırmızı ve yeşil ışıkları, insanları, Manifaturacılar Çarşısı'nın değişen görüntülerini anlattı anasına, babasına ve bebeğe, sanki kendi gözleri görmüyormuş da birinin betimlemesine gereksinimleri varmış gibi, öylesine ayrıntılı, öylesine de düzgün, kıvrak, sevecen, şiirli, ben diyeyim pınara inen üç güzeli anlatan bir Karacaoğlan, siz deyin Kapalıçarşı'yı ya da Galata Köprüsü'nü anlatan bir Orhan Veli. Anası da, babası da, ağızları açık, hayranlıkla onu dinlemeye başladılar. Ben de öyle. Öyle ki, Saraçhane'de ineceğimi unutturdu, kusursuz tümcelerinin ardından indikleri durağa, yani ta Yusufpaşa'ya kadar götürdü beni.

Bir düşte ilerler gibi Yusufpaşa'dan Beyazıt'a doğru yürürken, üzerinde konuşmaya değmeyecek kadar sıradan bir şeyi ilk kez o anda, ilk kez benim bulguladığım bir gerçek gibi düşünüyordum: yetenekler her zaman birbiriyle bağıntılı ve oranlı biçimde verilmiyordu insanlara, kiminin gözleri çok keskin, kiminin kulağı çok duyarlı, kiminin sesi çok güzel oluyor, kimi öncelikle çok kıvrak bedeni, kimi çok becerili elleri, kimi yaratıcı kafası, kimi benzersiz düş gücüyle seçiliyor, kimi bedensel güzelliğiyle, kimi de kendisine yanıt yetiştirmekte güçlük çeken küçük ana baba arasmdaki şu kavruk çocuk gibi olağanüstü bir konuşma yeteneğiyle göz kamaştırıyordu. Hepimizin durumu bu değildi kuşkusuz, çoklarımızın yetileri birbiriyle oranlıydı, ama, öyle görünüyordu ki, yetilerimiz dengelendiği oranda sıradanlaşıyor, biz de sıradan yetilerimizle "idare ediyor", ağırlığı birine ya da birkaçına vererek yaşamda kendimize iyi kötü bir yol açıyorduk. Ama şu çocuğunki gibi yetiler genellikle tekil ve erişilmez kalıyordu, tıpkı bir Einstein'ın, tıpkı bir Balzac'ın, bir Beethoven'in, bir Nureyef'in ya da bir Metin Oktay'ın yetileri gibi.

O gün sık sık yeniden düşündüm bu rastlantıyı, her düşünmemde olağanüstü geldi bana, her düşünmemde kavruk çocuk için birbirinden parlak yazar, ozan, oyuncu, politikacı gelecekleri düşledim. Sonra başka otobüslere bindim, başka yollarda yürüdüm, insanlarla konuştum, gazete okudum, televizyon izledim, yavaş yavaş bir duman gibi dağıldı büyü, kendi kendime güldüm. Öyle ya, diyelim ki üç yıl sonra, ilk kez bir sınıfın kapısından içeri girdiği zaman, bugün otobüste bülbül gibi şakıyan bu çocuk güler yüzlü bir öğretmenin karşısında bile kekelemekten başka bir şey yapamayabilir, tek tümce kuramayabilirdi. İlk kez okula gelmenin sarsıntısı yaratabilirdi bu durumu, burada hep kendisinden daha iri, daha sağlıklı, daha güzel çocukların arasında bulunmanın sarsıntısı da yaratabilirdi, ama daha okula gelmeden de yitirmiş olabilirdi yetisini.

Doğru olması durumunda, neyi gösterir bu? Dilsel yeti dediğimiz şeyin belli sürelerle gelip gittiğini ve söz konusu sürenin kişiden kişiye değiştiğini mi? Yoksa kişinin Einstein gibi olağandışı bir bilim adamı, Beethoven gibi olağandışı bir besteci, Metin Oktay gibi olağandışı bir futbolcu olmasını sağlayan yetiler türünden bir yeti olmadığını, dolayısıyla, belirli hastalık ya da sakatlık durumları bir yana, herkese eşit olarak verildiğini mi? "Uygun biçimde eğitilmiş her insan iyi ya da kötü şiirler yazabilir; oysa müziksel bulgulama özel yetenekler gerektirir, verilmemiş olmaları durumunda geliştirilemeyecek yetenekler," derken, Claude Lévi-Strauss son olasılığı benimsemeye daha yatkın görünür.

Ama, durum buysa, yüzde yüz haklı olduğu söylenebilir mi?

"Uygun" ya da "yeterli" bir eğitim sonunda iyi ya

da kötü şiir yazılabildiğine göre, yetilerimizin dışavurumunda eğitimin belirleyici bir işlevi bulunduğu kesin. Ancak, eğitimin de, öğrenme çabasının da eşit olması durumunda bile, sonuçlar aynı olmayabiliyorsa, bir başka deyişle, aynı öğretimi aynı özenle izleyen kişilerden kimileri daha iyi, kimileri daha kötü şiir yazabiliyorsa, işin içinde doğanın, yani yetinin payının da aynı ölçüde belirleyici olduğunu kesinlemek gerekir. Yalnız şiir konusunda değil, dilin her türlü gerçekleştiriminde. Çünkü, Benveniste'in dediği gibi, "dil insanın doğasındadır, insan yaratmamıştır onu". Bu bakımdan, dili betimlerken "araçtan sözetmek insanla doğayı karşıtlaştırmak" anlamına gelir. "Kazma, ok, tekerlek doğada yer almaz. Üretilmiş nesnelerdir bunlar." Belki aynı şey öteki insan yetileri için de söylenebilir. Ama, dilsel yeti başta olmak üzere, eğitim yoluyla geliştirilen tüm yetilerin bir kökü insanın doğasındaysa, bir kökü de toplumda, daha yerinde bir deyimle, ekindedir, çünkü, gene Benveniste'in dediği gibi, "insan doğaya değil, ekine doğar". Bu nedenle, ne yeti saltık bir etkendir, ne ekin, ikisi bir arada, bir tür elbirliğiyle oluşturur kişiyi. Bu nedenle, yani birey olarak hem doğanın, hem ekinin ürünü olduğumuz için, XVIII. yüzyıl Almanya'sında bir Beethoven olanaklıdır, ama XVIII. yüzyıl Türkiye'sinde de, XVIII. yüzyıl Japonya'sında da olanaklı değildir. Bu da Lévi-Strauss'un müzik yetisinin ayrıcalığı konusundaki kesinlemesini tartışmalı bir duruma düşürür.

Hiç kuşkusuz, şöyle bir çevremize baktığımız zaman, doğanın müzik yeteneğini insanlara daha bir cimrice, dil yeteneğini daha bir cömertçe dağıtmış olduğunu düşünmeye yöneliriz. Ne var ki, işin içine "iyi"/"kötü" karşıtlığını soktuktan sonra, "uygun biçimde eğitilmiş" bir kişinin kötü besteler bile

yapamayacağını savunmak zorlaşır. Önceden "verilmiş" bir yeteneğin zorunlu olduğu düşünülüyorsa, aynı şey şiir için de, hatta konuşma ve yazma için de doğrudur. Müzik konusunda "uygun eğitim"in herkes için gerçekleştirilebilir olmadığı düşünülüyorsa, bir kez daha, aynı şey şiir için de, düzyazı için de, resim için de, bilim için de doğrudur. Eğitimin düzeyi ve yoğunluğu kişiye ve alana göre değişebilir, ama Einstein'ı da, Beethoven'i de, Oscar Wilde'ı da ulaştıkları çizgiye hem doğadan, hem ekinden aldıklarının getirdiğini söylemek bile gerekmez.

Şu var ki, dil eğitimi müzik eğitiminden de, resim eğitiminden de, bilim eğitiminden de farklıdır: hem zaman, hem uzam düzleminde, ötekilerle karşılaştırılamayacak kadar yoğun ve yaygındır, nerdeyse yaşamın tüm edimlerine eşlik eder. Dilsel yetinin müzik ya da matematik yetisine benzer bir yeti olmadığı yanılgısı da büyük bir olasılıkla bundan kaynaklanır. Oysa, gerek sözdizim, gerek sözlükbilim düzeyinde, dil öğrenimi hiç bitmez, dilimizin sözcüklerini sürekli öğreniriz, hiçbir zaman da hepsini bildiğimizi söyleyemeyiz. Dil bizim için hem bir nitelik, hem de bir iyeliktir. Ama konuştuğumuz dili bizden daha iyi ve daha kötü konuşanlar, bizden daha az ve daha çok bilenler varsa, bunda yetinin de payı vardır, eğitimin de. Bu çifte köken dolayısıyla, zaman zaman çok yetenekli az yeteneklinin gerisinde kalabilir, ama, sonradan kazanılanların eşitliği durumunda, doğuştan daha yetili olanın her zaman ötekinin ilerisinde bulunması doğaldır. Daha önce de belirttiğim gibi, dilsel yeti öteki insan yetilerine göre daha cömert ve eşitlik duygumuza daha yatkın bir biçimde dağıtılmış görünür. Ama Taksim-Topkapı otobüsünde beni hayran bırakan üç ya da dört ya-

şındaki oğlanın şaşırtıcı konuşması önceden "verilmemiş olması durumunda geliştirilemeyecek" bir olağandışı yetinin değil de neyin belirtisi olabilir?

Okula başlamasından ya da babasınınkine benzer bir yaşamın dar çerçevesi içinde sıkışıp kalmasından sonra yetisinin olduğu düzeyde kalması, hatta gerilemesiyse, birtakım ruhbilimsel sorunlar bir yana, her şeyden önce ekinsel ortamla, yani söz konusu yetinin başka yetilerle ilişkisiyle açıklanır. Bu yeti örneğin düşünceyle, gözlem ve imgelem gücüyle, kulakların duyarlığıyla, hatta aktarılan söylemin nitelik ve niceliğiyle bağıntılıdır. Hiç kuşkusuz, kişinin tüm yetilerinin hiçbir dönüşüme uğramadan Hippolyte Taine'in ana yeti diye adlandırdığı şeyin buyruğuna girmesi gerekmez; tam tersine, Einstein'ın bilim adamı kişiliğinin içindeki ozanı ya da müzisyeni bir ölçüde öldürmüş olması da olanaklıdır, Metin Oktay'ın büyük futbolcu niteliğini büyük bir yüz metre koşucusunu yok etmek pahasına kazanmış olması da. Gene de Roma ve Tokyo Olimpiyatları maraton şampiyonu Abeba Bikila'nın bile başarısını yalnızca koşma yetisine borçlu olmadığını, başka yetilerini, bu arada usunu ve imgelemini de kullandığını söylemek çok yanlış olmaz. Nureyef'in dans yetisinin bu denli gelişmesiyse, hiç kuşkusuz, olağandışı bir yetinin alabildiğine geliştirilmesi yanında, çok karmaşık bir yetiler bütününün sonucudur.

Özellikle dilsel yeti söz konusu olduğu zaman, bir yetinin öteki yetilerden destek almadan çevrime girdiği, yani nerdeyse tümüyle bağımsız bir biçimde işlediği de olmuyor değil. Bunun en güzel örneği Beckett'in nerdeyse tüm varlıkları dile indirgenmiş kişilerinin durmamacasına yinelenen, ama kendi kendilerinden öte bir şey anlatmaz görünen söylem-

lerinde çıkar karşımıza. Bir başka örneği de genellikle en somut biçimini politikacıların ağzında bulan ve her şeyi anlatır gibi görünüp hiçbir şey anlatmayan söylemlerde: çokları su gibi akıp gider, zaman zaman alıcısını etkiler de. Ama gelişmiş bir söz yetisinin ürünü olduklarını söylemeye olanak yoktur: gerçek bir iletişimden çok, iletişimin öykünüsüne, yani yaratım yerine yinelemeye yönelirler. Yaratıcı söylem böylesine akıcı olmaz her zaman, hatta, kimi durumlarda, nerdeyse kekelemeyi andırır, Mallarmé'nin düzyazıları gibi.

Ne olursa olsun, bu örnekler dilin başka yetilerden bağımsız bir biçimde de işleyebildiğini gösteriyor bize. Bu durumda da insan ister istemez soruyor: tersi de doğru olabilir mi bunun? Örneğin dilsel yetiyi doğanın kişiye eksik vermiş olması (ya da dilsel bir sakatlık) ya da kişinin ekin içinde (alıcı ve/ya da verici olarak) bu yetiyi gereğince geliştirmemesi durumunda, özellikle dile bağlı olan kimi etkinlikler, diyelim ki felsefe, diyelim ki yazın, dilden bağımsız olarak, dile boş verilerek ya da çok yetersiz bir sözdizimsel ve sözlükbilimsel birikimle sürdürülebilir mi? Ünlü dilbilimci Hjelmslev'in söylediği gibi, anlam dil düzleminde belirmediği sürece çözümlenmemiş bir veri, "biçimlenmemiş bir kitle" olarak kaldığına, Roland Barthes'ın söylediği gibi, yazının varlığını dilin varlığından ayırmaya olanak bulunmadığına göre, "Hayır!" diye kesip atmamak zor. Ama, dedikleri gibi, burası Türkiye: Türkiye'de, özellikle şu son yıllarda, düşünür, yazar ya da ozan olmak için olabildiğince geliştirilmiş özel bir dil yetisiyle donanmış olmak şöyle dursun, anadilini doğru dürüst bilmek bile gerekmiyor. Zaman zaman, gözde düşünür, gözde romancı, gözde ozan olmanın ilk koşulu kişinin kendi

dilini doğru dürüst kullanacak düzeye gelmemiş olmasıymış gibi bir duyguya bile kapılıyor insan.

Taksim-Topkapı otobüsündeki o güzelim çocuk konuşmasını dinlediğim günün akşamı, çok ünlü ve çok gözde bir yazarımızın bir armağan kitapta yayımlanmış üç sayfalık bir yazısını okurken bir kez daha düşündüm bunu. Chateaubriand "Ağladım ve inandım," der ya hani, ben de okudum ve gözlemimin doğruluğundan kuşkum kalmadı.

Başka bir sonuca varmam da beklenemezdi. Üç dört yaşında bir yoksul çocuğunu kimilerinin "büyük" diye niteliği bir yazarla karşılaştırmak gibi olmasın, otobüsteki çocuk Orhan Veli'nin ünlü "Tahattur"unu bilmezdi kuşkusuz, ama, Unkapanı'ndan Yusufpaşa'ya, benzersiz bir dilsel duyarlılığı bulunduğunu fazlasıyla kanıtlamıştı bana; ünlü yazarımızda böyle bir dil duyarlığından iz bile yoktu: "en iyi yazılarını çok sevdiği yazarlar yüzünden yazmıştır", diyordu; "ilk romanım yüzünden tanıdığım İstanbul'daki edebiyat çevreleri", diyordu; bu arada "edebiyat çevreleri"ni tanıdığını söylemek isterken, "İstanbul"u tanıdığını söylüyordu. Otobüsteki çocuk "şüphe" ve "kuşku" sözcüklerinin olumsuz çağrışımının ayrımına varmamış olabilirdi daha, gene de "Bu imkânlardan yararlanabilmek için amcanın sevgisini kazanıyor olmamız şüphesi kimi zamanlar aklımızı kurcalar" ya da "Aynı duygular, kendisine yönelen ilgi ve sevginin hakiki ve saf olduğundan kuşkulanan amcanın da ruhunu kemirir" türünden tümcelerde olumlu ile olumsuzun birbirine karıştırıldığını hemen anlar, büyük bir olasılıkla, böyle bir tümcede "...olduğundan" değil, "...olmamasından" demek gerektiğini dilsel içgüdüsüyle sezerdi. "Padişah'ın tek bir sözüyle insanın bütün dünyası-

nın değişivereceği geçmiş zamanlara benzeyen bir ortam" sözünde tümceyle yantümce arasındaki zamansal aykırılığı da sezer ve ünlü yazarımızın geleceğe bir yırtık gibi açılan geçmişler kurabilmesine gülerdi. "Edebiyat zevki ve değerleri üstünde çok kuvvetli bir gücü olduğunu biliyordum" tümcesinde görüldüğü gibi kavramın kendi kendisiyle nitelenmesine de gülerdi. Ama, öyle sanıyorum ki, "Olabilecek şeylerin daha kötüsü bu güç ilişkilerinin ve sevgi kuşkularının ailenin tadını çıkarması, yaşaması gereken asıl hayatının yerini almasıdır" tümcesi karşısında şaşırıp kalır, burada "güç ilişkileri ve sevgi kuşkuları"nın, deyimin bilinen anlamının sezdirdiği gibi, aileden haz ya da tat alması mı, büyük yazarımızın imgeleminin şaşırtıcı bir cilvesiyle, ailenin içindeki tadın cımbız ya da neşter türünden bir araçla çıkarılıp alınması mı söz konusuydu, yoksa büyük yazarımız "tadını çıkarma" deyiminin "tadını kaçırma" anlamına geldiğini mi sanıyordu, bilemezdi. Ben de bilemedim doğrusu. Gene de iyimserliğimi korumak için bayağı kendimi zorladım.

Ama iyimserlik götürse götürse iki uzak umuda götürebilirdi bizi: yazarımızın dilsel yetersizliğinin ekinsel olması durumunda, eksiklerini tamamlayıp yanlış bilgilerini düzeltmesini beklemek gerekirdi, bekleme de ömür boyu sürebilirdi; doğal olması durumundaysa, son yıllarda dev adımlarla ilerleyen hekimliğin "organ nakilleri"nden sonra "yeti nakilleri"ni de gerçekleştirmeye başlamasını beklemekten başka bir şey gelmezdi elimizden. Ama gözde yazarlarının anadillerini doğru dürüst bilmedikleri bir ülkede hangi ölülerin dilsel yetisinin hangi canlılara "nakledileceğine" kim karar verecekti?

İşte tüm sorun burada, Hamlet'in dediği gibi.

Dil ve Ekin

I.

Türkçe bugün hem bireyler arasında günlük iletişim aracı, hem de bilim, düşün, yazın, kısacası ekin dili olarak, tarihinin en ileri aşamasında bulunmakta: insan ve doğayla bağıntılarımıza ilişkin her şeyi bu dilde anlayabiliyoruz, Freud'dan Lévi-Strauss'a, Proust'tan Joyce'a, çağımızın en büyük bilim ve yazın adamlarının en gelişmiş diller içinde oluşturulmuş, en ayrıntılı ve en karmaşık yapıtlarını bu dille kendi ekin evrenimize aktarabiliyoruz. Kuşkusuz, türkçe tarihinin her evresinde böylesine ileri bir düzeyde değildi, hatta bu ileri düzeyine son elli yıl içinde eriştiğini söyleyebiliriz. Aynı gelişmeyi, ekinsel ve bilimsel gelişmelere koşut olarak, birçok dilde saptadığımıza göre, şaşılacak bir yanı yok bunun. Şaşırtıcı olarak niteleyebileceğimiz bir şey varsa, o da türkçenin bu düzeye gelişmesinin sürekli ve düzenli bir biçimde, devlet gücüyle durdurulmak, hatta tersine çevrilmek istendiği bir dönemde erişmiş olması.

Gerçekten de, 1950 yönetiminin çıkardığı ilk yasalardan biri Anayasa'nın dilini çeyrek yüzyıl geriye götüren yasadır; bununla da yetinilmeyerek türkçe-

nin özleşip gelişmesinden yana olanlar "sakıncalı" sayılır; 1970 ortalarında ortaöğretimde okutulan tüm ders kitapları yeniden, değil öğrencilerin, öğretmenlerinin bile anlayamayacağı kadar koyu bir "osmanlıca"yla yazdırılır, okullarda öğrencilere, radyo ve televizyonda konuşmacılara yeni terim ve sözcük kullanmayı yasaklayan genelgeler yayımlanıp yasak sözcük dizelgeleri çıkarılır; 12 Eylül yönetimi de Atatürk'ün kurduğu Türk Dil Kurumu'nu kapatmakla sorunu kökünden çözüp gelişimi kesinlikle durduracağını sanır. Ama türkçe, gelişimi süresince, nerdeyse kendisini ezmeye çalışan ağır baskıyla beslenerek bugünkü ileri ve, çok daha önemlisi, yaygın düzeyine gelir: bugün, türkçenin arılaşıp gelişmesine kesinlikle karşı olanlar bile, bilerek ya da ayrımında olmadan, özleştirme akımının getirdiği zengin sözcük ve terim dağarcığını kullanmakta.

Bu ilginç sonucu hazırlayan etkenlerin en önemlilerinden biri, gelişimin belirli bir noktadan sonra dilbilimsel bir olgu niteliği kazanarak kendi iç yasasına göre işlemeye başlamış olmasıdır. Bir başkası, (her biri ayrı özden olmakla birlikte) dil ile toplum, dolayısıyla ekin arasında belirleyici bir bağıntı bulunmasıdır. Daha bir başkası, aydınlarımızın, sanatçı ve bilim adamlarımızın önemli bir kesiminin anadillerine verdikleri değerdir. Daha bir başkasıysa, türkçenin (ya da anadili türkçe olanların) gelişmiş Batı dilleriyle kurduğu değişik ilişkiler, örneğin dilbilimsel araştırmalar, örneğin çeviri etkinliğidir. Hiç kuşkusuz, başka etkenler de gösterilebilir. Tartışılmayacak bir şey varsa, o da türkçenin artık yetkin bir ekin dili olduğudur.

Ama dilimizin eriştiği bu gerçekten ileri düzey tüm dilsel ve ekinel sorunlarımızı çözdüğümüzü mü gösterir? Hayır. Dilimizin ve ekinimizin sürem ve

uzam içinde gelişimleri açısından olsun, başka diller ve başka ekinlerle kurdukları ilişkiler açısından olsun, birtakım önemli sorunlarla karşı karşıya bulunduklarını söylemek gerekir.

II.

Dillerin ve ekinlerin gelişip zenginleşmesinde olabildiğince çok sayıda yabancı dille ilişkiye girmenin önemi bilinir: başkasına ve evrensele ulaşmanın belki de en kestirme yolu bu çok yönlü ilişkidir. Tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de öğretimin ayrılmaz bir öğesi durumuna gelmiş olan yabancı dil öğretimi özünde öncelikle böyle bir koşulu gerçekleştirme amacını güder: öğrendiğimiz her dilin bizi değişik bir düşünce biçimine, değişik bir ekine götüreceği düşüncesini içerir. Her dil ya da her ekinin özgül ve özgün bir nitelik taşıması farklı dil ya da ekinlerin birbirlerine kapalı kalmasını içermez: fransızca bilgimiz anadilimize, Fransız yazını yazınımıza, Fransız bilimi bilimimize yeni olanaklar getirebilir, onu bütünleyebilir. Kuşkusuz, tersi de doğrudur. Ama, Martinet'nin vurguladığı gibi, her dil bir "dünya" olduğuna göre, yabancı dil öğretiminde temel ilkenin, birey düzleminde olmasa da toplum düzleminde, olabildiğince çok sayıda dille bağıntı kurmak, giderek olabildiğince çok sayıda ekini toplumumuz için erişilir kılmak olduğunu söylemek bile gerekmez.

Buna karşılık, özellikle son yıllarda, ülkemizde bu ilkeye yüzde yüz ters bir yol tutulduğunu, ortaöğretimde yabancı dil öğretiminin nerdeyse tek bir dile: ingilizceyle sınırlandırıldığını görüyoruz. Gerçek amaç unutularak yabancı dil öğretimi ekinsel bir ge-

reksinimden çok, toplum içinde yükselme aracı olarak değerlendirilmekte, bu tutum da birtakım siyasal ve ekonomik gerekçelerle doğrulanmak istenmekte. Ancak, en azından fransızca, italyanca, ispanyolca, rusça ve almanca gibi önemli ekin dillerinin erişilmesi zor diller olarak kalması, yani ancak çok az sayıda bireyce öğrenilmesi dilimiz ve ekinimiz için gerçekten büyük bir eksikliktir. Üstelik, yabancı dil öğretiminin tek bir dille: ingilizceyle sınırlı tutulması iki büyük yanılgıya da kaynaklık etmektedir:

1) kişiler yalnızca İngiliz-Amerikan ekinlerinin kazanımlarına değil, başka birçok ekinlerin kazanımlarına da ingilizce, yani İngiliz ve Amerikan yayınları aracılığıyla ulaşabildiklerinden, başka ekinlerin kazanımlarını da İngiliz-Amerikan ekinine maledebilmekte, böylece bu dile ve bu ekine hiç de içermedikleri bir üstünlük tanıyabilmektedirler;

2) bu dilin ve bu ekinin toplumca öğrenilip bağıntıya geçilmeye değer tek dil ve tek ekin olarak değerlendirilmesi bu dilin ve bu ekinin üstünlüğüne ilişkin bir önyargı getirmesine, bunun sonucu olarak, kendi dilimizden ve kendi ekinimizden üstün sayılmasına, hatta kendi dilimize ve kendi ekinimize yeğ tutulmasına neden olmaktadır.

Böylece, iki yıl önce, ingilizce öğretimine ağırlık vermek savında olan bir özel öğretim kurumu gazetelerde "Siz hâlâ annenizin dilini mi konuşuyorsunuz?" biçiminde tanıtılar yayımlayabilmiştir.

III.

Bu anlayışın en belirgin ve en belirleyici belirtilerinden birinin de son yıllarda başdöndürücü bir

hızla yaygınlaşan yabancı dilde öğretim, daha doğrusu ingilizcede öğretim olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi, ülkemizde, kimi devlet üniversitelerinde öğretim tümden ingilizce yapılırken, kimilerinde aynı izlenceleri biri türkçe, öbürü ingilizce aracılığıyla gerçekleştiren çift fakülteler bulunmakta, sayıları hızla artan özel üniversitelerin nerdeyse tümü de öğretimini ingilizce yapmaktadır. Bu tutumun gerekçesi, daha önce de belirttiğimiz gibi, ingilizcenin tartışılmaz üstünlüğü ya da, Yüksek Öğretim Kurulu başkanının da açıkça savunduğu gibi, türkçenin önlenmez yetersizliğidir. Ne var ki, ülkemizde yüksek öğretimin başlangıcından beri türkçe yapılmış olması da, bugün aynı izlencelerin aynı kurumlarda, aynı zamanda hem türkçe, hem ingilizce uygulanması da bu savı kesinlikle geçersiz kılmakta. Gerçek gerekçe, toplumumuzda belli kesimlerin yabancı dil tutkusu ve ortaöğretimde yabancı bir dili yeterince öğrenememiş öğrencilerimizin eksiğini üniversite öğretimini, kısa bir hazırlık döneminin ardından, yabancı dille yaparak kapatmak istemesidir.

Ne var ki, öğrencilerimizin ortaöğretim süresince anadillerini yeterince öğrenemedikleri gerekçesiyle yükseköğrenimleri sırasında dört yıl süresince türkçe dersleri görmelerini zorunlu kılan yetkililerin altı aylık ya da bir yıllık bir hazırlık öğreniminin ardından ingilizcede ekonomi, hukuk, yazın, felsefe, tarih öğrenimi yapılabilmesini hangi mantığa dayandırdıklarını anlamaya olanak yoktur. Buna karşılık, dilsel yetersizliğin öğrenciyi düşünmekten çok ezberlemeye, yaratıcılıktan çok öykünmeciliğe yönelttiğini deneyimlerimizle biliriz. Yabancı dilde öğretim yapan öğretim üyelerimize gelince, bu dili sık sık görüldüğü gibi "çatpat" değil, çok iyi bilmeleri duru-

munda bile, başarılarının anadilde sağlayabilecekleri başarının altında kalacağı dilbilimsel bir gerçek.

Bilindiği gibi, adına yaraşır tüm dilbilimciler her dilin kendine özgü bir yapısı bulunduğunu, dolayısıyla dünyaya ve insana bakışımızı benliğimizin bir parçası olan anadilimizin koşullandırdığını söylerler. André Martinet, Aristoteles'in Hopi diline çevrilmesinin hiç mi hiç düşünülmeyecek bir şey olmadığını belirttikten sonra, "Ama Aristoteles yapıtlarını Hopi dilinde tasarlamış olsaydı, Batı düşüncesi bugünkü Batı düşüncesi olmazdı," diye eklerken, bu gerçeği dile getirir.

Gene bu gerçeğin gereği olarak, uzun yıllar Senegal'de yaşamış, bu ülkedeki değişik toplulukların dilleri ve başka dillerle ilişkileri üzerinde kapsamlı incelemeler yapmış değerli bir dilbilimci, Pierre Dumont, devlet dilinin fransızca olduğu bu ülkede, tüm yurttaşların "anadillerinin gelişebileceğine gerçekten güvenmeleri" gerektiğini kesinledikten sonra, "Aydınlar, ülkenin seçkin tabakasının üyeleri, çocuklarını Volof, Serer ya da Polar okuluna göndermelidir," der. Çünkü, ona göre, örneğin matematik Fransız ve Volof dillerinde aynı biçimde, dolayısıyla aynı etkinlikle öğretilemez. Bu nedenle, Fas, Tunus, Cezayir gibi sömürge koşulundan oldukça yakın bir geçmişte sıyrılmış Kuzey Afrika ülkeleri öğretim yapısı oldukça yaygın bir biçimde sömürgeci ülkenin dili üzerine kurulmuşken, bu dilde ders verecek öğretim üyesi bulmak gibi bir sorunları da yokken, olabildiğince hızlı bir biçimde ulusal dilde öğretime geçme yolunu tutmuşlardır. Bu durumda, tarihinin hiçbir döneminde sömürge konumuna düşmemiş bir ülkenin öğretimde dört elle çağdışı bir sömürge koşuluna sarılmasını anlamak zordur.

Bilim dilimizin gelişimini yavaşlatması ve öğrenim ve öğretim gücümüzü düşürmesi bir yana, ulusal onur sorunu da bir yana, böyle bir gidişin günün birinde türkçenin Türkiye Cumhuriyeti'nin "resmi" dili olmasını bile tartışmalı duruma getirmesinden korkulur.

IV.

Dilimizin kendi içinde de birtakım sorunları yok mu? Var kuşkusuz. Örneğin son yıllarda "dil kirlenmesi" olarak adlandırılan olgu, yani özellikle günlük dilimize çok sayıda olmasalar da çok kullanıldıklarından çok sayıdaymış gibi görünen yabancı sözcük ve deyimlerin girmesi, kimi harf ya da harf kümelerinin ingilizce okunuşlarının yeğlenmesi, mağaza adlarının ve markaların büyük çoğunluğunun yabancı sözcüklerle oluşturulması da bu sorunlardan biri. Böyle bir durumu onaylamak kolay değil. Ne var ki kirlilik bedenin kalıcı bir durumu olmadığı gibi dilin de kalıcı bir durumu değildir. Günlük dilde yoğun bir biçimde kullanılan çoğu aykırı (ya da yapı dışı) deyim ve sözcüklerin zamanla silinip gittiklerini biliyoruz. Ama örneğin Karacaoğlan'ın dilinin hiçbir zaman kirletilemediğini, örneğin Melih Cevdet Anday'ın dilinin hiçbir zaman kirletilemeyeceğini de biliyoruz.

Bir başka sorun, bugün, toplum yaşamında, nerdeyse her şeyin gittikçe artan bir hızla tek biçimliliğe yönelmekte olması. Dil de, temel yapısı değişmez kalmakla birlikte, gerçekte kendi temel özelliklerine de uygun düşen bu yönelime uymakta. Böylece, özellikle söyleyim ve sözcük dağarcığı açısından bir

anlamda önemli bir zenginlik olarak niteleyebileceğimiz yerel farklılıklar, öğretimin, öncelikle de görsel-işitsel iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucu, silinip gidiyor: tüm yerel ağızlar (farklı oranlarda ve farklı hızlarda da olsa) İstanbul ağzına yaklaşırken, İstanbul ağzı da özelliklerinden bir şeyler yitirmekte. Üzülmemiz ve önlemeye çalışmamız gereken bir durum mu bu? Tüm dillerin sürekli değişim içinde olduğunu bildiğimize, üstelik tek biçimlilik anadil öğretimiyle gerçekleştirilmeye çalışılan bir amaç olduğuna göre, hayır. Ama türkçenin tüm ağızları şu ya da bu biçimde onun zenginliğine tanıklık ettiğinden, hem de dilsel değişimler (incelenmeye değer dilbilimsel olgular olmaları yanında) aynı zamanda ekinsel ve toplumsal değişimlerle bağıntılı olduğundan, bu hızlı geçiş evresinde, İstanbul ağzı da işin içinde olmak üzere, bölgesel ağızların dizgesel bir biçimde ve titizlikle saptanıp belgelenmesi büyük önem taşımakta.

Hiç kuşkusuz, yerel ağızlar için gerekli gördüğümüz bu çabalar ülkemizde konuşulmuş ya da konuşulmakta olan büyüklü küçüklü tüm diller için de geçerli. Her dil insanoğlunun özgün ve özgül bir zenginliğine tanıklık eder, hepsi de yaşatılmaya ve araştırılmaya değer. Yeryüzünde konuşulmuş ve konuşulmakta olan binlerce dil arasında örneğin türkçe, örneğin fransızca, örneğin macarca gibi ulusal dil konumuna erişmiş dillerin sayısının çok sınırlı olduğunu biliyoruz, ama herhangi bir dilin ulusal dil düzeyine ulaşmamış olmasının değerini eksiltmediğini de biliyoruz. Üstelik, bir dille bağıntı kurmak yeni bir mantık ve yeni bir ekinle bağıntı kurmaktır.

Bu bağıntı da, biliyoruz, insanı ve dünyayı daha iyi tanımanın ana yollarından biri.

Dilleri Var
Dilimize Benzemez

Rainer Maria Rilke'nin *Malte Laurids Brigge'nin notları*'nı nice yıldan sonra yeniden okuyorum. Daha üçüncü, dördüncü sayfada incecikten bir mutluluk doluyor içime, kendimi bir esenlik ve güzellik ortamında buluyorum. "Bunda şaşılacak bir şey yok," diyorum içimden: "Rilke'nin bu yapıtı daha önce de bayağı büyülemişti beni." Ama, okumayı biraz daha sürdürünce, bu kitapta beni büyüleyen şeyin yalnızca büyük Alman ozanının derin duyarlığı ve özgün anlatımı olmadığını sezinlemeye başlıyorum: bu esenlik, bu mutluluk karanlıktan aydınlığa çıkmak, gurbetten yurda dönmek gibi bir şey: yitirilmiş bir dili yeniden bulmanın mutluluğu. Kapağın alt yanındaki iki satır da doğruluyor sezgimi:

Almanca aslından çeviren
BEHÇET NECATİGİL

Necatigil'in dilinin yitik bir dil olduğunu mu söylemek istiyorum? Hayır, gerçek ozanların, gerçek yazarların dili öyle kolay kolay yitip gitmez. Bir Yunus Emre'nin, bir Karacaoğlan'ın, bir Ataç'ın, bir Külebi'nin dili yitip gitmediği gibi Necatigil gibi büyük bir

ozanın dili de yitip gitmez, şiirleriyle birlikte, şiirleri gibi hep sürdürür yaşamını, dilediğimiz zaman yapıtlarına dönüp yeniden duyarız tadını. Ne var ki bugün çevremize şöyle bir kulak verdiğimiz, televizyon izlediğimiz, gazete okuduğumuz ya da son moda yazarlarımızın kitaplarını okumayı denediğimiz zaman, yalnızca Ataç, Necatigil, Külebi gibi çoktan yitirmiş olduğumuz ustaların türkçeleri değil, Oktay Akbal'ın, Ferit Edgü'nün, Erdal Öz'ün türkçeleri bile nerdeyse birer yitik dil gibi görünüyor bize. Şaşırtıcı gibi görünse de gerçek: Behçet Necatigil *Malte Laurids Brigge'nin notları*'nı 1966'da çevirmiş; bugün hep yıldızları gösteren burunlarından tek kıl aldırmayan kimi genç yazarlarımız ve genç ozanlarımızsa, tıpkı çoğu haberciler, köşemenler, televizyoncular ve politikacılar gibi, yapıtlarında arapça ve farsça kökenli sözcükleri Batı kökenli sözcüklerle harmanlıyor, böylece, ister istemez, 1960'ların türkçesinin çok daha gerilerinde görünen bir yapıntı dil, bir tür osmanlıca oluşturuyorlar. Kendilerini eski osmanlıcacılardan uzaklaştıran iki ayrım var yalnızca: biri, belirttiğimiz gibi, arapça ve farsça kökenli sözcükler yanında Batı kökenli sözcüklere de geniş bir yer vermeleri, ikincisiyse, "Azı dişlerim o kadar uzundu ki ağzım kapanmıyordu", "Benim adreslerden hiçbiri var mı sizde?", "Vasıf beyaz saçlarında gezdirdiği elini omuzlarına sarkıttı", vb. türünden evlere şenlik dil yanlışları açısından çok verimli olmaları.

Baudelaire, *Paris sıkıntısı*'nın unutulmaz parçalarından birinde, "Bu dünyanın dışında olsun da neresi olursa olsun!" diyordu. Bizim çoğu televizyoncularımız, çoğu politikacılarımız ve çoğu yazarlarımız da "Arı türkçe olmasın da ne olursa olsun!" türünden bir ilkeye bağlanmışlar sanki, bu güzel, bu

gelişmiş, bu varsıl dilden olabildiğince uzak durmayı bir tür üstünlük gibi görüyorlar. Bu dili hiçbir zaman öğrenememişler sanki, bu dilde üretilmiş bir türkünün, bir şiirin, bir öykünün tadını hiçbir zaman duymamışlar, duyamamışlar. Sürekli kaçmışlar türkçeden. Üstelik bunu bir özgünlük, bir ayrıcalık sanmışlar. Kimileri de körü körüne izlemiş onları. Bana inanmıyorsanız, gözlemimi abartılı buluyorsanız, herhangi bir gazetemizin televizyon sayfasını açın, başlıca televizyon kurumlarımızın adlarına ve izlencelerine şöyle bir göz atın. Ya da birlikte göz atalım.

İşte, buyurun: *Show, Star, Sky, CNN Türk* (Sienen Türk), *NTV* (Entivi), *Cine5* (Sine beş), *CNBC-E* (Sienbisi-ey): on altı televizyon kurumumuzdan yedisinin adı yabancı. "Olur böyle şeyler," diyorsanız, bir de tek bir günün (pazar) izlencelerini gözden geçirin: CNN'de beş izlenceden dördünün adı tümüyle yabancı sözcüklerden oluşuyor, birinin adı yarı yarıya: *Spor vizyon, Futbol mania, Cosmopolis, Finans analiz, Pozitif eğitim,* STAR'da dört izlence adı tümden gâvurca: *Dekodizayn, Pop Star Alaturka, İbo Show, Homedram;* SKY'da iki: *Time out, Futbol aktif;* NTV'de iki: *Futbol aktüel, La Liga;* CİNE 5'te üç: *Viva Show, Cinecity, Beckstage.* HABER TÜRK'se, adına yakışır bir biçimde, tam beş izlencesine yabancı dilde adlar vermiş: *Habertürk Weekend, Reel sektörde geçen hafta, Full ekran, Aktüalite, The Most.* Bir de tüm televizyonlarımızda bütün bir haftanın izlencelerinin adlarını belirlemeye kalksanız, başınız döner ve, büyük olasılıkla, büyük halk ozanının dizesini anımsarsınız: *"Dilleri var bizim dile benzemez".*

Bu örneklerin size yeterince inandırıcı gelme-

mesi durumunda, aynı gazetede biraz da haberlere göz atarsanız, *plan, proje, rapor, sistem, servis, program, operasyon, platform, eleman, sembol, slogan, panik, toksik, doz* türünden Batı dillerinden alınmış sözcükleri bir zamanların çok bilgin bir yazarı gibi "fethedilmiş" değerler ya da hareme katılmış "cariyeler" olarak değerlendirseniz bile, *konjonktür, kriz sinyali, stop list, anti-laik,* yorum *linkleri, asamble, parametre, potansiyel, revizyon, militan, enstrüman, kriter* türünden öğeler hem kafanızı karıştırır, hem rahatınızı kaçırır. Aynı biçimde, sizin türkçede çok güzel karşılıkları bulunduğunu ve çoktan kullanım dışı kaldığını düşündüğünüz kimi arapça ya da farsça sözcükler de sık sık karşınıza çıkar, örneğin "Hamas örgütünün sürgündeki lideri Halit Meşal *üçüncü intifada* tehdidinde bulundu" tümcesi karşısında şaşırır, eski sözlükleri karıştırmak zorunda kalırsınız. Bu arada, Diyarbakır Büyükşehir Belediye başkanı Osman Baydemir beyefendinin "Sosyal tesisleri, hayvan otelleri, hijyenik kesimhaneleri ve arıtma tesisleriyle Diyarbakır'ın vizyonunu yükseltecek bir tesis" açtığını okurken de ülkemizde yeni bir osmanlıca doğmakta olduğunu sezinleyerek kara düşüncelere dalarsınız. Neden sonra, en azından yazının her şeyden önce tutarlı bir dil olduğunu anımsar, son bir umutla herhangi bir genç yazarın herhangi bir romanını alır, herhangi bir yerinden okumaya başlarsınız: *"Hiç şüphesiz Zeliha, Cicianne'nin yazıya dökülmemiş ama çiğnenmesi imkânsız kurallarını harfiyen biliyor. Ama temmuz ayının bu ilk cuması hatmettiği en kadim kuralları dahi çiğneyebilecek kadar umarsız hissediyor kendini. Hem ağızdan çıkan çıktı bir kere, olan oldu, maziyle uğraşacak değil. Zeliha'nın pişmanlıklara vakti*

yok. Jinekologla olan randevusuna geç kaldı." Bu kez de genç yazarınızın sözcüklerinin eskiliği, çoktan kullanım dışı kalmışlığı kadar *kural* gibi, *umarsız* gibi sözcüklerin *harfiyen*'ler, *hatmetmek*'ler, *kadim*'ler, *dahi*'ler arasındaki yalnızlığı tepenizi attırır, bir daha açmamak üzere kapatırsınız kitabı.

Bereket, Cumhuriyet yazını arı ve tutarlı türkçenin örnekleriyle dolu ve böyle anlarımızda Behçet Necatigil gibi ustalar birincil işlevleri yanında bir işlev daha gerçekleştirirler: bizi hem kendimize getiriyorlar, hem güzel anadilimize.

Kaynakça

AKSAN, Prof. Dr. Doğan:

Tartışılan sözcükler, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1976.

AKSOY, Ömer Asım:

(1) Gelişen ve özleşen dilimiz, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1973.

(2) Özleştirme durdurulamaz, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1973.

ANDAY, Melih Cevdet:

Dilimiz üstüne konuşmalar, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1975.

ATAÇ:

Ataç, söyleşiler, hazırlayanlar H. Dizdaroğlu, S.N. Özerdim, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1962.

BARTHES, Roland:

(1) Le Degré zéro de l'écriture, Paris, Seuil, 1953.

(2) Göstergebilim ilkeleri (Eléments de sémiologie), çevirenler B. Vardar, M. Rifat, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1979.

BAŞKAN, Özcan:

Lengüistik metodu, İstanbul, Çağlayan Yayınevi, 1967.

BAYRAV, Süheyla:

Roman dillerinin doğuşu ve gelişmesi, İstanbul, Edebiyat Fakültesi, 1967.

BENVENISTE, Emile:

Problèmes de de linguistique générale, I, II, Paris, Gallimard, 1966, 1974.

DİLAÇAR, A:

(1) Türk diline genel bir bakış, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1964.

(2) Anadili ilkeleri ve Türkiye dışındaki başlıca uygulamalar, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1978.

GÖKALP, Ziya:

Türkçülüğün esasları, İstanbul, Varlık Yayınevi, 1966.

GÖKBERK, Macit.

Değişen dünya, değişen dil, İstanbul, Çağdaş Yayınevi, 1980.

GREIMAS, Algirdas Julien:

Sémiotique et sciences sociales, Paris, Seuil, 1976.

GUIRAUD, Pierre:

(1) L'Etymologie, Paris, P.U.F., 1964.

(2) La Sémantique, Paris, P.U.F., 1962.

GUSDORF, Georges:

La Parole, Paris, P.U.F., 1966.

HAGÈGE, C., *L'Homme de paroles,* Paris, Folio Essais, 1987.

İMER, Dr. Kâmile:

Türk dil devrimi, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1976.

KUDRET, Cevdet:

Ortaoyunu, I, II, Ankara, Türkiye İş Bankası yayım 1973, 1975.

LEFEBVRE, Henri:

Le Langage et la société, Paris, Gallimard, 1966.

LEVEND, Agâh Sırrı:

Türk dilinde gelişme ve sadeleşme evreleri, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1972.

LEVI-STRAUSS, Claude:

La Pensée sauvage, Paris, Plon, 1962.

MARTINET, André:

(1) Eléments de linguistique générale, Paris, Armand Colin, 1961.

(2) La Linguistique synchronique, Paris, P.U.F., 1968.

(3) "Une Langue et le monde", *Dilbilim, V,* İstanbul, Yabancı Diller Yüksek Okulu, 1980.

(4) "Pour une approche empirico-déductive en linguistique", *Linguistique et sémiologie fonctionelles,* sunan B. Vardar, İstanbul Yabancı Diller Yüksek Okulu, 1981.

NABİ Yaşar:

Yıllar boyunca, İstanbul, Varlık Yayınları, 1959.

ORHONLU, Cengiz:

Telhisler, İstanbul, Edebiyat Fakültesi, 1970.

ÖZDEMİR Emin:

(1) Dil devrimimiz, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1969.

(2) Terim hazırlama kılavuzu, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1973.

ÖZERDİM, Sami N.:

Yazı devriminin öyküsü, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1978.

RENZI, Lorenzo:

La Politica linguistica della rivoluzione francese, Napoli, Liguori Editore, 1981.

SAUSSURE, Ferdinand de:

Genel dilbilim dersleri I, II (Cours de linguistique générale, Paris, Payot, 1962), çeviren B. Vardar, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1976.

TOPUZ, Hıfzı:

Türk basın tarihi, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973.

TURAN, Şerafettin:

Atatürk ve ulusal dil, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1981.

TÜRK DİL KURUMU:

(1) Dil devrimi üzerine, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1967.

(2) Yazı devrimi, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1979.

(3) Atatürk'ün yolunda Türk dil devrimi, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1981.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir:

Atatürk ve harf devrimi, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1973.

VARDAR Berke:

(1) Dilbilim sorunları, İstanbul, Yeni İnsan Yayınları, 1968.

(2) Dil devrimi üstüne, İstanbul, Yankı Yayınları, 1977.

(3) Dilbilim ve dilbilgisi terimleri sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1980.

VENDRYES, Joseph:

"Le Langage et la vie mentale", *Conférences de L'Institut de Linguistique de l'Université de Paris,* Paris, 1954.

WARTBURG, Walter v.:

Problèmes et méthodes de la linguistique, Paris, P.U.F. 1963.

YÜCEL, Tahsin:

Yazın ve yaşam, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1976.

Ad ve Kavram Dizini

ABASIYANIK, S.F., 50.
abece devrimi, 183, 184.
ABEBA BİKİLA, 220.
acemce, 37, 178.
adlandırma, 21, 28, 29, 30, 82, 101, 147.
AHMET MİTHAT, 38.
akademi, 138, 152.
akadca, 214.
Akadlar, 119, 176.
AKBAL, O., 149, 234.
AKDER, N., 67.
AKSOY, Ö. A. , 44, 130, 136, 137, 168.
AKŞİN, S. , 129, 134, 135.
AKYAVAŞ, B. , 65.
ALİ SUAVİ, 38, 109.
ALKAN, T., 48.
almanca, 51, 228.
ALTAN, A., 213.
anadil, 12, 108, 120, 123, 128, 129, 132, 135, 162, 163, 164, 178, 182, 185, 205, 221, 223, 226, 227, 229, 230, 232, 237.
ANDAY, M. C. , 122, 133, 139, 186, 191, 212, 231.
anlam, 105, 221.
anlambilim, 104.
anlatı, 121.
arapça, 26, 32, 33, 34, 36, 37, 41, 42, 68, 88, 90, 105, 119, 123, 125, 130, 134, 140, 143, 146, 176, 178, 180, 182, 183, 184, 187, 204, 234, 240.
ARAT, R., 53.
ARİSTOTELES, 132, 230.
artsüremlilik, 85, 156, 157.
ATAÇ, N., 25, 40, 45, 48, 99, 103, 116, 134, 139, 146, 147, 162, 186, 205, 206, 212, 233, 237, 234.
ATATÜRK, 13, 15, 16, 17, 20, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 73, 74, 110, 111, 115, 116, 122, 138, 147, 149, 150, 152, 157, 162, 163, 164, 169, 175, 176, 177, 181, 183, 186, 192, 194, 195, 196, 197, 200, 201, 205, 226.
ATAY, F.R., 42, 43, 58, 64, 65, 70, 86, 110, 154, 195, 197, 198.
aydınlanma, 123, 125, 166.

BABAN, C., 138, 152.
bağlam, 87, 134, 157, 158, 169.
BAKİ, 212.
BALZAC, H. de, 216.
BANGUOĞLU, T., 68.
BARTHES, R., 30, 127, 188,

209, 210, 221.
BAŞGİL, A.F., 55, 57, 72, 85, 86, 87, 116.
BATU, S., 65, 100.
BATUR, E., 213.
BAUDELAIRE, Ch., 234.
BAYDEMİR. O., 236.
BAYRAKDAROĞLU, E., 56, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 67, 70, 72, 73, 88, 95, 97, 107.
BAYSAL, E, 56, 63, 64, 89.
BEETHOVEN, L. van, 216, 217, 218, 219.
BECKETT, S., 220.
BELGİL, V., 72.
BELLAY, J. du, 126.
BENVENISTE, E., 23, 25, 28, 29, 80, 131, 132. 153, 154, 158, 163, 218.
biçem, 66, 106, 214.
bildirişim, 78, 204.
Bileştirme, bileştirim, 186.
bilim dili. 118, 119, 121, 122, 125, 199, 231.
bilişim, 33, 39, 161.
birleştirme, 137.
BOHÇA, A.Ş., 70, 73.
BUĞRA, T., 73.
bulgarca, 88.

CAMUS, A., 21, 203.
CANPOLAT, M., 41, 42.
CELAL SAHİR, 38.
CEM, İ.S., 73.
CHATEAUBRIAND, A. de, 222.

çağatayca, 40.
çeviri, 214, 228.
ÇİLLER, T., 196.
çokdillilik, 118, 119, 123.

DANİŞMEND, İ.H., 66. 70, 107.
DANTE, 33.
DEDE KORKUT. 165, 180.
değişim, 30, 147, 234.
DELACROIX, 25.
DEMOKRAT PARTİ, 191, 197.
DENIS, J., 173.
derleme, 137.
DESCARTES, R., 127.
devletçilik, 163.
devrik tümce, 70, 71, 106, 107.
DİLAÇAR, A., 46.
dilbilgisi, 29, 76, 77, 119, 131, 142, 143, 153, 173.
dilbilim, 16, 27, 75, 76, 77, 83, 84, 85, 91, 92, 103, 104, 107, 108, 129, 150, 153, 188.
dil kirlenmesi, 231.
dilsel topluluk, 118.
dinsel dil, 119.
dizge, 19, 24, 26, 28, 29, 41, 42, 93, 101, 105, 111, 126, 129, 140, 144, 145, 156, 160, 167.
doğa, 23,103, 218, 219, 221, 225.
doğabilim, 103.
doğallık, 157.
DUBOIS, J., 91.
DUMONT. P., 176, 230.

ECEVİT, B., 191.
EDGÜ, F., 234.
EINSTEIN, A., 19, 94, 216, 217, 219, 220.
ek, 138, 139, 140.
EMRE, A.C., 194, 196.
ekin, 12, 27, 32, 39, 40, 88, 92, 117,118, 119, 120, 121, 124, 126, 128, 132, 160, 165, 169, 180, 184, 188, 202, 205, 214, 219, 221, 225, 226, 227, 228, 232.
ekin dili, 117, 118, 122, 123, 124, 126, 127. 136, 143, 145, 150,

152, 163, 164, 182, 184, 188, 189, 197, 199, 218, 225, 226, 228.
EKMEKÇİ, M., 138.
ERBAKAN, N., 196.
ERER, T., 70, 73.
ERGİN, M., 52, 78, 79, 81.
erk, 175, 176, 177, 179.
ERÖZ, M., 64, 72.
eşanlamlılık, 66.
eşsüremlilik, 85, 111, 134, 156, 157.
EVLİYAOĞLU, G., 72.
evrim, 76, 86, 89, 112.

farsça, 26, 32, 41, 42, 55, 88, 123, 125, 143, 179, 180, 182, 184, 187, 204, 234.
FELEK, B., 52, 61, 62, 66, 69, 167.
FENİK, A., 64.
FINDIKOĞLU, Z.F., 39, 69, 73.
FLAUBERT, G., 209, 210, 211.
FOUCAULT, M., 188.
FREUD, S., 225.
Fransız Akademisi, 90, 91, 155.
fransızca, 29, 51, 59, 82, 85, 89, 90, 102, 103, 105, 106, 107, 119, 122, 125, 126, 127, 173, 174, 199, 203, 204, 205, 210, 212, 213, 227, 230.
FUAD, F., 60, 63, 64, 72.
FUZULİ, 86.

gelişim, 82, 93, 168, 226.
GEVGİLİLİ, A., 59.
GOETHE, 61.
GÖKALP, Z., 34, 35, 36, 37, 38, 50, 55, 140, 141, 162.
GÖKBERK, M., 117, 123, 124, 128, 203.
gönderge, 83, 133, 140, 147, 154.
görellik, 157.
gösteren, 154.
gösterge, 27, 28, 108, 140, 144, 147, 153, 155, 166, 179, 209.
göstergebilim, 150, 188.
gösterilen, 154.
GÖZE, E., 50.
GREIMAS, A.J., 117, 118, 119.
GUILBERT, L., 91.
GUIRAUD, P., 82, 157, 158, 160.
GUSDORF, G., 156, 161, 169.
Güneş-dil kuramı, 44.
günlük dil, 117, 124, 129, 143, 145, 188, 231.

HACIEMİNOĞLU, N., 54, 58, 60, 64, 68, 69, 71, 72, 74, 83, 91, 108, 115.
HACİVAT, 180.
HAGEGE, Cl., 175, 176.
HALİT MEŞAL, 236.
halkçılık, 16, 46, 70, 164.
HJELMSLEV, L., 221.
HOMEROS, 194.
Hopi dili, 132, 230.
HUGO, V., 61, 91.
hukuk dili, 119.

İBRAHİM NECMİ, 44.
iletişim, 20, 31, 125, 135, 176, 221, 225, 232.
İLHAN,A., 193 - 207
IMBS, P., 148..
İMER, K., 138, 141, 149, 163.
ingilizce, 12, 29, 51, 92, 119, 122, 125, 129, 205, 227, 229, 232.
İNÖNÜ, İ., 195, 196, 197, 201, 205, 206.
ispanyolca, 82, 125, 228.
işleklik, 140.
italyanca, 82, 125, 228.

JOYCE, J., 225.

KABAKLI, A., 57, 71.
KAFLI, K., 72.
KANIK, O. V., 50, 216, 222.
kaplam, 187.
KAPLAN, M., 107, 116, 117.
KARACAOĞLAN, 180, 216, 231, 233.
Karagöz, 131, 179.
KARAMANOĞLU MEHMET BEY, 30, 115.
KARAOSMANOĞLU, Y. K., 39, 40, 55.
KARAY, R. H., 211.
konuşma dili, 34, 37, 38, 69, 89, 93, 107, 108, 109, 110, 116, 117, 125, 167, 177, 180, 188.
KORKUT ATA, 211.
kök, 139, 140.
kökenbilim, 76, 84, 103, 104, 142, 143, 157.
KUBALI, H.N., 74.
KUDRET, C., 67, 78, 131.
KUNT, İ.M., 42, 109, 115.
KUYUCAK, H. A., 51, 60.
KÜLEBİ, C., 203, 233, 234.
KÜTÜKOĞLU, B., 84.

LAROUSSE, P., 91.
latince, 51, 56, 68, 81, 82, 89, 105, 119, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 197. 205, 206.
LEFEBVRE. H., 160.
LEVEND, A. S., 31. 32, 36, 38, 39, 40, 45, 47.
LEVI-STRAUSS, Cl., 21, 93, 176, 188, 217, 218, 225.

macarca, 232.
MAHMUT II, 31.
MALHERBE. F. de. 127.
MALLARME, 206, 221.
MARTINET, A., 33, 77, 78, 79, 90, 91, 108, 131, 132, 147, 161, 204, 227, 230.
MENDERES, A., 195, 196.
MENTEŞ, V., 59, 66, 72.
MEŞAL, H., 240.
milliyetçilik, 70.
MITTERAND, H., 91.
MONTAIGNE, 90.
MULLER, M., 173.

NADİR NADİ, 198.
NAMIK KEMAL, 38, 157.
NASRETTİN HOCA, 111.
NECATİGİL, B., 233, 234, 237.
NECİP ASIM, 38.
nedenlilik, 28, 29, 144, 145, 154.
nedensizlik, 104, 144, 145, 155.
NERGİSİ, 26.
NEWTON, 19, 20.
NUREYEF, 216, 220.

OKTAY, M., 216, 217, 220.
ORHON, O. S., 57, 87.
ORHONLU, C., 26.
ORLEANS, Ch. d', 203.
ORTAÇ, Y. Z., 26.
ortak dil, 117, 118.
osmanlıca, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 38, 39, 43, 59, 84, 89, 96, 98, 108, 115, 119, 120, 121, 122, 127, 128, 129, 147, 149, 159, 163, 164, 166, 168, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 190, 200, 201, 202, 204, 226, 234, 236.
OZANSOY, H. F., 59, 66.90.
OZANSOY, M. E, 58, 90.

ÖMER SEYFETTİN, 38.
örnekseme, 101, 141, 142, 143.

162, 166, 190.
ÖZ, E., 234.
ÖZDEMİR, E., 26, 46, 150.
özel dil, 118.
ÖZERDİM, S.N., 59.
özleştirme, 18, 30, 44, 45, 47, 48, 58, 72, 75, 136, 137, 141, 143, 145, 151, 166, 167, 194, 197, 198, 200, 202, 207, 226.
ÖZTÜRK, H. N., 120.

pidgin, 178.
PASCAL, Bl., 127.
PIGNON, J., 91.
PİŞEKÂR, 131.
polar, 230.
portekizce, 125.
PROUST, M., 213, 214, 225.

RABELAIS, E, 21, 90, 211, 213, 214.
RENZI, L., 164.
RICHELIEU, 155.
RİLKE, R. M., 233.
RIVAROL, 174.
ruhbilim, 188.
rumence, 82, 88.
rusça, 228.

QUEMADA, B., 148.
QUENEAU, R., 21.

SARTRE, J.-P., 203.
SAUSSURE, F. de, 24, 27, 30, 77, 101, 142, 154, 155, 156, 157, 188.
saymacalık, 152, 153, 154.
serer, 230.
sesbilim, 142, 212.
ses uyumu, 35.
SEYFİ, B., 62.
SHAKESPEARE, W., 61, 94, 95.
sırpça, 88.
SONGAR, A., 61.
SOPHOKLES, 206.
SOYSAL, M., 121.
söylem, 94, 118, 134, 154, 169, 205, 220, 221.
söz, 24, 25, 27, 29, 30, 41, 101, 47, 102, 107, 108, 110, 155, 159, 161, 162, 168, 194, 221.
sözdizim, 21, 26, 76, 134, 212, 214, 219.
sözlükbilim, 131, 212, 219.
sözlükbirim, 188.
STENDHAL, 209.
sümerce, 119, 176, 214.

ŞEMSETTİN SAMİ, 38.
ŞİNASİ, 31, 86, 163, 183.

TAINE, H., 220.
Tanzimat, 31, 34, 55, 57, 122, 183.
tarih, 30, 31, 71, 85, 86, 87, 95, 111, 112, 121, 154, 156, 199, 200, 206, 230.
TARLAN, A. N., 73.
temel sözlük, 117.
TEMİR,A., 51.
terim, 161.
TEVFİK FİKRET, 39, 211.
TİMURTAŞ, F., 54, 55, 56, 67, 71, 85, 89, 102.
TİRYAKİ HASAN PAŞA, 86.
TOPUZ, H., 31.
TURAN, O., 69, 73, 107.
TURHAN, M., 73.
türetme, türetim, 137, 187.
türkçülük, 70.
TÜRK DİLİNİ KORUMA VE GELİŞTİRME CEMİYETİ, 56.
TÜRK DİLİ TETKİK CEMİ-

YETİ, 43, 198.
TÜRK DİL KURUMU, 11, 16. 43, 44, 46, 49, 73, 78, 113, 122, 138, 139, 149, 150, 151, 152, 185, 186, 190, 193, 194, 195, 196, 197, 200, 203, 206, 207, 226.
Türk-islam sentezi, 206.
TÜRK TARİH KURUMU, 195, 196.

UÇAK, D., 149.
ULUNAY, R. C., 193.
ulusal dil, 33, 38, 48, 126, 129.
ulusallaşma, uluslaşma. 123, 138, 199.
ulusçuluk, 36, 46, 70, 124, 125, 154, 163, 164, 166.
UŞAKLIGİL, H.Z., 167, 211, 212, 213.
uygurca, 67, 103.

ümmetçilik, 36.
ümmet dili, 125, 199.
üstdil, 161.

VÂ-NÛ, 72, 73.
VARDAR, B., 81, 92, 105, 106, 142, 145, 147, 148, 166.
VAROĞLU, H., 68.
VELİDEDEOĞLU, H.V., 43, 149.
VENDRYES, J., 101.
VIGUIER, P.-F., 173.
VILLON, F., 203.
volof, 230.

WARTBURG, W. von, 101.
WILDE, O., 219.

yabancı dil öğretimi, 227, 229.
YALÇIN, B.S., 64.
yapı, 29, 79, 102, 105, 110, 123, 131, 141, 142, 145, 147, 163, 166, 230, 231.
yaratım, 30, 82, 159.
YAŞAR KEMAL, 21, 116, 186.
YAŞAR NABİ, 167.
YAVUZ, M., 59, 90.
yazı, 41, 42, 43, 102, 108, 115, 117, 165, 176.
yazı devrimi, 41, 42, 43.
yazı dili, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 41, 47, 69, 87, 89, 90, 98, 107, 108, 109, 111, 116, 117, 124, 125, 127, 128, 134, 136, 137, 140, 162, 163, 164, 167, 176, 179, 180, 181, 182, 183, 211, 212.
yazın dili, 90, 118, 119, 120, 125, 177, 184, 188.
yeti, 215 - 223.
YILDIRIM, İ.H., 72.
yineleme, 66.
yunanca, 68, 89, 105, 205, 206, 212.
YUNUS EMRE, 165, 180, 211, 233.
YUNUS NADİ, 196.
YURDAKUL, M.E., 39.
YÜCEL, T., 113, 126.

ZİYA PAŞA, 38.
ZORLUTUNA, H.N., 56.

TAHSİN YÜCEL

DİL DEVRİMİ VE SONUÇLARI

CAN

DENEME

Gerçekten de, dilimizin özleştirilmesine karşı çıkan kişilerin görüşlerini ayrıntılarıyla inceleyip dilbilimsel verilerle, tarihsel ve güncel olgularla karşılaştırdıktan sonra, genel bir yargıya varmak gerekirse, söyleyebileceğimiz ilk şey, bunların dilbilimsel verileri hiç mi hiç önemsemedikleri, önemsemek şöyle dursun, neredeyse yok saydıkları, böylece tutarlı sonuçlara götürecek yolları önceden kapattıklarıdır.

Tahsin Yücel'in, *Dil Devrimi* adıyla ilk kez yayınlandığı 1968 yılından bu yana büyük ilgi toplamış, bir kılavuz kitap özelliği kazanmış yapıtı ***Dil Devrimi ve Sonuçları***, uzunca bir süre sonra yeniden okur önünde. Elinizdeki kitap, dilimiz ve dil devrimimiz üzerine yapılan tartışmalara dünya çapında bir dilcinin katkısı. Yücel'in 2000 yılında Cumhuriyet gazetesi tarafından okurlara armağan edilen küçük kitabı *Türkçenin Kurtuluş Savaşı* ile birlikte.

KAPAK RESMİ: BOB COMMANDER